

UNIVERZA V LJUBLJANI
PEDAGOŠKA FAKULTETA
Študijski program: Socialna pedagogika

Irena Bilčič

PREVENCIJA BREZDOMSTVA MLADIH

Magistrsko delo

Ljubljana, 2019

UNIVERZA V LJUBLJANI
PEDAGOŠKA FAKULTETA
Študijski program: Socialna pedagogika

Irena Bilčič

PREVENCIJA BREZDOMSTVA MLADIH
PREVENTION OF YOUTH
HOMELESSNESS

Magistrsko delo

Mentor: dr. Bojan Dekleva

Ljubljana, 2019

*Od srca hvala vsem uporabnicam in uporabnikom, sodelavkam in sodelavcem
društva Kralji ulice za deljenje tega dela življenjske poti z mano. Hvala, ker me
sprejemate, tako kot sem.*

*Bojan, hvala za navdih in verjetje da zmorem. Hvala za vso znanje, ki ga deliš z
mano ter vso podporo in zaupanje.*

Hvala Špela za vso inspiracijo.

Hvala mama i tata za svu potporu na ovome putu. Evo, uspelo mi je!

Hvala prijateljice in prijatelji, brez vas nebi bilo tako zabavno, iskriivo in pogumno.

POVZETEK

Magistrsko delo se osredotoča na problematiko brezdomstva mladih v slovenskem prostoru. V teoretičnem delu so opredeljeni osnovni pojmi in družbeni kontekst, ki vpliva na pojav brezdomstva mladih v Sloveniji. Drugi del teoretičnega dela je posvečen opisu uspešnih programov in projektov iz tujine, katerih namen je preprečevanje brezdomstva mladih ali pomoč mladim brezdomnim.

Empirični del je posvečen razumevanju življenjskih poti mladih brezdomnih in njihovim strategijam preživetja. Poleg tega je namen empiričnega dela preveriti, ali v slovenskem prostoru obstajajo programi ali prilagoditve obstoječih programov za mlade in brezdomne.

Delo ponuja vpogled v položaj brezdomnih mladih ter ponuja napotke, predloge in priporočila za razvoj socialnopedagoških praks na tem področju.

Ključne besede: mladi brezdomni, stanovanjska ranljivost mladih, koncept najprej stanovanje, prevencija brezdomstva mladih.

ABSTRACT

The thesis focuses on the issue of homelessness of young people in Slovenia. In the theoretical part, the basic concepts are defined and the social context which is at the source of youth homelessness in Slovenia. This is followed by a description of successful programs and projects from abroad which aim to prevent youth homelessness or help young people who experience it.

The empirical part is examining life pathways of young homeless people and their survival strategies. An additional aim of the study is to check whether programs or adjustments of existing programs for young and homeless people in Slovenia exist.

The work offers an insight into the situation of the homeless young people and provides guidelines, suggestions and recommendations for developing the practices of social pedagogy in this field.

Key words: young homeless people, housing vulnerability of young people, Housing first concept, prevention of youth homelessness.

KAZALO VSEBINE

1	UVOD	1
2	TEORETIČNI DEL	3
2.1	BREZDOMSTVO.....	3
2.2	STANOVANJSKA RANLJIVOST MLADIH	7
2.3	BREZDOMSTVO MLADIH	10
2.3.1	Družine mladih brezdomnih	13
2.4	NAJPREJ STANOVANJE!.....	15
2.4.1	Najprej stanovanje za mlade.....	22
2.4.1.1	Raziskovalni projekt: Youth Matters in London!	24
2.4.2	Najprej stanovanje v slovenskem prostoru.....	25
2.4.2.1	Društvo za pomoč in samopomoč brezdomcev Kralji ulice	25
2.4.2.2	Društvo prostovoljcev Vincencijeve zveze dobrote	26
2.5	PROGRAMI, NAMENJENI MLADIM BREZDOMNIM.....	27
2.5.1	The Foyer.....	27
2.5.2	Boys and Girls Clubs of Calgary: The Infinity Project.....	28
2.5.3	Eva's Family Reconnect Program	31
2.5.4	Depaul – Nightstop Program.....	32
2.5.5	Rock Trust.....	32
3	EMPIRIČNI DEL	34
3.1	OPREDELITEV RAZISKOVALNEGA PROBLEMA.....	34
3.2	CILJI RAZISKAVE	34
3.3	RAZISKOVALNA VPRAŠANJA.....	35
3.4	RAZISKOVALNA METODOLOGIJA	35
3.4.1	Vzorec in postopek izbire oseb	35
3.4.2	Raziskovalni instrument ter postopek zbiranja podatkov	38
3.4.3	Proces obdelave podatkov.....	38
3.5	ODGOVORI NA RAZISKOVALNA VPRAŠANJA	40
3.5.1	V1: Kakšni so načini spoprijemanja in preživetja mladih brezdomnih? .	40
3.5.2	Kateri dejavniki so vplivali na pojav brezdomstva? Katera življenjska situacija je sprožila brezdomstvo?	47
3.5.3	Kaj nevladne organizacije ponujajo mladim brezdomnim in ali obstajajo prilagoditve programov za mlade?.....	53
3.5.4	Kako mladi ocenjujejo programe, namenjene brezdomnim, ali jih poznajo in v katere programe in aktivnosti se vključujejo?.....	55
3.5.5	Kakšne so razlike med izraženimi potrebami mladih brezdomnih in delavcev v nevladnih organizacijah, ki delajo tudi z mladimi brezdomnimi?	59
3.5.6	Kako nevladne organizacije delujejo v smeri preprečitve brezdomstva?	61
3.5.7	Kakšne so možnosti za razvoj mladinskih stanovanj za mlade, stare od 18 do 29 let?	63
3.6	INTERPRETACIJA REZULTATOV	64

4	SKLEP	72
5	LITERATURA.....	75

KAZALO TABEL

Tabela 1: Evropska tipologija brezdomstva in stanovanjske izključenosti (ETHOS 2006 v Dekleva in Razpotnik 2007), kot jo je oblikovala FEANTSA (Edgar in Meert, 2005; v Dekleva in Razpotnik 2007)	5
Tabela 2: Povprečno število stanovanjsko osamosvojenih mladih v Mestni občini Ljubljana (Kuhar in Gorenc, 2017, str. 34).....	8
Tabela 3: Predstavljam osnovne informacije o osebah,s katerimi sem opravila intervju.....	36
Tabela 4: Primer kodiranja intervjuja.	38
Tabela 5: Prikaz izraženih potreb mladih brezdomnih in zaposlenih v nevladnih organizacijah.	59

1 UVOD

V slovenski strokovni literaturi mladi brezdomni niso pogosto omenjena skupina, čeprav Mandič (1999) v prvem zborniku, posvečenem stanovanjski ranljivosti, med ranljivimi skupinami omenja tudi mlade. Do leta 2014 mladi brezdomni niso bili eksplicitno omenjeni; Letnar (2014) je prva, ki je v svojem magistrskem delu omenila mlade brezdomne, čeprav se je bolj osredotočila na predstave mladih o brezdomnih mladih, sledita diplomski deli Bilčič (2015) ter Kreft Toman (2016). Prvo se fokusira na povezavo zunajdružinske oskrbe in brezdomstva mladih, drugo pa raziskuje vpliv izvendružinske vzgoje kot dejavnik tveganja za brezdomstvo. Vsekakor niso zanemarljiva dela Dekleve in Razpotnik, ki v prvih strokovnih delih o brezdomstvu v slovenskem prostoru prav tako omenjajo mlade, vendar ti niso v fokusu raziskovanja (2007, 2007a, 2007b).

Na področju Evropske unije se število mladih brezdomnih viša. Avramov (1997) je leta 1997 v zborniku, posvečenemu brezdomstvu mladih v Evropski uniji, izpostavila, da brezdomstvo mladih v Evropski uniji še vedno ne predstavlja perečega problema, vendar pa se je v dveh desetletjih stanje bistveno spremenilo. V Tretjem pregledu stanovanjske izključenosti v Evropi (Serme-Morin in Coupechoux, 2018) so bili mladi deležni posebne pozornost kot ogroženi del populacije na stanovanjskem trgu. Podatki kažejo, da je v Franciji 33% oseb, ki so poiskale pomoč v programih za namestitve brezdomnih, mlajših od 18 let, na Irskem se je število brezdomnih mladih, starih med 18 in 24 let povečalo za 78%, na Danskem v isti kategoriji pa za 85%. Med letoma 2010 in 2016 so stroški, povezani z nastanitvijo za mlade, zrasli v povprečju za 10%, pri čemer največji porast cen beležijo Bolgarija (+360%), Luksemburg (+120%) in Portugalska (+100%). Iz neuradnih evidenc mediji sklepajo, da mladi v Sloveniji nismo v boljšem položaju.

Brezdomstvo je tesno vezano na stanje trga nepremičnin. Danes smo priče temu, da so stanovanja postala blago na trgu in ne dobrina, potrebna za preživetje. 25. člen Splošne deklaracije o človekovih pravicah določa, da ima vsak človek pravico do adekvatnega stanovanja (Združeni narodi, 1948). Čas je, da na stanovanje začnemo gledati kot na človekovo pravico in ne privilegij.

Menim, da je problematika brezdomstva mladih za Slovenijo in samo socialno pedagogiko zelo relevantna, saj se bo po vsej verjetnosti, glede na trende v Evropski uniji, število brezdomnih mladih v prihodnjih letih višalo. Menim, da smo še v fazi, ko lahko razvijemo različne programe, tako preventivne kot kurativne, ki lahko pomembno vplivajo na življenjske poti mladih, ki so stanovanjsko ogroženi ali že brezdomni. Zato v magistrski nalogi opišem nekaj primerov dobrih praks, ki bi jih lahko integrirali v že obstoječo mrežo pomoči. Menim, da študij socialne pedagogike ponuja dovolj znanja s področja dela z ranljivimi skupinami, med katere sodijo tudi mladi brezdomni, vendar za razvoj različnih programov potrebujemo predvsem intenzivno medresorsko povezovanje, financiranje ter seveda strokovni zagon.

Empirični del naloge je pokazal, da zaposlene v različnih organizacijah, ki izvajajo terensko ulično delo tudi z brezdomno populacijo, iz leta v leto opažajo rast števila mladih brezdomnih. Obstoječi programi ne zadovoljujejo specifičnih potreb mladih,

intervjuvanke in mladi brezdomni poročajo kvečjemu o tem, da skupna obravnava s preostalimi generacijami v že obstoječih programih lahko slabo vpliva na mlado osebo, saj se hitreje asimilira v brezdomsko subkulturo in skrajne načine preživetja. Empirični del naloge osvetli življenjske poti štirih mladih brezdomnih s poudarkom na brezdomnem načinu življenja in ključnih, kriznih situacijah, ki so bile odločilne na poti do brezdomstva. Svoje poglede na trenutni položaj mladih brezdomnih in razvoj praks za delo z njimi podajo tudi zaposlene, ki se z njimi srečujejo pri svojem delu. Ti podatki lahko usmerjajo razvoj socialnopedagoških praks in programov za mlade brezdomne.

2 TEORETIČNI DEL

1.1 BREZDOMSTVO

Brezdomstvo je družbeni fenomen mnogoterih oblik. Predstavlja skrajne oblike revščine, ter družbene marginalizacije in socialne izključenosti. Boškič in Zajc sta leta 1997 v enem izmed prvih strokovnih prispevkov, posvečenih brezdomstvu v Sloveniji, »standardnega« ljubljanskega brezdomca opredelili kot osebo, ki spi v zavetišču za brezdomne, je »stara med 40 in 50 let, moškega spola, ima srednješolsko izobrazbo in vsaj deset let delovne dobe. Zelo verjetno je alkoholik« (str. 252). Z zavedanjem, da brezdomstvo zajema mnogotere oblike, izpostavita, da gre za omejeno prizmo, ki vidi le del brezdomne populacije, ki je v stiku z zavetiščem za brezdomne osebe.

Zaradi več obrazov revščine in brezdomstva težko oblikujemo definicijo, ki bi lahko zajela vse brezdomne ter določila vzroke in druge dejavnike, ki prispevajo k nastajanju, razvoju, spreminjanju in/ali reševanju brezdomstva. Na pojav brezdomstva vplivajo tako individualni kot družbeni dejavniki (Dekleva in Razpotnik, 2007; Dekleva in dr. 2010; Mandič, 1999; Gaetz 2014). Z leti se pojavljajo vse bolj raznolike skupine brezdomnih, vse bolj je opaziti tudi mlade brezdomne in brezdomne družine. Vidnejše postajajo tudi brezdomne ženske, ki so dolgo časa ostajale skrite, saj so ranljivejše in se redkeje obračajo po pomoč institucij in društev, namenjenih brezdomnim (Mandič, 1999; Quilgars, Johnsen in Pleace, 2008; Razpotnik in Dekleva, 2007).

V slovenskem prostoru je brezdomstvo relativno nov pojav, če Slovenijo primerjamo z drugimi državami zahodnega sveta. Razpotnik in Dekleva (2007) primerjata pojav brezdomstva v Sloveniji z drugimi državami v tranziciji oz. državami, v katerih se krepi oz. uveljavljata neoliberalna logika in svobodni trg, ki ne glede na geografski položaj puščata enake posledice na družbo: ustvarjata vse večje neenakosti med ljudmi in sloj ekstremno revnih oseb, izključenih iz reproduktivnih sfer družbenega življenja. V Sloveniji to konkretno pomeni, da je brezposelnost po letu 1990 postala množični pojav, prišlo je do privatizacije stanovanjskega fonda in kmalu zatem še prenapetosti nepremičninskega trga. »Z radikalno privatizacijo stanovanjskega fonda je prišlo do zelo hitre pretvorbe mestne krajine v olastnjene nepremičnine in tudi tu se, predvsem v večjih mestih, razvija stanovanjsko posredništvo, renoviranje, preprodajanje in – zares – gentrifikacija, ki pomeni, da je vedno težje priti do majhnega skromnega in poceni stanovanja – takih da skorajda več ni, razen na nekaterih posebnih, skorajda getoiziranih mestnih območjih« (Razpotnik in Dekleva, 2007, str. 16). Denacionalizacija je po Dragoš in Leskošek (2003) bila ena izmed glavnih vzrokov povečanja neenakosti v slovenski družbi.

Mandič (1999) v prvi strokovni monografiji, posvečeni stanovanjski problematiki v Sloveniji po osamosvojitvi, izpostavi strukturne dejavnike kot pomembne za nastanek brezdomstva. Pri tem izpostavi demografske spremembe, novo revščino in nezaposljivost, spremenjeno strukturo stanovanjske oskrbe in deinstitucionalizacijo. Rdeča nit demografskih sprememb je poleg staranja prebivalstva naraščanje števila

gospodinjstev, pri čemer se gospodinjstva po velikosti manjšajo ter postajajo vse bolj kratkotrajna in prehodna. Stanovanjski skladi zaradi finančnih stisk niso v koraku s časom ter se težko prilagajajo novim družbenim potrebam. Brezposelnost tudi v letu 2019 ostaja problem, krepijo pa se fleksibilne oblike dela, ki socialno negotovost in ogroženost poglobljajo (več v Ploštajner 2015 in Ploštajner 2017). Osebe, katerih edini vir dohodka je denarna socialna pomoč, si na trgu težko privoščijo varno sobo ali stanovanje in s preostalim denarjem pokrijejo še druge eksistencialne potrebe.

Vzročnost brezdomstva je po Razpotnik in Deklevi (2007) praviloma kompleksna, saj gre za preplet strukturnih in individualnih dejavnikov. Strukturne značilnosti lahko tako močno omejijo življenjski prostor alternativ, da osebi ne preostane drugega kot pa življenje na ulici. Družbena marginalizacija praviloma ni enkraten dogodek, temveč gre za nakopičene dejavnike tveganja, ki lahko vodijo v brezdomstvo. Razpotnik in Dekleva (2007) sta navedla določene značilnosti, ki se med brezdomci pojavljajo pogostejše kot med splošno populacijo:

- »da so že (bili) v psihiatrični oskrbi,
- Da so že bili v vzgojnem zavodu, rejništvu ali drugi vrsti zunajdružinske vzgoje,
- Da so že bili v zaporu ali priporu,
- Da so zasvojeni z alkoholom ali kakšno prepovedano drogo,
- Da so bili spolno ali drugače zlorabljeni/izkoriščani,
- Da so se jim prekinile pomembne življenjske zveze,
- Da so bili izključeni iz šole in imajo slabšo delovno usposobljenost« (str. 21).

Pri pojasnjevanju vzročno-posledičnih povezav brezdomstva marsikdaj težko razložimo, ali je določeno vedenje vzrok ali posledica. Zato Razpotnik in Dekleva (2007) predlagata optiko krožnosti (str. 31), ki upošteva kompleksnost življenjskih poti in prepletenost strukturnih dejavnikov ter individualnih značilnosti v konkretnem času in prostoru. Naše intervencije se potem usmerjajo bolj celostno, medresorsko in multidisciplinarno.

Treba je izpostaviti, da brezdomstvo ni nujno trajni status, temveč »(...) je lahko stanje, ki ga ljudje doživijo za relativno kratko časovno obdobje, lahko pa je to tudi stanje trajne izključitve, ki zaznamuje zadnji stadij družbene marginalizacije« (Boškič in Zajc, str. 242). Raziskava življenjskih zgodb desetih brezdomcev in brezdomk (Razpotnik in Dekleva 2007) nakazuje na to, da brezdomstvo nikoli ni samo odsotnost varne nastanitve, temveč sega tudi na druga področja družbenega življenja, iz katerih so osebe izključene.

Za potrebe magistrske naloge bom uporabila Evropsko tipologijo brezdomstva in stanovanjske izključenosti (ETHOS 2006 v Dekleva in Razpotnik 2007), kot jo je oblikovala mednarodna mreža - FEANTSA, Evropska federacija organizacij, ki delujejo na področju brezdomstva (Edgar in Meert, 2005; v Dekleva in Razpotnik 2007), saj je ta v slovenskem in evropskem akademskem prostoru že uveljavljena. Tipologija je zastavljena široko in zajema mnogotere oblike brezdomstva ter vključuje različne družbene podsisteme, ki pomembno vplivajo na pojavnost brezdomstva.

Tabela 1: Evropska tipologija brezdomstva in stanovanjske izključenosti (ETHOS 2006 v Dekleva in Razpotnik 2007), kot jo je oblikovala FEANTSA (Edgar in Meert, 2005; v Dekleva in Razpotnik 2007)

KONCEPTUALNA KATEGORIJA	OPERACIONALNA KATEGORIJA	PODKATEGORIJA	GENERIČNA DEFINICIJA
Brez strehe (Roofless)	1. Ljudje, ki živijo na prostem, na javnem prostoru (brez zavetja)	1.1	Spijo pod milim nebom, nimajo 24-urnega dostopa do nastanitve/nimajo bivališča
		1.2	Dostopni s terenskim delom
	2. Ljudje, ki živijo v nočnih zavetiščih in so prisiljeni nekaj ur na dan preživeti na javnih prostorih	2.1	Nizkopražna zavetišča, ki vključujejo le nočitve (*spanje v Ljubljani v zabojnikih)
Brez stanovanja (Houseless)	3 Ljudje, ki živijo v zavetiščih za brezdomce/kratkoročnih namestitvah	2.2	Poceni penzioni
		2.3	Kratkotrajne hotelske namestitve
		3.1	Zavetišče (hostel) za brezdomce z začasno nastanitvijo
		3.2	Začasno bivanje (brez določenega roka)
	4 Ženske, ki živijo v zavetiščih/zatočiščih/varnih hišah za ženske	3.3	Začasno bivanje (s prehodnim rokom)
		3.4	Začasno bivanje (z daljšim rokom)
	5 Ljudje, ki bivajo v zavetiščih/azilih za priseljence	4.1	Nastanitev v zavetiščih za ženske, varne hiše
		4.2	Podprte (razpršene) namestitve
		5.1	Začasne nastanitve/sprejemni centri (azili)
	6 Ljudje, ki so pred odpustom iz institucij	5.2	Nastanitve za repatriirance
		5.3	Bivališča za priseljske delavce (*samski domovi)
		6.1	Kazenske institucije (pripori, zapori)
		6.2	

		Medicinske institucije
	7 Ljudje s specializirano podporo v zvezi z namestitvijo (zaradi brezdomstva)	7.1 Skupine podprte (varovane) namestitve 7.2 Individualne podprte (varovane) namestitve 7.3 Namestitve v foajjih 7.4 Nastanitve za najstniške starše
Negotovo (Insecure)	8 Ljudje, ki bivajo v negotovih bivališčih (brez pravice najema)	8.1 Začasno bivanje s sorodniki/prijatelji (ne po svoji izbiri) 8.2 Bivanje brez veljavne (pod)najemne pogodbe
	9 Ljudje, ki živijo v grožnji pred izselitvijo/deložacijo	9.1 Pravne prisilne izselitve najemnikov 9.2 Pravne prisilne izselitve zaradi spremembe lastnine (*zaradi denacionalizacije)
	10 Ljudje, ki živijo pod grožnjo nasilja	10.1 Življenje pod grožnjo nasilja s strani partnerja, staršev ali drugih
Neprimerno (Inadequat)	11 Začasne strukture	11.1 Mobilno domovanje (v avtu, prikolici, kolibi, vagonu) 11.2 Ilegalna zasedba zemljišča (*npr. Romi) 11.3 Ilegalna zasedba stavbe (skvotiranje, *bivanje v »bazi«, bivaku)
	12 Ljudje, ki živijo v neprimernih bivališčih	12.1 Neprimerno za bivanje (glede na nacionalno zakonodajo ali standarde)
	13 Ljudje, ki živijo v ekstremni prenaseljenosti	13.1 Glede na nacionalno normo prenaseljenosti

Dekleva in dr. (2010) podajo kritiko Evropske tipologije brezdomstva in stanovanjske izključenosti: »Kot prednosti lahko zagotovo navedemo večje zavedanje

kompleksnosti problematike brezdomstva ne kot nekega končnega stanja, ampak skozi možne poti do brezdomstva (angl. Pathways concept) in torej povezovanjem bivanja z vprašanji stanovanjskega tveganja» (str. 16). To je predvsem pomembno z vidika integriranega družbenega reševanja problematike brezdomstva in njegovega preprečevanja. Pomanjkljivosti pa vidijo v razširitvi, zaradi katere morda zvodeni samo definicijo, ki hkrati kljub upoštevanju mnogih življenjskih situacij, ki predstavljajo tveganje, ne zajame vseh. Poraja se tudi vprašanje, če definicija zajame vse nacionalne specifike (prav tam).

Zaradi kompleksnosti pojava je število brezdomnih težko določiti in primerjati z drugimi državami (Dekleva in Razpotnik, 2007a). Namen ETHOS-ove definicije je poenoteno definiranje in spremljanje brezdomstva na področju Evrope, vendar pa je še niso sprejele vse države članice EU, prav tako do danes še nimamo enotnega sistema evidentiranja in spremljanja obsega brezdomstva v Evropi (po *Confronting Homelessness in the European Union*, 2013; Dekleva in Razpotnik, 2007a; Dekleva in dr. 2010). Leta 2010 je bila v Sloveniji izpeljana edina globlje zastavljena znanstvena raziskava, ki je imela namen oceniti obseg brezdomstva v Sloveniji. V zaključnem poročilu študije *Ocena obsega odkritega in skritega brezdomstva v Sloveniji* (Dekleva, idr, 2010) avtorji izpostavijo, da do točnega števila brezdomnih težko pridemo: »Ker je pojav brezdomstva večrazsežnosten, zahteva celostno, kompleksno in poglobljeno razpravo in obravnavo. Podobno tudi merjenje brezdomstva ni enostavno, saj tudi sam pojav ni statistični geto, pač pa je povezan z drugimi sorodnimi pojavi kot so revščina, težave v duševnem zdravju, neredko tudi zasvojenost« (str. 6). Izsledki raziskave kažejo, da je leta 2010 v Sloveniji »/.../ število oseb brez strehe nad glavo velikostnega reda od nekaj sto do nad tisoč, število oseb brez stanovanja pa velikostnega reda od dva tisoč do nekaj tisoč. Število brezdomnih tretje ETHOS-ove kategorije (osebe z negotovo nastanitvijo) se lahko meri v tisočih /.../. Za četrto kategorijo ocenjujemo, da je po enem od izbranih kriterijev število oseb v neprimernem stanovanju (definiranih kot tistih, ki nimajo kopalnice v stanovanju ter osebe, ki bivajo v nekonvencionalnih oblikah nastanitve) v Sloveniji (po popisanih podatkih iz leta 2002) vsaj 76.144« (str. 45).

Izpostavijo, da je od številke pomembneje razumeti življenjske poti (ang. pathways) brezdomnih, s pomočjo katerih lažje definiramo dejavnike tveganja za brezdomstvo ter na ta način lažje strateško načrtujemo preprečevanje in reševanje tega pojava.

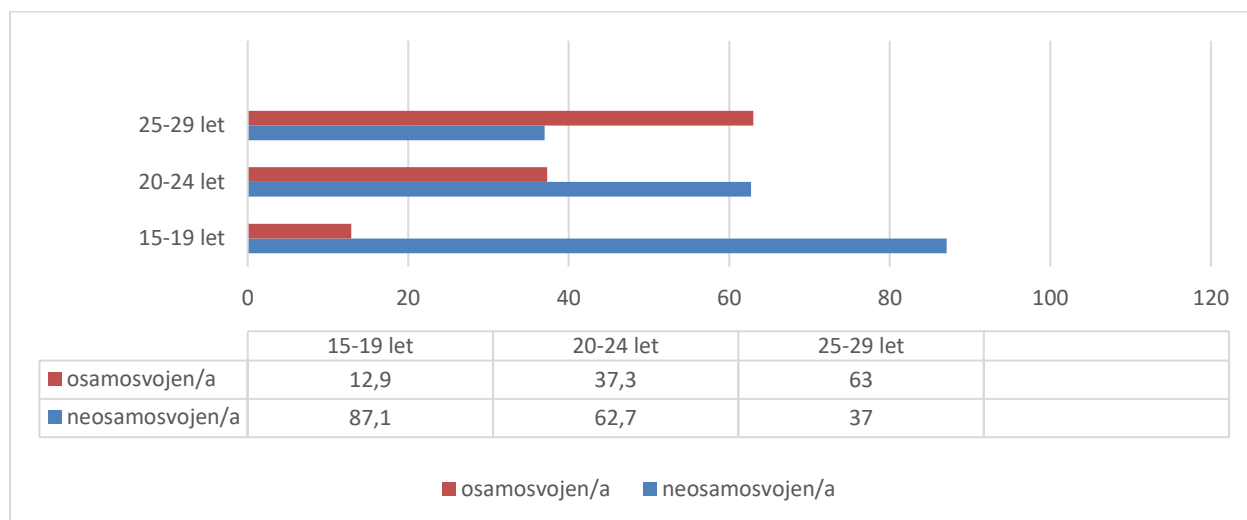
1.2 STANOVANJSKA RANLJIVOST MLADIH

Obdobje mladosti in osamosvajanja je povezano z mnogimi odločitvami, ki pomembno zaznamujejo prihodnost mlade odrasle osebe. Avramova (1997) izpostavi, da je odhod od staršev v splošni populaciji najpogostejše povezan s pričetkom študija, odločitvijo za skupno življenje s partnerko/partnerjem ali z zaposlitvijo. Vendar pa odhod mlade osebe od doma še ne pomeni, da se ne bo več vrnila v domače gnezdo. Uspešnost pri osamosvajanju je odvisna od tega, če mladi

so ali niso v razmerju, če študirajo redno ali izredno, če in koliko so finančno neodvisni, od pogojev na trgu dela, življenjskih stroškov in stroškov najemnine. Danes se mladi iz držav EU od doma odselijo stari v povprečju 27 (moški) oz. 25 let (ženske). Temu ni bilo tako pred letom 2000, saj se je med letoma 2000 in 2004 povprečje starosti ob odselitvi zvišalo. V letu 2014 je bila povprečna starost ob odselitvi 21 (moški) oz. 20 let (ženske). (Being Young in Europe today, 2015)

Po podatkih Eurostatovega poročila Being Young in Europe today (2015) v severnih državah EU mladi zapuščajo dom v zgodnjih 20-ih letih, medtem ko v južnih in vzhodnih državah zapuščajo dom v zgodnjih 30-ih. Slovenija se približuje evropskemu vrhu; v letu 2013 so v Sloveniji mladi moški zapuščali dom stari v povprečju 29 let, mlade ženske pa stare 27 let. Rezultati raziskovalnega projekta Dolgoročno spremljanje izvajanja Strategije MOL za mlade 2016-2025 (2017), v katerega je bilo vključenih 793 Ljubljancev, starih med 15 in 29 let, ki imajo stalno prebivališče v Ljubljani ali večino časa preživijo v Ljubljani, bistveno ne odstopajo od rezultatov Eurostata iz leta 2015. Spodnja tabela kaže, da je samo 37,3% starih med 20 in 24 let stanovanjsko osamosvojenih. S starostjo se delež stanovanjsko osamosvojenih statistično znatno povečuje; med mladimi, starih med 25 in 29 let, jih je 63% stanovanjsko osamosvojenih, ostali v večini primerov živijo s starši ali sorodniki.

Tabela 2: Povprečno število stanovanjsko osamosvojenih mladih v Mestni občini Ljubljana (Kuhar in Gorenc, 2017, str. 34)

Leskošek (1999) izpostavi, da mladi zaradi manjšega generacijskega konflikta danes lažje ostajajo v sobivanju s starši do poznih let mladosti, vendar v večini primerov ne gre za svobodno odločitev, temveč za odraz nemoči, da bi si na trgu najeli ali pridobili neprofitno stanovanje. Poleg tega pa »večina jih ne participira k družinskemu proračunu, ne skrbi za zadovoljevanje osnovnih eksistenčnih potreb, imajo malo delovnih obveznosti znotraj družine in so v tem smislu prikrajšani za

izzive samostojnega, neodvisnega življenja» (str. 72). Avramova (1997) pravi, da življenje v kohabitaciji s starši do poznih let mladosti povzroča frustriranost, dezorientacijo in občutek nepripadnosti.

Po eni strani so družine in starši danes v Sloveniji glavni »varuhi« mladih pred brezdomstvom, po drugi pa lahko kohabitacija slabo vpliva na razvoj mlade osebe. »Neodvisnost omogoča aktivno prevpraševanje lastnih stališč, ugotavljanje kdo in kaj smo in kaj si zares želimo. Ta vprašanja si je težko zastavljati v odvisnem razmerju do staršev« (Mandič, 1999, str. 90). Mladi, ki do poznih let ostajajo v sobivanju s starši, ostanejo prikrajšani za preizkušanje v intimnih in partnerskih odnosih, razvijanje lastnega načina samostojnega, neodvisnega življenja in posledično neodvisno gradnjo identitete.

123. člen Zakona o zakonski zvezi in družinskih razmerjih določa: »(1) Starši so dolžni preživljati svoje otroke do polnoletnosti, tako da v skladu s svojimi sposobnostmi in zmožnostmi zagotovijo življenjske razmere, potrebne za otrokov razvoj.

(2) Če se otrok redno šola, pa tudi če se redno šola vpisan na izredni študij, so ga starši dolžni preživljati tudi po polnoletnosti, vendar največ do dopolnjenega šestindvajsetega leta starosti(...).«

Država je v vlogi starša/skrbnika dolžna poskrbeti za otroke in mlade do dopolnjenega 18. leta starosti. Če so mladi nameščeni v rejništvo, mladinski dom ali zavod, se po dopolnjenem 18. letu morajo osamosvojiti oz. skrbniki več nimajo podpore države. V praksi to pomeni, da se mladi odrasli, stari 18. let, ali osamosvojijo ali vrnejo v družine, iz katerih so iz različnih razlogov bili umaknjeni. Glede na to, da se povprečna mlada oseba od staršev osamosvoji v srednjih 20-ih letih, so mladi, ki so živeli v zunajdružinski oskrbi, v veliko bolj ranljivem, za varno osamosvajanje tveganem položaju.

Z leti se stanovanjska problematika mladih v političnem prostoru vse bolj aktualizira. Veliko je govora o kreditnih olajšavah, večanju števila neprofitnih stanovanj za mlade, mlade družine itn. čeprav zakonodaje, ki bi urejala to področje, v Sloveniji še ni. V Nacionalnem stanovanjskem programu 2015-2025 (2015) Ministrstva za okolje in prostor so mladi prepoznani kot posebej ranljiva skupina prebivalstva, ki ima težave s pridobivanjem stanovanj. »Mladim je stanovanjski trg manj naklonjen, saj je najobičajnejši način pridobitve stanovanj v Sloveniji nakup, pri čemer imajo mladi praviloma nižje prihodke, na trgu dela pa se soočajo z zaposlitvami za določen čas. Visoke cene nepremičnin ter otežen dostop do finančnih virov mladim otežuje prehod v lastno stanovanje, odhod od staršev in osamosvojitve ter osnivanje najprej lastnega gospodinjstva, šele nato družine« (str. 19). Z namenom lajšanja trenutne situacije mladim Nacionalni stanovanjski program predlaga program: (1.) izgradnje stanovanjskih skupnosti za mlade – stanovanja, posebej prilagojena za sobivanje mladih, ter (2.) zagotavljanje ugodnih, manjših stanovanj za mlade, ki bodo

namenjena mladim in mladim družinam. V okviru slednjega naj bi bil omogočen tudi najem z možnostjo kasnejšega odkupa javnega najemnega stanovanja.

Ko govorimo o ranljivosti mladih na nepremičninskem trgu, ne moremo mimo teme brezposelnosti mladih, ki je kljub gospodarski rasti še vedno visoka (Kuhar in Gorenc, 2017). Poleg tega je za mlade značilno, da so pogosto zaposleni v prekernih oblikah zaposlitev. »Tipične oblike prekernih del so: zaposlitev za krajši delovni čas (običajno delo za polovični delovni čas), delo za določen čas – začasno delo, zaposlitev prek agencije za posredovanje dela, podjemna pogodba ali pogodba o delu, študentsko delo, avtorska pogodba ali honorarno delo, samozaposlitev, delo preko javnih del, delo na črno, podzaposlitev (manj časa, manjše plačilo ali opravlja delo pod svojo izobrazbo, kot bi oseba želela ali lahko)« (Sennett, 2008; v Turšič, 2012). Za prekerna dela je značilno delo z majhnim plačilom, negotovost, delo, ki ne zagotavlja trajne socialne varnosti. Kot tako ima vpliv ne samo na finančno negotovost oseb, ki so vanj vpete, ampak posledično tudi na družinsko življenje zdravje in načrtovanje prihodnosti. Zaradi prekernih oblik zaposlitev mladi pogosto niso kreditno sposobni ali pa si zaradi negotovosti mnogi ne upajo v kredite, kar onemogoča nakup stanovanja. Življenje v lastniških stanovanjih pa se je v Sloveniji uveljavilo kot dominantna oblika bivanja. »Mladi so potisnjeni v roke zasebnih najemodajalcev, ki so v času vse večje neenakosti zasedli mesto, ki je nekdanj pripadalo neprofitnim stanovanjem v javni lasti. Prekarnost »generacije najemnikov« (Dorling, 2015) se tako dodatno pogloblja tudi s stanjem na stanovanjskem področju« (Ploštajner, 2017, str. 268).

Brezposelnost, prekerne oblike zaposlitev in neurejenost nepremičninskega trga poglobljajo ranljivost mladih na stanovanjskem področju. Leskošek (1999) izpostavi, da je v družbi tveganja še toliko bolj pomemben dom, ki poleg strehe nad glavo dobi še pomen stalnice in varnosti. Mladi Ljubljancani so v omenjeni raziskavi (Kuhar in Gorenc, 2017) kot pomembno izpostavili predvsem zaposlovanje in reševanje stanovanjske problematike: „Na koncu vprašalnika, kjer je bilo odprto vprašanje »kaj želiš sporočiti Uradu za mladino MOL«, so mladi najpogosteje izpostavili ravno to, da si želijo dostojnih zaposlitev, pa tudi podprtih možnosti za stanovanjsko osamosvojitev« (str. 72).

1.3 BREZDOMSTVO MLADIH

Kot je že opisano v poglavju o brezdomstvu, brezdomni niso homogena skupina ljudi, med njimi pa so tudi mladi. Čeprav brezdomstvo mladih ni pogost predmet strokovnih raziskav ali razprav v slovenskem prostoru, to še ne pomeni, da mladih brezdomnih v Sloveniji ni. Leskošek (1999) in Dekleva (2017) izpostavita, da je brezdomstvo mladih v Sloveniji še skrito. Mnogi mladi živijo doma v neznosnih in/ali nevarnih pogojih, saj je to za njih še vedno boljša opcija kot pristati na cesti. Mladi, ki živijo v različnih institucijah, kot so mladinski domovi, vzgojni zavodi, socialno varstveni zavodi, zapori ipd., so prav tako prikrita populacija, ki bi zaradi revščine in

pomanjkanja socialnega kapitala potencialno pristala na cesti. Za brezdomne mlade je tudi značilno, da lahko leta živijo pri različnih sorodnikih, prijateljih in znancih, dokler ne izčrpajo svoje socialne mreže in pristanejo na cesti.

Po čem se brezdomstvo mladih razlikuje od brezdomstva odraslih? Gaetz (2014) navede, da je to v prvi vrsti starost. Nanjo se veže razvojna faza adolescence, dozorevanja na fizičnem, kognitivnem, čustvenem in socialnem področju. Življenjske izkušnje, tako slabe kot dobre, imajo pri tem velik pomen. Mladi so v tem obdobju življenja večinoma še vedno zelo odvisni od podpore staršev ali skrbnikov. Pred osebo je v tem obdobju veliko pomembnih izzivov in razvojnih nalog, ki pomembno zaznamujejo nadaljnji potek življenja. V današnji družbi se mladi osamosvajajo vse do v povprečju 30. leta starosti. Mladi, ki se znajdejo na cesti, nimajo priložnosti počasi dozorevati v varnem okolju oz. s podporo staršev ali skrbnikov. Avramova (1997) izpostavi, da moramo na brezdomstvo mladih v prvi vrsti gledati kot na neuspešno socialno integracijo in osamosvajanje. Težave mladih brezdomnih segajo od konfliktov s starši, ki so lahko razlog za beg od doma, težav z odvisnostjo, ki lahko vodi v daljšo odsotnost od doma, samopoškodovanja posameznikov do zlorab in ostalih socialnih patologij. Kar je skupno vsem mladim, ne glede na omenjene dejavnike tveganja in njihov preplet, je to, da v določenem trenutku niso imeli varnega zavetišča.

Problematika brezdomstva je v veliki meri povezana s problematiko revšine. Quilgars, Johnsen in Place (2008) izpostavijo, da socialno-ekonomsko prikrajšane mlade nesorazmerno bolj ogroža možnost brezdomstva kot druge. V tem kontekstu lahko govorimo o medgeneracijskem prenosu revščine in brezdomstva. »Dejstvo, da se nekateri že rodijo izjemno revnim in ogroženim staršem ter s tem začenjajo življenje z izrazito slabšimi socialnimi pogoji, seveda nasprotuje tezi o individualni odgovornosti brezdomnih za svoj položaj, ki jo pogosto srečamo v javnosti« (Dekleva, 2017, str. 133).

Mladi brezdomni, ki še nimajo dolge »brezdomne kariere«, na cesto pridejo iz svojih matičnih družin ali drugih oblik zunajdružinske oskrbe. Winland (2013) v kontekstu družine pojasni, da za mlade odhod od doma na samem začetku pogosto predstavlja veliko odrešitev pred problemi, vendar ko izkoristijo svoje finančne in socialne vire in pristanejo na ulici, odvisni samo od socialnih transferjev in storitev, namenjenih odraslim brezdomnim, se prvotno navdušenje spreobrne v nezadovoljstvo. Prav tako izpostavi, da mladi redkokdaj iznenada zapustijo dom, v večini primerov so v preteklosti večkrat od doma zbeži ali pa so jih starši od doma nagnali.

Kako bomo razlagali brezdomstvo mladih je odvisno od zornega kota. Avramova (1997) razloži, da na mlade, ki se zbirajo na železniških postajah, formirajo ulične tolpe, visijo in spijo zunaj, lahko gledamo kot na posledico slabe družbene klime. Po drugi strani jih lahko percipiramo kot mlade ljudi, ki jim manjkajo individualne veščine ter so se osebno nezmožni vključiti v družbo in njene osnovne tokove.

Tako kot je težko definirati brezdomstvo, je tudi definiranje brezdomstva mladih težka naloga. V tuji literaturi je S. Gaetz (2014a) eden redkih, ki poda definicijo brezdomstva mladih. Pri tem moramo imeti v mislih, da se je raziskovalec omejil na območje Kanade. *»Mladi brezdomni so podskupina brezdomnih; izraz se nanaša na mlade brezdomne, stare med 13. in 24. letom starosti, ki živijo neodvisno od staršev in/ali skrbnikov in, kar je pomembno, manjka jim socialna podpora, ki je potrebna za prehod iz otroštva v odraslost. V takih okoliščinah nimajo stabilnega ali stalnega prebivališča, vira dohodka ni potrebnih podpornih mrež, ki so potrebne za varen prehod v odgovornosti odraslosti.«* (str. 13)

Za potrebe diplomskega dela Zunajdružinska oskrba in brezdomstvo mladih (Bilčić, 2015) sem iz različnih raziskav povzela najpogostejše omenjene dejavnike tveganja za brezdomstvo mladih. »Iz pregleda raziskav, ki so zajele mlade brezdomne (Mayock, Murphy in Parker 2014; Radić Bursać in Jeđid Borić, 2013; Randall in Brown 1999; Razpotnik, 2007; Razpotnik in Dekleva, 2009; Wade in Dixon, 2006), povzemam najbolj pogosto omenjene dejavnike tveganja mladih pred brezdomstvom, ki sem jih razporedila v 6 kategorij:

- Družina: resni in dolgotrajni prepiri, nasilje in spolno zlorabljanje s strani staršev ali drugih bližnjih oseb, zasvojenost staršev, zanemarjanje, starši so jih »vrgli na cesto«, slabi stiki z družino.
- Stanovanje: medgeneracijsko brezdomstvo, vse dražja stanovanja in sobe, težave s pridobivanjem in vzdrževanjem stanovanja.
- Izobraževanje in zaposlovanje: težave z vključevanjem v izobraževalne procese, neuspešnost na šolskem področju, izključitev iz šole, nizka stopnja izobrazbe, soočanje s predsodki do mladih brezdomnih, delo na črno in ilegalna (nelegitimna) dela, nič ali malo delovne dobe, nekonkurenčnost na trgu dela, nezadovoljujoči delovni pogoji, pomanjkanje praktičnih znanj in veščin, prejemanje plače z zamudo.
- Zunajdružinska oskrba: namestitev v eni izmed oblik zunajdružinske oskrbe, pogosta zamenjava namestitve, slabo navezovanje stikov s skrbniki ali vzgojitelji, nezadovoljstvo s kakovostjo oskrbe, pogosti konflikti, zapustitev oskrbe v mlajših letih in v času krize.
- Duševno zdravje in odvisnosti: težave v duševnem zdravju, občasna in redna uporaba nedovoljenih in dovoljenih drog in/ali alkohola.
- Manjšine: begunci, priseljenci, etnične manjšine, izbrisani. » (Bilčić, 2015, str. 17)

Avramova (1997) piše, da je potrjeno, da osebne življenjske okoliščine lahko vplivajo na neuspelo tranzicijo v samostojnost. Pri urejanju sistema pomoči in prevencije brezdomstva in brezdomstva mladih moramo razumeti, kako različni družbeni sistemi in institucije spodbujajo ali ovirajo osamosvajanje mladih. Socialna integracija

mladih ljudi se lahko olajša na različne načine, ne samo z denarnimi podporami. Avramova izpostavi področja družine, izobraževanja, zaposlovanja, prostega časa in socialne mreže, ki so prav tako pomembna za uspešno integracijo in osamosvajanje mladih. Izpostavi, da se brezdomstvo pojavi ob disfunkcijah znotraj omenjenih področij življenja mlade osebe – več področij je prizadetih, večja je verjetnost, da bo oseba pristala na cesti. Ker se v literaturi v veliki meri pojavlja vprašanje vpliva družine, spodnje podpoglavje posvečam prav družinam mladih brezdomnih.

1.1.1 Družine mladih brezdomnih

Raziskovalka Winland (2013) opozarja, da moramo biti pri obravnavi mladih brezdomnih pazljivi na odnose v njihovih družinah. Winland (2013) izpostavi, da na družine teh mladih pogosto gledamo kot na „problematične« družine, ki niso znale shajati s svojim otrokom ali pa so ga zatirale in zlorabljele, kar je botrovalo trenutni krizni situaciji in položaju. Zatem smo usmerjeni v reševanje zadev na vseh drugih življenjskih področjih, področje družine pa pogosto zanemarimo in ga damo na stranski tir, se vanj ne vmešavamo. Po njenem mnenju moramo na družine gledati širše, tudi v primerih, ko so bile prisotne zlorabe. Po mnenju Winland (2013) družina niso samo starši in otroci, lahko so pomembni tudi stari starši in/ali vsi ostali, ki so v preteklosti bili v stiku z odraščajočim mladim. V kriznih situaciji so slednji lahko ključni podporniki mlade osebe. Johnson idr. (2010) v delu, posvečenemu mladim, ki odhajajo iz izvendružinske vzgoje, osvetlijo vlogo starih mam, ki so bile pogosto ključne podporne osebe, h kateri so se mladi zatekali v kriznih družinskih situacijah, ko so npr. bežali od doma. Če povzamem deli Johnson idr. (2010) in Winland (2013): pri delu z mladimi je ključno upoštevati družinsko področje, pomembno je naučiti se graditi dobre odnose znotraj družine, podpirati reševanje tekočih težav in razreševati stare. Tudi v primerih, ko vzpostavitev stika z družino ni več mogoča ali za mlado osebo ni varan, lahko podpiramo mladega, da se pomiri s situacijo, jo sprejme, integrira in nadaljuje s svojim življenjem. V primerih travme mu zagotovimo strokovno podporo, ki bo vodila proces v smeri, da oseba travmo lahko predela in jo umesti v svoje življenje, da ga bo čim manj ovirala pri nadaljnji življenjski poti in vzpostavljanju novih odnosov.

V kontekstu preprečitve brezdomstva mladih Winland (2013) izpostavi sistemske preprečitvene modele, ki so v veliki meri usmerjeni na družinsko področje. Preprečitva naj bi predstavljala povezane državne resorje in aktivnosti, ki naj bi delovale skupaj proti istemu cilju. V preprečitvo naj bi bile vključene državne institucije, kot so šole, vzgojni in prevzgojni zavodi, krizni centri in policija, pa tudi nevladne organizacije, ki so v stiku z družinami in mladimi. Namen takega dela je zgodnje prepoznavanje problemov in konstruktivna reakcija ter ukrepanje ob nastalih težavah.

Winland (2013) kot najbolj sistemske podprte strategije s ciljem reševanja brezdomstva mladih opiše primera Velike Britanije in Avstralije. Čeprav imajo isti cilj, se strategije razlikujejo glede na načine, s katerimi so cilji doseženi. V Avstraliji so leta 1999 sprejeli strategijo, s katero so želeli znižati število mladih brezdomnih,

starih med 12 in 18 let tako, da so jih spet povezali z družinami, s šolo in skupnostjo. V ta namen je v celi državi odprtih več kot 100 centrov, namenjenih ponovni vzpostavitvi stikov (v angleščini Reconnect programmes). Programi so prilagojeni različnim kulturam ter različnim potrebam ljudi (Aboridžinom, migrantom, LGBT populaciji). Država financira vse programe, ki jih v večini izvajajo nevladne organizacije.

Primer Velike Britanije je nekoliko drugačen. Leta 2013 je država sprejela ukrep, s katerim je podprla preventivne programe s ciljem preprečevanja brezdomstva mladih. Vodilna misel je, da mora celotna družina imeti na voljo informacije in podporo pri razreševanju družinskih problemov. Ključni vidiki strategije so: 1. nasvet, ocena in priložnost za zgodnje intervence; prek različnih kanalov ponujajo informacije in podporo mladim in družinam. Osredotočajo se na krepitev odpornosti (sposobnosti, da se soočajo s problemi in jih razrešujejo) in izobraževanje mladih o njihovih pravicah in možnostih za pridobitev pomoči. V primeru, da mlada oseba postane brezdoman, se prva organizacija, ki stopi z njo v stik, poskrbi, da dobi vso možno podporo, da bi se čim krajši čas zadržala v zavetišču ali podobni oskrbi. 2. »Time out«, »odmor« namestitvev, ki je najbolj primerna za mlade, stare od 16 do 17 let. To je oblika začasne namestitve za mlade, ki so v krizi in nimajo druge namestitvene možnosti. Vsaka mlada oseba dobi ključnega delavca in možnost družinske mediacije. 3. Delo v šolah; gre za informiranje in izobraževanje na temo brezdomstva in storitev, ki so na voljo mladim in družinam. Izobražujejo se tako mladi kot učitelji. (Winland, 2013)

Ko govorimo o družini, ne moremo mimo dejstva, da je veliko število brezdomnih v mladoletnih letih živelo v določeni obliki izvendružinske oskrbe. Iz različnih razlogov so bili ti otroci in mladi ločeni od svojih jedrnih družin ali pa družin niso imeli. Tuje in domače raziskave podajajo zaskrbljujoče številke, ki osvetljujejo povezavo med zunajdružinsko vzgojo in brezdomstvom. Randall in Brown (1999) navajata podatek, da je v Veliki Britaniji od 1/5 do 1/2 mladih brezdomnih nekoč bilo v zunajdružinski oskrbi. Mayock, Murphy in Parker (2014) podajo zaskrbljujoče število glede brezdomnih mladih na Irskem: kar 65% mladih brezdomnih je imelo izkušnjo zunajdružinske oskrbe. Na področju Kanade ocenjujejo (Gaetz, O'Grady, Buccieri, Karabanow in Marsolais, 2013), da je od 40% do 50% brezdomnih mladih imelo izkušnjo zunajdružinske oskrbe.

Resnejših raziskav o pojavu brezdomstva med mladimi in/ali povezavah med brezdomstvom in različnimi oblikami zunajdružinske oskrbe v Sloveniji še ni bilo. V prvi raziskavi o brezdomstvu v Sloveniji (Dekleva in Razpotnik, 2007b) se omenja povezava zunajdružinske vzgoje in brezdomstva, čeprav ta sama po sebi ni v fokusu raziskovalcev. V okviru raziskave je bilo anketiranih 107 cestnih brezdomcev v Ljubljani, raziskovalca pa ocenjujeta, da je ¼ anketirancev v življenju imela izkušnjo zunajdružinske oskrbe. Dekleva (2017) v članku, posvečenemu izvendružinski vzgoji in brezdomstvu, obdobje življenja v mladinskem domu, vzgojnem zavodu ali rejništvu poskuša osvetliti kot obdobje skritega brezdomstva, saj lahko mladi, ki nimajo dovolj

podpore, »sreče« ali pa niso dovolj iznajdljivi, zelo hitro pristanejo na cesti ali v drugi stanovanjsko negotovi situaciji. »O perečnosti tega vprašanja govori tudi spoznanje, da so tudi starši marsikaterega otroka, ki je oddan v kako od oblik izvendružinske vzgoje, sami stanovanjsko ranljivi, ogroženi ali kar brezdomni. Ko njihovi otroci pridejo iz izvendružinske vzgoje, jim taki starši nimajo kaj ponuditi in jim kako pomagati, včasih pa se tudi zgodi, da povratek otroka iz izvendružinske vzgoje dodatno ogrozi že tako ogroženo bivalno situacijo staršev« (str. 133).

Do leta 2019 je bilo v Sloveniji na to temo spisano še eno diplomsko delo z naslovom Zunajdružinska oskrba in brezdomstvo mladih (Bilčič, 2015) in eno magistrsko delo z naslovom Odraščanje v izvendružinski vzgoji kot dejavnik brezdomstva (Kreft Toman, 2016). V zadnjih letih pojav brezdomstva mladih postaja vse bolj aktualna tema tako v evropskem kot v ožjem slovenskem prostoru. Kot sem navedla že v uvodu, je v večini držav Evropske unije opazen porast števila mladih brezdomnih.

1.4 NAJPREJ STANOVANJE!

V zgodnjih 90-ih letih je Dr. Sam Tsemberis v okviru nastanitvenega projekta za brezdomne v New Yorku zastavil koncept Najprej stanovanje. V zadnjih tridesetih letih je prav ta koncept najbolj odmeven, diskutiran in sprejet s strani brezdomnega sektorja. Na samem začetku je bil koncept ustvarjen z željo po pomoči brezdomnim osebam, ki imajo težave v duševnem zdravju. Danes je ta model postal univerzalen, ne glede na individualne značilnosti in potrebe posameznikov. Prepoznan je kot zelo uspešen koncept pri reševanju stanovanjske problematike za ljudi, ki imajo specifične potrebe, ter rabijo več podpore oz. bolj specifične sisteme podpore, ter tudi tiste, katerih potrebe ne odstopajo od »običajnih«. Model je koncipiran tudi za ljudi, ki nimajo bogate podporne socialne mreže (prijateljev, družine ali skupnosti), ki bi jim pomagala pri reševanju tekočih življenjskih problemov. (po Place 2016)

Večina uspešnih preventivnih in kurativnih praks za reševanje (končanje) brezdomstva pri svojem delu upošteva koncept Najprej stanovanje (po Gaetz 2014). Gaetz (2014) izpostavi, da je ne glede na to, da gre za iste principe dela, treba upoštevati značilnosti vsakega posameznika in karakteristike vsake populacije posebej. Filipovič Hrast (2014) izpostavi koncept Najprej stanovanje kot uspešen model prakse, ki se lahko uspešno prilagodi različnim populacijam z različnimi potrebami. Dojemanje in možnost izvajanja programa je odvisna tudi od družbenega konteksta, tako se model, ki se izvaja v ZDA, razlikuje od modela, ki se razvija na Finskem. V knjigi *A Home of Your Own, Housing First and Ending Homelessness in Finland*, Y-foundation (2017) sta razloženi dve bistveni razliki med ameriškim in finskim modelom. Prva razlika je ta, da na Finskem osebe same plačujejo najemnino in stroške, saj finančna podpora to omogoča, medtem ko gre v ZDA 30% prihodka stanovalca direktno na račun najemodajalca ali organizacije, ki posredno plačuje najemnino in stroške. Druga razlika se dotika organizacije podpore stanovalcem; na

Finskem se aktivira obstoječa mreža pomoči, ki je na visokem nivoju, v ZDA pa obstaja multidisciplinarni tim, ki takoj začne ponujati različne oblike pomoči znotraj programa.

Pomembna razlika med pristopom Najprej stanovanje in drugimi pristopi je v tem, da ta pristop na prvem mestu zagovarja zagotovitev varne in trajne namestitve, šele potem delo na drugih področjih življenja, kot so zaposlovanje, delo na družinskem področju ali zdravljenje odvisnosti. Za vključitev v program osebi ni treba dokazovati, da je pripravljena za življenje v stanovanju, zadostuje njena potreba in želja, da bi samostojno zaživela s podporo. Koncept Najprej stanovanje percipira stanovanje kot štartno pozicijo za socialno vključevanje in ne kot nagrado za trud in uspešno vključevanje v druge programe. (po Dekleva, Kozar in Razpotnik, 2012; Filipovič Hrast, 2014; Place, 2016)

Po Place (2016) pri konceptu Najprej stanovanje ne gre samo za podporo ljudem, ki so dlje časa na ulici, temveč vsem osebam, ki jim grozi brezdomstvo. Koncept Najprej stanovanje se tako bolj usmerja v preprečevanje brezdomstva v širšem pomenu besede (stanovanjske politike, revščina, edukacija ipd.), kot pa v reševanje akutnih primerov brezdomstva (npr. zagotavljanje varne in trajne namestitve za brezdomne, ponujanje individualizirane pomoči in podpore).

V vodniku za implementacijo koncepta Najprej stanovanje v Evropi Place (2016) izpostavlja 8 ključnih vodil:

1. Stanovanje je človekova pravica.

Place (2016) po Splošni deklaraciji o človekovih pravicah Združenih narodov povzema, da je pravica vsakega človeka in otroka imeti namestitev, ki mu zagotavlja kakovostno in varno življenje in integracijo v skupnosti, ter mu omogoča dostojno življenje v miru. Po Place (2016) pravice vključujejo:

- Legalno varnost v stanovanju – nanaša se na varnost pred prisilno izselitvijo, nadlegovanjem s strani najemodajalcev in druge zaplete, ki lahko ogrozijo varno nastanitev.
- Cenovna dostopnost stanovanja – cene stanovanj ne smejo biti tako visoke, da ogrožajo dostop do drugih osnovnih potrebščin za življenje, kot so hrana, izobraževanje, zdravstvo.
- Kakovostno bivanje – stanovanje mora biti toliko kvalitetno, da stanovalcem zagotavlja adekvatno zatočišče in varen življenjski prostor.
- Dostopnost storitev – nanaša se na infrastrukturo, ki zagotavlja kakovost bivanja: sanitarije, hranjenje in priprava hrane, higiena, gretje, elektrika, odlaganje smeti ipd.
- Dostopnost stanovanja – stanovanje mora biti dostopno osebi in njenim bližnjim. Pri tem je poseben fokus na osebah z invalidnostjo, ki naj bi imele zagotovljeno isto kakovost življenja in dostop do storitev kot osebe brez posebnih potreb. Stanovanje mora omogočati pogoje za samostojno življenje osebe z invalidnostjo.

- Lokacija – stanovanje mora biti na lokaciji z dostop do storitev, ki omogočajo socialno integracijo in kakovostno življenje v skupnosti: dostop do plačanega dela, trgovin, zdravnika, šole, prostočasnih aktivnosti v skupnosti itn. Okolje, v katerem se stanovanje nahaja, ne sme ogrožati zdravja stanovalcev (čistoča zraka, vode ...).
- Kulturno okolje mora stanovalcu omogočati varno življenje v skladu z njemu lastnim življenjskim slogom. Okolje mora dopuščati izražanje kulturne pripadnosti.

2. Lastna izbira in kontrola uporabnika.

Place (2016) pravi, da moramo pri podpori osebam, vključenim v programe, ki temeljijo na konceptu Najprej stanovanje, predvsem upoštevati potrebe in želje vsakega posameznika, prav tako pa tudi slediti željam glede načinov zadovoljevanja določenih potreb. Ključni strokovni delavci naj bi sledili uporabniku z visoko mero sočutja, empatije in razumevanja njihove življenjske poti. Strokovni delavci lahko usmerjajo uporabnika v različne programe zdravljenja in druge obravnave, vendar odločitev ostaja v rokah uporabnika. Prav tako njegova vključenost v program ali nastanitev ne sme biti pogojena s sprejemanjem idej strokovnih delavcev. Podpora mora biti fleksibilna, kreativna in prilagojena individualnim potrebam, željam in zmožnostim uporabnika. Naloga strokovnega delavca je tudi dobra informiranost in ponujanje različnih storitev v skupnosti in širše.

3. Separacija stanovanja in tretmaja (terapije).

Po Place (2016) v primerih, ko ima brezdomna oseba težave z odvisnostjo ali kako drugo težavo, zaradi katere težje upošteva stanovanjske kodekse in pravila, se jim ni treba najprej vključiti v terapije, da bi dokazali, da so pripravljeni za nastanitev in življenje v stanovanju. Kot že omenjeno, v konceptu Najprej stanovanje stanovanje predstavlja temelj in bazo, iz katere oseba lahko nadaljuje delo na področju svojega duševnega in fizičnega zdravja ter odvisnosti. Če se oseba odloči, da bo šla na npr. detoksikacijo, jo bo njeno stanovanje čakalo. Tudi po prekinitvi podpore oseba lahko ostane v stanovanju, v katerem je živela v času, ko je bila vključena v program. Če je oseba vključena v program zdravljenja ali se je odločila za selitev na drugo lokacijo, se podpora in stik s ključnim delavcem še vedno vzdržuje oz. se program prilagodi življenjski situaciji uporabnika. Deložacije naj bi se vršile na podlagi neupoštevanja pravil glede rabe stanovanja in ne zaradi kršitev pravil programa.

4. Usmerjenost k okrevanju.

Storitve, ki spodbujajo okrevanje, so fokusirane na vsesplošno dobrobit in blagostanje uporabnika ter njegovo dobro počutje. To vključuje fizično in duševno zdravje, nivo socialne podpore s strani družine, prijateljev in skupnosti ter stopnjo socialne integracije. Dela se na tem, da oseba postane aktiven član lokalne skupnosti. Podpora je lahko zelo razvejana, čeprav je glavni namen celotnega delovanja vnesti smisel v človekovo življenje. S tem

se človeka notranje motivira, da sam začne iskati načine, kako čim bolj kakovostno izpolniti svoj čas in izkoristiti svoje potenciale. (Po Place 2016)

Usmerjanje k okrevanju ni enostavna naloga; če človeka vključimo v družbene strukture, še ne pomeni, da ne bo več doživljal stisk ter da se ne bodo pojavljale težave. Proces vključevanja je individualen in v vsakem primeru edinstven, proces sestavljajo koraki naprej in nazaj. Zato je pomembno, da smo usmerjeni k posameznikovim virom moči. Ključni delavci naj bi osebo usmerjali v zastavljanje realnih in dosegljivih ciljev. (po Place 2016)

5. Zmanjševanje škode.

Place (2016) izpostavi koncept zmanjševanja škode kot zelo pomembno vodilo koncepta Najprej stanovanje. Koncept zmanjševanja škode je namreč še vedno eden izmed najbolj progresivnih konceptov na področju obravnave uživalcev drog. Izhaja iz paradigme, nasprotni paradigmi prohibicije, ki ima za cilj popolno abstinenco. Paradigma zmanjševanja škode je usmerjena k zmanjševanju tveganj, povezanih z uporabo drog, pri obravnavi posameznikov pa se upoštevajo tako strukturni kot individualni dejavniki, ki vplivajo na tvegano uživanje drog. Izvajalci programov zmanjševanja škode naj bi bili usmerjeni k zmanjševanju socialnega izključevanja in ne k nižanju količin zaužitih drog.

Koncept se je začel razvijati konec 90-ih let; do njegovega razmaha je prišlo v času epidemije AIDS-a. (po Place 2016)

Danes je koncept zmanjševanja škode v strokah, kot so socialna pedagogika in socialno delo, že splošno sprejet in uveljavljen. V Evropi, posebej v severnih in zahodnih državah, je ta koncept zaživel, v manjši meri pa tudi v vzhodnih in južnih evropskih državah.

Fojan (2005) izpostavlja 4 temeljna izhodišča pristopa zmanjševanja škode. »Prva od temeljnih postavk pristopa zmanjševanja škode, ki jo gre omeniti, je v tem, da prekinja z racionalistično paradigmo, ki vzdržuje mit o možnosti »končne rešitve« problema drog« (str. 184). Praksa zmanjševanja škode ni usmerjena k tradicionalnim, terapevtskim pristopom, ki imajo za končni cilj vzpostavitev abstinence, temveč delovanje v smeri zmanjševanja tveganja, povezanega z uživanjem drog. Drugi temelj prakse so programi z nizkim pragom vključitve oz. vstopa, kar pomeni, da abstinenca ni predpogoj za vključitev. Nizkopražni programi omogočajo vključitev najbolj marginaliziranim skupinam uživalcev drog. »Pokazalo se je, da se je s pogojevanjem pomoči s popolno opustitvijo uživanja drog marginaliziralo velik del skupine uživalcev drog. (...) filozofija zmanjševanja škode poudarja, da imajo uživalci drog – tudi v primeru nadaljnjega uživanja – pravico do človeka vrednih zdravstvenih in socialnih življenjskih razmer ter opozarja na nedopustnost pogojevanja dostopa do teh pravic z abstinenco in prilagojenim vedenjem« (Fojan, 2005, str. 184 in 185). Čeprav se pristop zmanjševanja škode avtomatsko povezuje s programi nizkega praga, to ne pomeni, da programi visokega praga ne morejo slediti načelom zmanjševanja škode. Tretje pomembno vodilo praks zmanjševanja škode je sledenje intervencam, ki so za uporabnika koristne oz.

sledijo uporabniku in njegovim ciljem. V praksi naj bi šli onkraj tega, kar mi mislimo, da bi bilo zanj dobro, in upoštevamo pot in način življenja uporabnika, saj je on tisti, ki najbolj pozna t.i. sceno drog, tveganja, načine uživanja idr. Četrto pomembno vodilo, ki sledi iz tretjega, je sodelovanje uporabnika in službe ter krepitev uporabnikove moči in vpliva nad svojim življenjem. »Poudarek je na aktivnem vključevanju uživalca drog v načrtovanje in izvajanje »pomoči«, kar pospešuje njegovo socialno vključevanje, njegovo socialno kompetenco in posledično zmanjšuje vse vrste škode, ki jih povzroča uživanje drog« (Fojan 2005, str. 188).

Programi za zmanjševanje škode v Sloveniji

V Sloveniji so danes programi za zmanjševanje škode na področju uživanja drog precej razvejani. Po načelih zmanjševanja škode delujejo društva (podatki pridobljeni iz Nacionalnega poročila 2013 o stanju na področju prepovedanih drog v Republiki Sloveniji in s spletnih strani društev na dan 14. 5. 2017):

Društvo Stigma, ki deluje v Ljubljani z dnevnim centrom s terenskim delom, z individualnim spremljanjem in varno hišo za ženske uporabnice nedovoljenih drog. Društvo v vseh programih omogoča zamenjavo sterilnega pribora za injiciranje.

ŠENT v Novi Gorici in Ljubljani deluje z dnevnimi centri, s terenskim delom in zavetišči. Društvo v vseh programih izvaja zamenjavo sterilnega pribora za injiciranje.

Združenje DrogArt v Ljubljani je usmerjeno v ciljno skupino uporabnikov sintetičnih drog, kokaina in alkohola. Izvajajo nočno terensko delo z mladimi, svetovalnico, testiranje drog, delavnice in izobraževanja za mlade in starše, raziskovalne dejavnosti, spletni forum za informiranje in komunikacijo z mladimi itd.

Društvo SVIT Koper deluje z dnevnim centrom, izvaja terensko delo, je sprejemni center za vključitev v programe zdravljenja in socialne rehabilitacije, izvaja svetovanje, skupine za svojce, informativne in preventivne dejavnosti. Izvajajo program zamenjave sterilnega pribora za injiciranje.

JZ Socio - Javni zavod za socialno varstvene dejavnosti Celje izvaja terensko delo z uporabniki nedovoljenih drog in omogoča zamenjavo sterilnega pribora za injiciranje.

V okviru Društva Zdrava pot v Mariboru deluje dnevni center s terenskim delom, kjer potekajo program zamenjave sterilnega pribora, delo v zaporu, skupine za samopomoč in druge podpirne dejavnosti s ciljem družbene aktivacije in integracije.

Društvo PO MOČ Sežana nudi informiranje in svetovanje ter skupinske

delavnice, zamenjavo sterilnega pribora za injiciranje.

Društvo POT v Ilirski Bistrici in Pivki v okviru dnevnega centra izvaja program zamenjave sterilnega pribora, svetovanja, dela z družino, sodelovanja z lokalno skupnostjo, delo v splošno korist ter podpira razvoj v smeri socialnega podjetništva.

Društvo Kralji ulice v Ljubljani in Mariboru je fokusirano na pomoč in samopomoč brezdomcev. Glede na to, da je ta populacija nemalokrat prepletena s populacijo uporabnikov drog, zaposleni in prostovoljci društva delujejo tudi v smeri zmanjševanja škode na tem področju. Tako v dnevnem centru poteka program zamenjave sterilnega pribora, osebe pa se lahko vključujejo v vse aktivnosti in programe društva ne glede na to, ali so aktivne uporabnice drog ali ne. Torej abstinenca ni pogoj za vstop v nobenega od projektov in programov društva.

V mrežo nizkopražnih programov lahko vmestimo tudi Centre za preprečevanje in zdravljenje odvisnosti od prepovedanih drog. Od leta 1995 jih je v Sloveniji ustanovljenih 18. Ti centri so namenjeni tako uživalcem drog, ki želijo z uživanjem drog prenehati in vzdrževati abstinenco, kot tudi tistim, ki tega ne zmorejo. Najbolj znana aktivnost centra je podeljevanje substitucijskih zdravil, katerih cilj je v prvi vrsti lajšanje telesne ali psihične bolečine ali pa doživljanje ugodja. Substitucijska terapija je način zdravljenja in zmanjševanja škode. »Odkar se je izkazalo, da se zaradi zdravljenja v substitucijskih vzdrževalnih programih zmanjšujejo uživanje opioidnih drog, smrtnost zaradi predoziranja, okuženost z boleznimi, ki se prenašajo s krvjo, in kriminaliteta, so substitucijski programi hitro postali najpogostejši način zdravljenja oseb, odvisnih od opioidov« (Kastelic, 2013, str. 13).

6. Aktivna participacija brez prisile

Po Place (2016) mora biti vsak uporabnik v nastanitveno podporo vključen zaradi lastnega interesa in volje. Kot strokovni delavci lahko osebo usmerjamo, vendar je nikoli v nič ne silimo. Svoje ideje lahko delimo prek debate, informiranja in podpore, vendar je končna odločitev vedno na posamezniku. Če oseba deluje v nasprotju z našimi idejami, ga ne smemo zaradi tega kaznovati in/ali izključiti iz programa.

7. Uporabnik je center planiranja in akcije.

Kot že omenjeno, pomembno je, da uporabnik sam upravlja s svojim življenjem. Podpora mora biti individualizirana in vodena s strani uporabnika. Zato mora osebe biti pripravljeno na celoten spekter potreb in želja. Pri nekaterih bodo bolj izražene želje za delo na področju vzdrževanja stanovanja, kot so čiščenje, kuhanje ipd., medtem ko bo drugim pomembnejša kulturna animacija in učenje ravnanja z denarjem. (po Place 2016)

8. Fleksibilna podpora, ki ni časovno in prostorsko omejena.

Strokovni delavci morajo biti pripravljeni slediti življenjskemu tempu osebe. Intenziteta podpore lahko s časom upada in se viša. Časovno naj ne bi bila omejena, lahko traja od par mesecev pa vse do konca življenja – vodilo so posameznikove potrebe, usmerjeni smo k samostojnemu življenju. Podporo zagotavljamo toliko časa, kolikor jo uporabnik potrebuje. (po Place 2016)

Place (2016) izpostavlja, da je ključni cilj koncepta Najprej stanovanje socialna integracija v skupnosti. V kontekstu Najprej stanovanje socialno integracijo sestavljajo trije ključni elementi. 1. Socialna podpora, ki se fokusira na druženje osebe z drugimi zanjo pomembnimi osebami, ki ji dajejo občutek pomembnosti, vrednosti in sprejetosti. 2. Integracija v skupnosti, ki se nanaša na obojestranske odnose osebe, ki je nastanjena v programu in skupnosti. Ta element se predvsem nanaša na destigmatizacijo brezdomcev. 3. Ekonomska integracija, ki se nanaša na aktivno udeležbo tako plačljivih kot brezplačnih aktivnosti v soseski (zaposlovanje, udeležba kulturnih dogodkov, izobraževanje ipd.).

V evropskem prostoru je ta pristop do danes v polnosti zaživel samo na Finskem. Druge države, med njimi tudi Slovenija, koncept Najprej stanovanje vmeščajo v programe različnih vladnih in nevladnih organizacij. V zadnji publikaciji o konceptu Najprej stanovanje na Finskem (A Home of Your Own) Y-foundation (2017) pojasnjujejo finski sistem. V preteklosti je Finska imela visoko število brezdomcev. Po neodvisnosti je bilo najhujše obdobje po drugi svetovni vojni, ko je veliko število vojakov iskalo službo v Helsinkih, stanovanj ni bilo zadosti, zavetišča pa so se takrat šele vzpostavljala. V hudi jeseni leta 1967 je bilo zabeleženih med 40 in 50 smrti brezdomnih (predvsem) alkoholikov. Kljub trdemu delu zavetišč in drugih nastanitvenih in rehabilitacijskih programov je veliko število brezdomcev ostajalo na ulici brez možnosti, da bi prišli do lastnega stanovanja. Na podlagi raziskav je Finska leta 2008 naredila sunkovit obrat znotraj obstoječih programov in vzpostavila nove. Vsi temeljijo na konceptu Najprej stanovanje. Do leta 2012 je Finska zaprla veliko večino zavetišč za brezdomne ter jih prestrukturirala v stanovanjske enote, gradijo se socialna stanovanja ter razvijajo različne oblike podpore za brezdomne. Pomembno je izpostaviti, da se veliko vlaga v prewencijo brezdomstva oz. podporo ljudem pri ohranitvi obstoječe namestitve ter ohranjanju dobre medsosenske klime, posebej v ranljivejših soseskah. Ključno pri tem je sodelovanje različnih ministrstev, mestnih občin ter vladnih in nevladnih organizacij, ki delujejo na področju brezdomstva. Prav tako so zagotovljena sredstva za gradnjo novih stanovanjskih enot, izobraževanje in zaposlovanje kadra, z bogatim znanjem s področij socialnega vključevanja in zdravstva ter usvojena načela koncepta Najprej stanovanje. Ker se tudi na Finskem brezdomstvo mladih povečuje, zanje razvijajo posebne preventivne programe, prilagojene nastanitvene programe in svetovanja. Pri tem ima pomembno vlogo Finsko stanovanjsko združenje za mlade (Nuorisosuntoliitto (NAL), Finnish Youth Housing Association), nevladna neprofitna organizacija, ki v sodelovanju z mestom Helsinki izvaja program, znotraj katerega se mladim ponujajo stanovanja ter

podpora v primerih, ko jo mladi potrebujejo. Tudi za ta program je pomembno medsektorsko sodelovanje in podpora mladih. Pri tem je pomembno omeniti, da je združenje namenjeno široki populaciji mladih ter krepitvi moči vseh mladih na področju nastanitve. Pomaga tako mladim brezdomnim kot mladim iz splošne populacije. Združenje gradi stanovanjske objekte za mlade, vpliva na stanovanjsko zakonodajo ter ponuja različne oblike podpore. Izpostavila bi tudi interaktivno in prilagojeno spletno stran, na kateri mladi lahko dobijo različne informacije, povezane s pridobivanjem in z vzdrževanjem stanovanja: <http://www.nal.fi/?lang=en> (pridobljeno 17. 2. 2019).

Do svetovalcev lahko mladi pridejo tudi prek Ohjaamot dnevnih centrov in spletne strani za mlade. Dnevni centri in spletna stran so namenjeni informiranju, svetovanju in pomoči mladim na področju izobraževanja, zaposlovanja in drugih področjih, ki so povezana z odraščanjem in osamosvajanjem: <https://ohjaamot.fi/etusivu> (pridobljeno 17. 2. 2019)

1.1.2 Najprej stanovanje za mlade

Koncept Najprej stanovanje je v Evropi v brezdomskem sektorju že uveljavljen koncept. Gre za precej obsežen koncept, ki zajema tako preventivo kot kurativo. Glede na to, da je brezdomstvo mladih v evropskem prostoru še relativno nov pojav, nabor praks nastanitvenih programov za mlade, ki pri svojem delu sledijo konceptu Najprej stanovanje, ni velik. V Kanadi in ZDA zaradi večjega števila mladih brezdomnih deluje tudi nekaj več programov in organizacij, namenjenih tej populaciji. Ena izmed organizacij, ki že leta izvaja program nastanitvene podpore po smernicah koncepta Najprej stanovanje, je v nadaljevanju opisani program The Infinity Project v organizaciji Boys and Girls Club of Calgary v Kanadi. V evropskem prostoru so nastanitvene programe za mlade po smernicah koncepta Najprej stanovanje začeli ustvarjati v okviru organizacij Rock Trust s Škotske in Focus Ireland z Irske, ki jih bom opisala v nadaljevanju. V evropskem prostoru sem že omenila Finsko, ki se je problema brezdomstva mladih lotila preventivno in kurativno.

Gaetz (2014b) meni, da koncepta Najprej stanovanje ne moremo izvajati z vsemi družbenimi skupinami enako. Ko govorimo o konceptu Najprej stanovanje za mlade, moramo biti pozorni na razvojne naloge in značilnosti mladih v današnji družbi, njihove potrebe in zmožnosti. Gaetz (2014, 2014b) izpostavi, da življenje mladih danes spremljajo hitre spremembe in fleksibilnost, čemur se morajo prilagajati tudi naši pristopi in načini dela. Nastanitvena podpora naj bi sledila življenjskim potem mladih, da bi lahko dosegli čim več v času trajanja programa. Temeljna načela dela naj bi bila:

1. Takojšen dostop do stalnega/trajnega stanovanja brez predpogojev.

2. Izbira in samoodločanje mladih. Stanovanje je človekova pravica, pri delu smo osredotočeni na uporabnika, ki ima izbiro glede oblike in obsega nastanitvene podpore, ki jo potrebuje.
3. Usmerjenost v pozitiven razvoj mladih. Na prvem mestu moramo prepoznati njihove razvojne potrebe in izzive, s katerimi se mladi soočajo, na drugem pa ponujati podporo in krepiti njihove moči, da jim čim bolj olajšamo prehod v odraslost.
4. Individualizirana podpora.
5. Socialna in skupnostna integracija.

Glede oblik namestitvev za mlade Gaetz (2014) razloči 4 oblike namestitve, med katerimi mladi lahko izbirajo.

Prva med njimi je vrnitev domov ali v skrbniško okolje, v kolikor je to za mlado osebo možno in varno. Vloga strokovnih delavcev je varstvo mlade osebe in povezovanje z njegovim matičnim okoljem. Ni nujno, da se mlada oseba vrača k družinskim članom, pomembnejše je, da so to osebe, ki so ji blizu ter ji lahko omogočijo zdrav in varen razvoj in osamosvajanje. Organizacije, kot je npr. Eva Reconnection Programe, so usmerjene k tovrstni podpori. Mladim in družinam je podpora omogočena tudi takrat, ko se mladi vrnejo v domače okolje.»

Druga oblika je prilagojena osebam, ki potrebujejo trajno, časovno neomejeno podporo in stanovanje. V glavnem gre za osebe, ki imajo težave z odvisnostjo ali težave v duševnem zdravju.

Tranzicijska stanovanja so tretja, zaenkrat najbolj razširjena oblika stanovanjske podpore v kontekstu koncepta Najprej stanovanje. Gre za stanovanja, v katerih se oseba »postavi na noge«, zatem pa naj bi bila oseba z občasno pomočjo sposobna samostojno zaživeti. V primeru mladih Gaetz (prav tam) izpostavi področja izobraževanja, fleksibilne oblike pomoči, podpore, zaposlitve in pozitivnega razvoja mladih. Pri tem je treba imeti v mislih prekerne oblike dela, v katere smo mladi pogosto vpeti. Tovrstne oblike dela so negotove in mlada oseba lahko zaradi pogojev dela zgubi stanovanje/sobo. Poleg tega mladi pogosto nimajo osnovnih veščin, potrebnih za samostojno življenje, kot so kuhanje, pranje, ravnanje z denarjem, plačevanje položnic, vzdrževanje odnosov s sosedi in skupnostjo ipd. Zato je ta oblika ena izmed bolj zaželenih pri mladih.

Samostojno življenje je četrta oblika bivanja znotraj programov. Vse tri naštetе oblike imajo za cilj doseganje neodvisnega življenja v skupnosti. Zaradi prej omenjenih tveganj in močnih točk tranzicijskih oblik stanovanja je življenje v samostojnem stanovanju z manjšo podporo končni izziv znotraj bivanja v programu. Gaetz (2014) izpostavi, da je tudi v tem obdobju pomembno vzdrževati kontakt med strokovnim delavcem in mladim v programu.

Pri individualnem spremljanju posameznika mlade osebe ni treba agresivno potiskati v samostojno življenje, temveč jo na različne načine vpeljevati v odgovorno odraslost in sprejemanje odgovornosti, ki jih odraslost prinaša. Gaetz (2014b) izpostavi, da je

pri delu z mladimi pomembno imeti časovno neomejene programe. Delo naj ne bi bilo usmerjeno samo v ohranitev nastanitve, temveč v celoten razvoj mlade osebe. Mladim je treba omogočiti, da sami izberejo, kako si želijo živeti svoje življenje. Ker ni ene verzije modela Najprej stanovanje, je najpomembneje prisluhniti uporabnikom in njihovim mnenjem, saj so na koncu oni tisti, ki se najbolj poznajo in so odgovorni za svoje življenje.

Ko govorim tako s strokovnjaki kot z brezdomnimi, pogosto slišim opazko, da bi takojšnje nastanje oseb, ki imajo težave z odvisnostjo, verjetno bilo kontraproduktivno oz. bi še bolj okrepilo in poglobilo njihovo odvisnost. Tim raziskovalcev Forchuk, Richardson, Laverty, Bryant, Rudnick, Csiernik idr. (2013) v longitudinalni študiji Youth Matters in London raziskuje prav to temo. V nadaljevanju povzemam članek Service Preferences of Homeless Youth with Mental Illness: Housing First, Treatment First, or Both Together, ki natančno opiše prve rezultate raziskave.

1.1.2.1 Raziskovalni projekt: Youth Matters in London!

Tim raziskovalcev bo v treh letih longitudinalno raziskoval življenjske poti 187 brezdomnih mladih, starih med 16 in 25 let, ki imajo težave v duševnem zdravju in/ali težave z odvisnostjo. Ker do danes ni izšlo končno poročilo raziskave, tukaj podajam ugotovitve prve faze raziskave. V treh letih bodo raziskovalci vsakih šest mesecev z mladimi izvedli intervju z istim fokusom. Projekt ponuja mladim izbiro, da med tremi možnostmi izberejo zanje najboljšo: 1. Najprej stanovanje, 2. Najprej zdravljenje ali 3. Istočasna namestitev in zdravljenje. Mladi, ki so vključeni v raziskavo, namreč še niso vključeni v nobenega izmed programov. Končni cilj raziskave je bolje spoznati in razumeti mlade in njihove izbire ter glede na ugotovitve razviti učinkovite programe, ki jim bodo pomagali stabilizirati življenje in jih premakniti z ulice.

Izsledki prve faze raziskave kažejo, da je 40% mladih izbralo opcijo *najprej stanovanje*, 31% *najprej zdravljenje* in 20% *oboje istočasno*. 9% ni izbralo nobene od ponujenih opcij.

Zaradi razlik med intervjuvanci pri razlogih za izbiro določene opcije so raziskovalci vzorec razdelili glede na spol.

Med mladimi, ki so izbrali *najprej stanovanje*, so ženske kot glavne razloge za izbiro navajale, da se prioriteto želijo umakniti od slabih vplivov (v večini primerov je to družba, ki spodbuja pitje in zlorabo drog). Drugi razlog za izbiro sta bila zagotovljena stabilna namestitev in okolje za njihove otroke.

Moški so bili prav tako kot ženske usmerjeni v urgentno reševanje stanovanjskega problema s ciljem umika iz okolja, ki negativno vpliva na njihovo duševno zdravje in uporabo drog. Pri odgovorih so navajali pomen stabilnega okolja za zmanjševanje

psihosocialnih stresov. Izrazili so mnenje, da bi sama stabilnost na področju stanovanja zmanjšala težave v duševnem zdravju in zlorabo psihoaktivnih substanc.

Med mladimi, ki so izbrali opcijo *najprej zdravljenje* so ženske navedle, da (1.) urgentno rabijo zdravljenje in (2.) rabijo zdravljenje in trenutno imajo namestitev (zavetišče, spanje pri prijateljih ipd.). Mnoge med njimi so izrazile skrb, da bi zaradi stanovanjske stabilnosti lažje zlorabliale drogo in tako torej ne bi rešile svojega problema. Pri tem vprašanju se odgovori moških in žensk bistveno ne razlikujejo, moški samo še bolj izpostavijo skrb, da bi jim stanovanje omogočilo prostor, kjer bi poglobili svoje težave v duševnem zdravju in odvisnosti.

Ženske intervjuvanke, ki so izbrale *istočasno zdravljenje in stanovanje* so obe opciji videle kot urgentni in neločljivi. Prav tako so tudi moški, ki so izbrali to tretjo opcijo, namestitev in zdravljenje videli kot urgentni opciji, ki gresta z roko v roki.

Opcija *najprej stanovanje* je bila najbolj pogosto izbran odgovor. Tudi pri ostalih odgovorih je bila stanovanjska stiska pogosto omenjena kot ena izmed ključnih težav, ki za sabo potegne še druge probleme. Brez varne namestitve so mladi še bolj ranljivi in izpostavljeni psihosocialnim in okoljskim stresorjem. Brez lastne zasebnosti in prostora osebe težko zadovoljujejo nekatere izmed temeljnih potreb.

Na koncu prispevka raziskovalci izpostavijo, da odvisnost od dovoljenih in nedovoljenih drog ter brezdomstvo vplivata ena na drugega in poglobljata težave na obeh področjih. Uporabo dovoljenih in nedovoljenih drog vidijo kot sredstvo, s katerim mladi lajšajo vsakodnevne stiske in težave. Raziskovalci opozorijo tudi na to, da moramo biti pozorni in poslušati mlade ter njihove želje glede načinov podpore, saj so mladi tisti, ki se najboljše poznajo, ter hkrati tisti, ki so jim programi namenjeni.

1.1.3 Najprej stanovanje v slovenskem prostoru

1.1.3.1 Društvo za pomoč in samopomoč brezdomcev Kralji ulice

O konceptu Najprej stanovanje se je v Sloveniji bolj intenzivno začelo govoriti leta 2008, in sicer pod iniciativo Društva za pomoč in samopomoč brezdomcev Kralji ulice. Novembra 2008 se je na to temo odvila mednarodna konferenca »Najprej stanovanje«, v okviru katere so norveški strokovni delavci predstavili prakso dela z brezdomnimi na Norveškem. Kozar in Jurančič Šribar (2008) v enem izmed prvih prispevkov, posvečenih tej temi izpostavita, da je norveški sistem brez adaptacij težko vpeljati v obstoječega slovenskega, vendar pa ključne prvine lahko obdržimo in apliciramo. V letu 2008 je Društvo Kralji ulice začelo z izvajanjem programa Individualizirana in celovita nastanitvena podpora brezdomnim, katerega temeljne smernice sledijo načelom teorije Najprej stanovanje. Program se še danes razvija, predvsem glede na potrebe in izkušnje, ki so jih prinesla leta izvajanja programa, pravi Kozar (osebna komunikacija, januar 2019). Kuljanac (2009) v prispevku,

namenjenemu opisu pilotskega projekta nastanitvene podpore za brezdomne, določi cilj, ki z leti ostaja isti: varna in trajna nastanitev za brezdomne. »Namen bivanja v podprtem stanovanju je, da si uporabniki v tem obdobju, z ustrezno strokovno podporo: urejajo in izboljšajo pogoje svojega življenja, v večji meri dosegaajo cilje, ki si jih sami zastavijo, ter da se po tem obdobju v čim večji meri bivalno osamosvojijo oz. bolj kakovostno obvladujejo svoje življenje« (str. 36). Dekleva, Kozar in Razpotnik (2012) opišejo štiri oblike programa, ki so se razvile iz pilotnega projekta: prva oblika je *nespecifična terenska nastanitvena podpora brezdomnim*, namenjena uporabnikom, ki so si sami ali s pomočjo delavcev na trgu našli namestitev, ampak jih še vedno ogroža izguba namestitve ter možnost, da v njej ne uspejo zadovoljivo živeti. *Osnovni program* je osnovna in napogostejša oblika programa, ki predvideva 18-mesečno bivanje uporabnikov v podprtem stanovanju. *Nadaljevalni program* traja načeloma 6 mesecev dlje, namenjen pa je uporabnikom, ki se kljub podpori težko »premaknejo naprej« in rabijo več časa, da si na trgu ali kje drugje pridobijo varno in trajno namestitev. *Trajnejši program* je nastal kot odgovor na potrebe starejših in ljudi z izrazito zdravstveno problematiko, ki se verjetno ne bodo nikoli zmožni nastanitveno osamosvojiti. Trenutno so v trajnejši program, poleg starejših, vključene tudi družine.

Vsakemu izmed stanovalcev je pred vstopom v program dodeljen ključni strokovni delavec, s katerim izdelata individualni načrt. V njem oriše svojo življenjsko zgodbo oz. ozadje ter določi kratkoročne in dolgoročne življenjske cilje. Strokovno delo zajema tedenske skupinske sestanke v stanovanjih, redno tedensko individualno delo z namenom podpore pri doseganju zastavljenih ciljev, krizne intervencije, ki vključujejo 24-urno telefonsko dostopnost strokovnih delavcev v kriznih situacijah idr. Z leti se je program razširil, trenutno je vanj vključenih 32 stanovalcev v 10-ih različnih enotah. Poleg brezdomnih posameznikov in posameznic je v programu nastanjenih 6 družin; ena izmed enot je namenjena starejšim uporabnikom, ena pa osebam, ki imajo več težav, povezanih z odvisnostjo od dovoljenih in nedovoljenih drog. Društvo z leti opaža vse bolj izrazito potrebo po prilagojenih oblikah nastanitve za družine, mlade, osebe s težavami, povezanimi z odvisnostjo od dovoljenih in nedovoljenih drog, osebe z dvojnimi diagnozami, »kronične brezdomce« itn. Trenutni obseg in oblika podpore zadovoljujeta potrebe samo določenega števila uporabnikov (Košan, osebna komunikacija, januar 2019).

1.1.3.2 Društvo prostovoljcev Vincencijeve zveze dobrote

Društvo prostovoljcev Vincencijeve zveze dobrote poleg zavetišča za brezdomne v centru Ljubljane s kapaciteto 7 postelj izvaja tudi program nastanitvene podpore za brezdomne in osebe ali družine v stiski. Trenutno program izvajajo v dveh stanovanjih v Ljubljani ter Mirenskem gradu pri Novi Gorici. Program ni časovno omejen, osebe imajo poleg nastanitve na voljo tudi strokovno podporo in pomoč pri doseganju osebnih ciljev. Program izrecno ne temelji na načelih koncepta Najprej

stanovanje, vendar ima njegove določene prvine. Program Namestitev in ponovno vključevanje brezdomnih v družbo poteka na Mirenskem Gradu pri Novi Gorici, namenjena pa je brezdomnim, ki se želijo umakniti iz mesta ter z delom in novimi odnosi ustvarjati pogoje za boljše življenje (Stegne, osebna komunikacija, marec 2019).

1.5 PROGRAMI, NAMENJENI MLADIM BREZDOMNIM

V Sloveniji še ne obstajajo programi, ki bi bili ciljno usmerjeni v reševanje problema brezdomstva mladih. Medtem v ZDA, Kanadi, Avstraliji in zahodni Evropi že desetletja obstajajo programi, namenjeni prav tej populaciji. V spodnjih vrsticah bom izpostavila programe, ki so najpogostejše omenjeni v strokovni literaturi o brezdomstvu mladih.

1.1.4 The Foyer

The Foyer, model stanovanjske podpore za mlade, je eden izmed mednarodno najbolj razširjenih modelov nastanitve mladih. Razvil se je v Franciji po drugi svetovni vojni z namenom stanovanjske oskrbe mladih, ki so se v iskanju zaposlitve selili iz ruralnih območij v urbana. Na tej osnovi se je v 90-ih letih v Veliki Britaniji razvil današnji The Foyer, ki je predvsem namenjen mladim brezdomnim in mladim, ki jim brezdomstvo grozi. Ta model je danes razširjen v Veliki Britaniji, ZDA, Kanadi in Avstraliji. Glavni namen programa je reševanje problema brezposelnosti in stanovanjske izključenosti mladih. V tem modelu je zaposlovanje postavljeno v ospredje. V sami filozofiji modela je namestitev v stanovanje nagrada za trud pri aktivnem vključevanju na trg dela. Program ima precej visok prag vstopa, če gledamo s perspektive brezdomne populacije. Življenje v programu je pogojeno z aktivnim udeleževanjem izobraževanj, treningov veščin ali zaposlitvijo. Ob vstopu mora oseba podpisati pogodbo, s katero se zavezuje, da se bo udeleževala tovrstnih aktivnosti. Učenje socialnih veščin in samostojnega življenja je drugotnega pomena. Mladi, ki imajo težave z odvisnostjo ali težave v duševnem zdravju, nimajo veliko prostora v tovrstnih oblikah namestitve. Iz evalvacij je namreč vidno, da mladi s tovrstnimi težavami iz programa zelo hitro izpadejo, saj ne zmorejo slediti ciljem, ki so zanje v tako kratkem času previsoki. (Steen in Mackenzie, 2013; Gaetz in Scott, 2012)

Najbolj razvit sistem The Foyer nastanitvene podpore ima Velika Britanija. Na tem primeru tudi vidimo, kako različni so lahko programi med seboj. Gotovo vsi vključujejo mlade, stare med 16 in 25 let. Maksimalno trajanje programa za posameznika je dve leti. Velikost namestitve je zelo odvisna od lokacije, v bolj urbanem območju ima največji program tako 210 postelj, v najmanjšem pa 5. Večina programov ima med 20 in 50 postelj. (Gaetz in Scott, 2012)

Gaetz In Scott (2012) kot najbolj uspešne programe ocenjujeta tiste, ki poleg različnih športno-umetniških animacij in drugih podpor mladim omogočajo tudi zaposlitev. Najbolj znan primer je Aberdeen Foyer na Škotskem, ki je razen po intenzivnem individualnem spremljanju znan po zaposlovanju mladih v socialnem podjetništvu, in sicer na področjih grafičnega dizajna, avtošole in vzdrževalnih del. (pridobljeno 22. 5. 2017 s: <http://www.aberdeenfoyer.com/our-businesses/>)

Eden izmed redkih raziskovalcev, ki je kritično pristopil k The Foyer programu, je Allen (2001), ki je raziskal tri The Foyer programe v Veliki Britaniji. Prisluhnil je mladim, ki v programu živijo, in izluščil pomembne kritike, ki so jih sami izpostavili. Prva kritika se nanaša na način vstopa v program. Namreč mladi, ki so v preteklosti aktivno uživali droge ali bili v policijskih evidencah zabeleženi kot storilci kaznivih dejanj, se težko vključijo v program. Večina se jih vključi preko poznanstev s tistimi, ki tam že živijo. Druga kritika se nanaša na ničelno toleranco (»zero tolerance«) oz. stroga pravila programa. Stanovalci se morajo striktno držati pravil, prvi kršitvi sledi opomin, po tretjem pa je oseba deložirana iz namestitve. Pri tem Allen (2001) izpostavi, da mladi zaposlene doživljajo bolj kot policiste, ki vzdržujejo mir in so pozorni na kršitve pravil, kot pa podpornike in zagovornike. Ključna oseba naj bi mlademu bila opora, na katero se lahko zanese, vendar ga ta ista ključna oseba lahko kaznuje in mu da opomin, če ji uporabnik programa npr. pove, da je ta vikend jemal droge in nekoga »švercal« v sobo. Ključni delavci so tako postavljeni v dvojno vlogo, ki s socialno-pedagoškega vidika ni konstruktivna in ne deluje v največjo korist mladega. Mladi so izpostavili, da pri ključnih delavcih najbolj pogrešajo podporo na čustvenem področju.

Tretja večja zamera mladih je diskriminatorno vedenje zaposlenih. Mladi so izpostavili, da so tisti, ki so zaznani kot problematični, veliko bolj pod drobnogledom kot tisti, ki se držijo na strani in upoštevajo pravila, hodijo v službo itn. Po drugi strani so mladi, ki niso označeni za problematične, izpostavili, da ne dobijo dovolj pozornosti oz. da se nanje pogosto pozabi.

Allen (2001) izpostavi, da bi zaradi razširjenosti programa in števila mladih, ki ga zajema, več pozornosti morali nameniti evalvacijam programov in jih bolj približati družbenemu kontekstu in kulturi mladih.

1.1.5 Boys and Girls Clubs of Calgary: The Infinity Project

Boys and Girls Clubs of Calgary je dobrodelna, lokalno podprta organizacija, ki deluje na območju mesta Calgary v Kanadi. Ima 10 ključnih področij delovanja, vsa se odzivajo na sodobne izzive in tveganja mladih. Med njimi so tudi projekti, ki se soočajo s problematiko brezdomstva mladih. Organizacija izvaja 11 projektov, ki ponujajo različne preventivske dejavnosti, dnevne centre in zavetišča. Med njimi je tudi nastanitveni projekt The Infinity Project, ki sledi načelom koncepta Najprej

stanovanje. (pridobljeno 22. 5. 2017 s: <http://www.boysandgirlsclubsofcalgary.ca/our-impact/youth-homelessness/>)

The Infinity Project je ustanovljen marca 2009. Temelji na konceptu Najprej stanovanje, ki je prilagojen mladim. Vključitev v program je prostovoljna. Projekt je namenjen mladim, starim med 16 in 24 let, omogoča jim trajnejšo in stalno nastanitev znotraj lastne skupnosti ali v mestu po njihovi izbiri. Scott in Harrison (2013) izpostavita, da je sodelovanje s skupnostjo, iz katere izvira mlada oseba, lahko ključnega pomena, saj se tam nahajajo ljudje, ki so z osebo povezani. Med 2009 in 2013 je projekt podprl 58 mladih. Kapaciteta projekta je 30 nastanitev za mlade v vsakem trenutku. V enem letu v programu mesta zamenja 5 do 10 oseb. Program za posameznika traja maksimalno dve leti, vendar je trajanje odvisno od individualnega načrta. Sprejeta je vsaka oseba, za katero zaposleni ocenijo, da projekt ustreza njenim potrebam. Če se zaposleni s sprejemom ne strinjajo, se mladega napoti na drug program, dokler pa ni tja sprejet, ima zagotovljeno podporo ključnega delavca. Vstop v program ni pogojen z abstinenco ali zdravljenjem, če ima oseba težave v duševnem zdravju ali je aktivni uživalec drog in/ali alkohola. (Scott in Harrison, 2013).

Ob vstopu v program dobi vsak svojega ključnega delavca, ki mlado osebo spremlja na osamosvojitveni poti, ter ji pomaga ohraniti nastanitev. Če mladi zavrača podporo ključnega delavca, se program zaključi, vendar to ne pomeni izgube nastanitve. Pri individualni podpori strokovni delavci uporabljajo orodje Outcome Star (Burns, Graham, in MacKeith, 2013), prav tako kot mnogi programi, ki sledijo konceptu Najprej stanovanje, med njimi tudi zgoraj opisani program The Foyer (po Scott in Harrison, 2013). To orodje na slikovit način razvija individualni načrt in omogoča lažjo sistemsko evalvacijo na različnih življenjskih področjih: motivacija in prevzemanje odgovornosti, skrb zase in samostojnost, upravljanjem z denarjem in drugimi civilnimi obveznostmi, socialno mreženje in odnosi, uporaba drog in alkohola, fizično zdravje, emocionalno in duševno zdravje, kakovostno preživljanje časa, vzdrževanje stanovanja, kršenje zakonov. (Burns, Graham in MacKeith, 2013)

Vsak izmed ključnih delavcev ima lahko 7 do 8 mladih uporabnikov v obravnavi hkrati. Ključni delavci so po telefonu dosegljivi 24 ur na dan. Njihova najpomembnejša naloga je navezovanje zaupnega odnosa z mladimi. Delavci sami izpostavljajo, da je prav to najpomembnejši in najtežji del dela, saj imajo mladi, s katerimi delajo, večinoma zelo slabe izkušnje z institucijami, mnogi med njimi so doživeli zlorabe, izkoriščanja in travme. Ko je odnos vzpostavljen, ključni delavec podpira mladega pri iskanju dela ali vpisovanju v različne edukacijske programe in treninge, vpisovanju v šolo, pridobivanju denarne pomoči, pripravi na zaposlitvene intervjuje, razgovorih na centrih za zaposlovanje in podobnih institucijah, učenju kuhanja, čiščenja, vzdrževanja dobrih sosedskih odnosov, učenju veščin starševstva, vzdrževanju prijateljskih in partnerskih odnosov ... Učenje ne poteka prek delavnic ali formalnih izobraževanj, temveč v kontekstu vsakodnevnega življenja. Scott in Harrison (2013) izpostavita da morajo mladi predvsem živeti svoje

življenje in ne programa. V skladu s tem naj bi ključni delavci spoštovali odločitve mladih, tudi takrat, ko sami vidijo, da njihova pot mogoče ne vodi v pravo smer. Mladim dopuščajo svobodo, da sami gradijo svoje življenje in se učijo iz lastnih uspehov in napak. (po Scott in Harrison, 2013)

Ključni delavci ocenjujejo, da je mlad zrel za zapustitev programa takrat, ko lahko plača tri najemnine zapored in ima zagotovljen stabilen prihodek na daljši rok. Eno izmed orodij za zaključno evalvacijo je že omenjeno orodje Outcome Star.

Scott In Harrison, S. J. (2013) so iz različnih evalvacij programa povzeli nekaj kazalcev uspešnosti:

Obdržanje stanovanja. Podatki, pridobljeni od vseh, ki so bili v program vključeni do oktobra 2012, kažejo, da ima od 48-ih mladih, ki so bili v program vključeni eno leto, 44% sedaj varno nastanitev, za dva se ne ve, kje sta, z dvema pa so zgubili kontakt.

Stabilni prihodki. 63% mladih, ki so bili vključeni v program 6 mesecev ali več in so polnoletni, ima po zaključenem programu stalne stabilne prihodke. Pri tem imajo vsi mladi subvencionirano namestitev, saj je z minimalnimi prihodki težko poplačati vse nujne življenjske stroške.

Uporaba storitev v skupnosti. V letu 2011 se je 100% tistih, ki so bili vključeni v program 6 mesecev ali več, vključilo v eno izmed skupnostnih aktivnosti ali podpor. 50% mladih je pristopilo k podpornim aktivnostim na področju duševnega zdravlja ali se vključilo v zdravljenje odvisnosti.

Finančna vzdržnost. Bivanje v programu sofinancira organizacija in mladi, ki so vključeni. Mladi prispevajo toliko, kolikor jim to dopuščajo njihovi prihodki. Povprečna cena namestive mladega v programu je v prvem mesecu v povprečju stala 143.94\$ na dan v šestih mesecih pa je padla vse do 23.96\$ na dan. Za primerjavo: v istem času je spanje v zavetišču stalo 82\$ na noč, noč v centru za pridržanje (priporu, policiji) pa 250\$. Zato je za državo cenejše sofinanciranje namestitve v programu, kot v zavetišču.

Eden izmed ključnih faktorjev za uspeh je izbira. Izbira, ki mlado osebo opolnomoči in ji omogoči pomembne izkušnje odgovornosti za lastno življenje. Mnogi mladi, ki so brezdomni, okrog sebe nimajo ljudi, s katerimi bi lahko imeli zaupne in kvalitetne odnose. Mlajši kot so mladi, več intenzivne podpore rabijo. Vodje programa njegovo prihodnost vidijo v boljšem razvijanju dela z družino in širjenju socialnih mrež mladih. Sprašujejo se, na kakšne načine lahko mlade vključijo v različne aktivnosti, kjer bi lahko srečali druge mlade in se na ta način lažje umaknili z ulične scene. V mestu sicer zaznavajo tudi težave zaradi finančne nedostopnosti stanovanj za ljudi in mlade z minimalnim prihodkom.

1.1.6 Eva's Family Reconnect Program

V spodnjih vrsticah je podrobneje opisan Kanadski projekt Eva's Family Reconnect Program. Za to sem se odločila, ker je v strokovnih krogih omenjan kot uspešen pri zasledovanju cilja ponovnega združevanja in dela na družinskem področju z brezdomnimi mladimi (Konferenca FEANTSA Youth, marec 2016, Winland, 2013, Winland, Gaetz in Patton, 2011). Poleg tega v Sloveniji nimamo strateškega načrta dela na tem področju, kot ga imajo npr. v Avstraliji ali Veliki Britaniji. Znotraj obstoječih društev, ki delajo na področju brezdomstva ali ranljive mladine, bi v prihodnosti lahko izvajali samostojne programe, kot je Eva's Family Reconnect Program.

Eva's Family Reconnect Program je del organizacije Eva's Initiatives, ki mladim brezdomnim ponuja različne storitve:

- Eva's Place: zavetišče in nastanitvena podpora za 17 moških in 15 ženskih mladih oseb, starih do 25 let. Pomemben del zavetišča je Family Reconnect Program.
- Eva's Satellite: zavetišče za aktivne uživalce drog s ciljem zmanjševanja škode. Ima 32 postelj, namenjenih brezdomnim mladim, ki uživajo droge.
- Eva's Phoenix: oblika nastanitvene podpore, ki ponuja kratkoročno (tranzitno) namestitvev, različne socialne treninge in svetovanja. Program je povezan z različnimi podjetji, kjer mladim iščejo zaposlitev. Kapaciteta tega programa je 50 oseb. (Winland, Gaetz in Patton, 2011)

Eva's Family Reconnect Program je namenjen mladim brezdomnim ali mladim, ki jim grozi brezdomstvo, starim med 14 in 24 let, ter njihovim družinam. Razvil se je na podlagi ugotovitve, da je v življenjih mladih družina še vedno izredno velikega pomena. Kar nekaj mladih si je želelo ponovno vzpostaviti dobre družinske odnose. Iz ideje o ponovnem združevanju družin in širšega dela na tem področju so razvili program, ki je eden izmed redkih programov v Kanadi, ciljno usmerjen na družinsko področje. Prostorji programa se nahajajo v isti stavbi kot Eva's Place zavetišče, vendar je vhod z druge strani. Pri svojem delu upoštevajo široko definicijo družine, ki se ne omejuje samo na ožje družinske člane. Tako so redni uporabniki storitev stari staši, družinski prijatelji ipd. Pri iskanju rešitev gre program onkraj dihotomnih rešitev, ki vidijo uspeh v ponovnem združevanju družine ali pa ločevanju. Delajo glede na trenutne možnosti, družine ne izključujejo, ampak jo vključujejo v tolikšni meri, kolikor je možno in koristno za mlado osebo. Cilj ni nujno ponovna zlitost družine. Lahko gre le za podporo mladega za samostojno življenje z vzdržnimi odnosi z družinskimi člani. V primerih, ko gre za zlorablajoče odnose, se ponovnega vzpostavljanja vezi z družino ne podpira, temveč se mladega spodbuja k čim večji avtonomiji. (Winland, Gaetz in Patton, 2011, Eva's Family Reconnect Toolkit, 2016)

V programu delata dva strokovna delavca, ki delata tako v prostorih programa kot na terenu, v domovih uporabnikov ali drugih prostorih. Svetovalni procesi temeljijo na sistemski teoriji, ki je usmerjena k izboljševanju partnerskih in družinskih odnosov.

Spreminja pogled na odnose, vloge in angažiranost družinskih članov, spreminja načine komunikacije in vedenja. Strokovni delavci ponujajo instrumentalno svetovanje in spremljanje (npr. pri reševanju birokratskih zapletov) in terapevtsko svetovanje, ki je usmerjeno v misli, čustva in vedenja. Pomemben del je izvajanje družinskih terapij, v katere so vključeni vsi člani, ki si želijo izboljšati odnose. Glede na to, da se pri svojem delu pogosto srečujejo z različnimi oblikami duševnih motenj in težav ter z odvisnostmi, delo strokovnih delavcev spremlja klinični svetovalec, ki jim pomaga razumeti določene pojave ter na ta način njihovo delo tudi usmerja. (Winland, Gaetz in Patton, 2011)

Pri svojem delu so zaposleni z namenom preprečitve brezdomstva mladih povezani tudi z drugimi institucijami in organizacijami,. Cilj je namreč stopiti v kontakt z družino in ponuditi pomoč še preden pride do zloma v družini in odhoda mladega na cesto. Kurativno delujejo že znotraj zavetišč, saj vsakemu mlademu, ki tja pride, ponudijo pomoč. Če ti pomoč sprejmejo, delavci v roku 72 ur stopijo v kontakt z družino. V roku enega tedna se izvede prvo srečanje. V čim krajšem roku se trudijo »sanirati« družinske razmere do te mere, da lahko člani skupaj živijo. Usmerijo se na jedro problema, ki je lahko zlom družine, konflikti med starši in mladimi, težave v komunikaciji, povezave s sorodniki, uporaba drog in alkohola, neusvojene življenjske in starševske veščine. Po končani krizni intervenciji so delavci družini še naprej na voljo. Program izpostavlja, da so dobri družinski odnosi pomembna varovalka pred brezdomstvom in razvojem težav v duševnem zdravju. (po Winland, Gaetz in Patton, 2011; Eva's Family Reconnect Toolkit, 2016)

1.1.7 Depaul – Nightstop Program

Nightstop program deluje na področju celotne Velike Britanije pod okriljem neprofitne organizacije Depaul . Program ponuja zasilno zatočišče za mlade. Prostovoljci – meščani, ki zaključijo izobraževanje –mladim ponujajo možnost, da pri njih prepijo od 1 dneva do 21 dni. Ko se mladi znajde v tovrstnem zatočišču, takoj drugi dan z njim stopi v stik ključni (socialni) delavec, ki mu pomaga poiskati rešitev za nastalo situacijo. Če vrnitev domov zaradi ogroženosti ali drugih razlogov ni možna, obstaja možnost, da mlada oseba nadaljuje s programom in je vanj vključena dlje časa. V tem primeru se je obvezana vključevati v aktivnosti, ki imajo za cilj učenje osnovnih veščin, potrebnih za samostojno življenje (razpolaganje z denarjem, vzdrževanje stanovanja ipd.). (Winland, Gaetz in Patton, 2011, pridobljeno 8. 3. 2019 s <https://www.nightstop.org.uk/about-us>)

1.1.8 Rock Trust

Leta 2017 sem se udeležila izobraževanja na temo Najprej stanovanje za mlade v organizaciji FEANTSA Youth v Budimpešti. Najbolj odmevna je bila praksa škotske

organizacije Rock Trust, ki je v letu 2017 začela z izvajanjem nastanitvene podpore za mlade po konceptu Najprej stanovanje za mlade. Organizacija že leta izvaja različne programe za mlade brezdomne, in sicer nastanitveno podporo mladim brezdomnim, ali mladim, ki jim grozi brezdomstvo. Nastanitveno podporo izvajajo v lastnih stanovanjih, kamor namestijo mlade, ali v stanovanjih, ki jih mladi ali mlade družine najemajo na trgu. Znotraj tega programa se ponuja tudi pomoč in podpora mladim, ki odhajajo iz različnih oblik izvendružinske oskrbe. Program nastanitvene podpore je časovno omejen na 2 leti, pogoj za vključitev je visoka motiviranost za sodelovanje z osebjem in doseganje zastavljenih ciljev. Nastanitveno podporo izvajajo že od leta 1991, od samega začetka delovanja organizacije. Dnevni center organizacije ponuja uporabo tuša, pralnih strojev, računalnikov, sefa, telefona ter svetovanje in usmerjanje s strani socialnih delavcev. Nightstop program, opisan predhodno, je oblika kriznega nastanjanja mladih. Nastanitev v nujnih primerih je ponujena mladim, starim od 16 do 24 let, in sicer v domovih prostovoljcev, ki imajo v svoji hiši ali stanovanju imajo spalnico več, sobo pa lahko mladim nudijo do 21 dni. Prostovoljci so posamezniki, ki so uspešno zaključili izobraževanje, ter imajo podporo strokovnih delavcev. Poseben program je namenjen zdravju in dobremu počutju, organizacija Rock Trust izvaja delavnice na temo zdravega življenjskega sloga, kulinarike, svetovanja s področja varne spolnosti, zmanjševanja škode na področju uporabe drog in alkohola, psihosocialno svetovanje ter pomoč pri razreševanju konfliktov. Mladi uporabniki lahko dobijo svojega prostovoljca-mentorja, ki jim pomaga na različnih življenjskih področjih, gre pa predvsem za družabništvo in kakovostno preživljanje prostega časa. Eden izmed novejših programov temelji na pomoči in podpori mladim pri iskanju nastanitve in plačevanju najemnine. Drugi izmed novejših projektov je namenjen pravnemu svetovanju in pravnemu izobraževanju za mlade (Street Legal).

Leta 2017 je organizacija Rock Trust začela s prvim projektom Najprej stanovanje za mlade. Gre za pilotni projekt, ki bo trajal 2 leti, organizacija pa ga izvaja v sodelovanju z Almond nastanitvenim združenjem. V pilotni projekt so vključeni mladi, ki zapuščajo zunajdružinsko oskrbo, saj so prepoznani kot ena izmed skupin mladih, ki jih najbolj ogroža brezdomstvo. Almond nastanitveno združenje zagotavlja varno nastanitev v petih enoposteljnih garsonjerah, kjer društvo Rock Trust izvaja holistično psihosocialno podporo vsakemu v programu. Storitve so odvisne od individualnih potreb, ki vključujejo izobraževanje, zaposlovanje, zdravje in dobro počutje. Pri tem sledijo filozofiji »karkoli je potrebno«, da bi mladi ostali v namestitvi ter ne pristali na cesti. Čeprav organizacija že leta deluje na področju brezdomstva mladih, je sledenje konceptu Najprej stanovanje vseeno nov izziv za celoten tim. (pridobljeno 17. 2. 2019 s <http://www.rocktrust.org/> in A. MacDermid, osebna komunikacija, november 2018)

3 EMPIRIČNI DEL

1.6 OPREDELITEV RAZISKOVALNEGA PROBLEMA

Brezdomstvo je v Sloveniji relativno nov pojav. Od osamosvojitve naprej se je sicer razvilo nekaj programov in nevladnih organizacij, namenjenih brezdomni populaciji. V zadnjem desetletju v Sloveniji prepoznavamo različne podskupine brezdomnih, med njimi tudi mlade brezdomne. Čeprav vemo, da mladi brezdomni v Sloveniji obstajajo, za njih še nimamo posebnih programov. V okviru evropske organizacije FEANTSA je bil leta 2010 izdan priročnik za oblikovalce politik, ki se osredotočajo na končanje brezdomstva. Priročnik Končanje brezdomstva: priročnik za oblikovalce politike (Ending homelessness, 2010) je preveden in proučevan tudi v Sloveniji. V priročniku je populacija mladih v dobi osamosvajanja izpostavljena kot posebej ogrožena skupina, ki potrebuje več pozornosti. Z raziskavo želim osvetliti življenjske poti mladih, ki se soočajo z brezdomstvom, ter izpostaviti značilnosti, ki so pomembno vodilo pri ustvarjanju preventivne politike in programov za mlade. Raziskovalni pristop v magistrski nalogi meji na pristop akcijskega raziskovanja (po Mesec, 1993), kar pomeni, da naj raziskovanje ne bi bilo samo sebi namen, ampak je usmerjeno k spreminjanju prakse.

Tako vladne kot nevladne organizacije igrajo pomembno vlogo pri vzpostavljanju in izvajanju programov. Zato se bom v raziskavi osredotočila tako na mlade, ki trenutno živijo kot brezdomni, kot tudi na organizacije, ki delujejo na področju brezdomstva in zmanjševanja škode zaradi uporabe nedovoljenih drog in alkohola v Ljubljani.

Z raziskavo želim osvetliti možne razloge za pojav brezdomstva, trenutni položaj mladih brezdomnih, programe in storitve, ki jih uporabljajo oz. so jim v pomoč, ter potrebe mladih brezdomnih. O teh temah spregovorijo tudi zaposleni, ki se pri svojem delu srečujejo z mladimi brezdomnimi – opisujejo svoje delo in prilagoditve obstoječih programov za splošno brezdomno populacijo in uporabnike nedovoljenih drog in alkohola. Raziskava prav tako ugotavlja, kakšno je trenutno stanje v kontekstu razvoja posebnih nastanitvenih in drugih programov za mlade brezdomne ter razvoja prevencije brezdomstva mladih.

Z izsledki raziskave si lahko pomagamo pri snovanju novih metod dela in programov za mlade brezdomne.

1.7 CILJI RAZISKAVE

Cilj raziskave je aktualizirati problematiko mladih brezdomnih v slovenskem prostoru ter pridobiti informacije, potrebne za razvoj programov za mlade brezdomne v Sloveniji s fokusom na razvoju mladinskih stanovanj za brezdomne.

1.8 RAZISKOVALNA VPRAŠANJA

V1: Kakšni so načini spoprijemanja in preživetja mladih brezdomnih?

V2: Kateri dejavniki so vplivali na pojav brezdomstva? Katera življenjska situacija je sprožila brezdomstvo?

V3: Kaj nevladne organizacije ponujajo mladim brezdomnim in ali obstajajo prilagoditve programov za mlade?

V4: Kako mladi ocenjujejo programe, namenjene brezdomnim, ali jih poznajo in v katere programe in aktivnosti se vključujejo?

V5: Kakšne so razlike med izraženimi potrebami mladih brezdomnih in delavcev v nevladnih organizacijah, ki delajo tudi z mladimi brezdomci?

V6: Kako nevladne organizacije delujejo v smeri preprečitve brezdomstva?

V7: Kakšne so možnosti za razvoj mladinskih stanovanj za mlade, stare od 18 do 29 let?

1.9 RAZISKOVALNA METODOLOGIJA

Uporabila sem kvalitativno metodo zbiranja in analize podatkov. V prvi vrsti sem bila usmerjena k pripovedim mladih v zelo ranljivem položaju. Kvalitativno raziskovanje je po Mesecu (1998) potemtakem najbolj primerno, saj lažje prisluhnemo zgodbi ter jo umestimo v kontekst in biografijo človeka. To nam omogoča povezovanje različnih delov zgodbe ter iskanje različnih vzorcev v procesu analize.

1.1.9 Vzorec in postopek izbire oseb

Vzorec je namenski: mladi, ki se soočajo z brezdomstvom, stari med 18 in 29 let (numerus: 4), in zaposleni v organizacijah Društvo za pomoč in samopomoč brezdomcev Kralji ulice, Društvo za zmanjševanje škode zaradi drog Stigma, Društvo prostovoljcev Vincencijeve zveze dobrote, Slovensko združenje za zmanjševanje škodljivih posledic drog – DrogArt (numerus: 4).

Od leta 2016 sem zaposlena v Društvu za pomoč in samopomoč brezdomcev Kralji ulice (v nadaljevanju Društvo Kralji ulice). Od samega začetka sem spremljala mlade brezdomne s ciljem socialnega vključevanja in pomoči za samopomoč. Ti mladi so bili uporabniki programov Dnevnega centra, prodaje uličnega časopisa in Individualizirane in celovite nastanitvene podpore za brezdomne, določene sem spremljala tudi v okviru terenskega dela, ki se je izvajalo na javnih površinah v Ljubljani. Na ta način sem ob delu sledila njihovim življenjskim potem in jih preučevala. S štirimi mladimi, s katerimi sem opravila intervju, sem že v preteklosti

imela bolj poglobljen odnos. Bili so informirani o raziskavi za potrebe moje magistrske naloge in motivirani, da mi podajo informacije, ki jih potrebujem. Intervjuje sem izvedla v obdobju od marca do oktobra 2018 v Ljubljani.

Tabela 3: Predstavljam osnovne informacije o osebah, s katerimi sem opravila intervju.

Oseba	Spol	Starost	Nacionalnost	Stanovanjska ureditev v času intervjuja	Starost v času prve izkušnje brezdomstva	Oblike brezdomstva
C	Moški.	23 let.	Slovenska.	Spi pri delodajalcu.	16 let.	Vzgojni zavod; spanje pri delodajalcu; bivanje v psihiatrični bolnišnici; spanje na prostem; baza; zavetišče; nastanitveni program; spanje pri prijateljih.
A	Moški.	29 let.	Državljanstvo ene izmed držav bivše Jugoslavije.	Spi pri prijatelju.	Ni znano.	Spanje na prostem; baza; zavetišče; spanje pri prijateljih; bivanje v psihiatrični bolnišnici.
K	Moški.	24 let.	Slovenska.	Spi v hostlu.	22 let.	Zavetišče; najem; spanje na prostem.
F	Moški.	22 let.	Državljanstvo ene izmed držav bivše Jugoslavije.	Spi v najeti sobi na obrobju Ljubljane.	21 let.	Zavetišče; najem.

Preko dela na Društvu Kralji ulice sem spoznala delo različnih društev, z večino redno sodelujem. Z zaposlenimi na društvih Stigma in Vincencijeva zveza dobrote

sem tedensko izvajala terensko delo na ulicah Ljubljane. Intervjuvanke so zaposlene na različnih društvih, ki se neposredno ali posredno ukvarjajo z brezdomno populacijo. Intervjuvanke obravnavano tematiko do določene mere že poznajo oziroma sem z njimi o tej temi že govorila.

V nadaljevanju predstavljam zaposlene intervjuvanke.

Simona Stegne, strokovna delavka, vodja celostne pomoči brezdomnim in koordinatorka prostovoljskega dela pri Društvu prostovoljcev Vincencijeve zveze dobrote. Društvo prostovoljcev Vincencijeve zveze dobrote je humanitarna organizacija, ki deluje od leta 2006 in skuša odgovarjati na potrebe in stiske sodobnega časa. Izvajajo programe: terensko delo z brezdomnimi v Ljubljani, Dnevni center za brezdomne, Zavetišče za brezdomne, nastanitveno podporo za brezdomne v Ljubljani in na Mirenskem gradu ter razdeljevanje hrane brezdomnim v Novi Gorici.

Ana Kralj, strokovna delavka na programu Pleši z glavo, Združenje DrogArt. Združenje DrogArt je zasebna neprofitna volonterska organizacija, ustanovljena leta 1999 z namenom zmanjševanja škodljivih posledic rabe drog in alkohola med mladimi. Glavna področja delovanja so informiranje, svetovanje in psihosocialna pomoč, terensko delo na prizoriščih nočnega življenja, dnevno terensko delo s psihosocialno pomočjo z mladimi uporabniki drog, izobraževanja in delavnice, namenjena zmanjševanju škode na področju drog in alkohola med mladimi, publicistična dejavnost, raziskovanje prevalence ter značilnosti uporabe alkohola in drugih drog med mladimi ter načrtovanje novih odzivov na problematiko. (Pridobljeno 21. 3. 2019 s <https://www.drogart.org/vsebine/1108/o-zdruzenju-drogart.html>)

Hana Košan, strokovna delavka Društva Kralji ulice, ki dela na področjih terenskega dela, odnosov z javnostmi, preprečevanja deložacij, skupnostnega prostora Točka in Slišanja glasov. Društvo za pomoč in samopomoč brezdomcev Kralji ulice je nevladna humanitarna organizacija z nepridobitnimi cilji, ki je bila formalno ustanovljena septembra leta 2005. Izvajajo programe: Dnevni center za brezdomne, terensko delo z brezdomnimi, publikacija uličnega časopisa Kralji ulice, Individualizirana in celovita nastanitvena podpora brezdomnim, preprečevanje deložacij in krepitev moči za ohranjanje obstoječih nastanitev s skupnostnim prostorom Točka in Knobla, brezdomne ture Nevid(e)na Lublana, Univerza pod zvezdami, v okviru katere se izvajajo različne kreativne, športne in edukativne delavnice.

Katja Krajnc, strokovna delavka na Društvu Stigma, ki dela na področju terenskega dela ter v dnevnem centru. Društvo za zmanjševanje škode zaradi drog Stigma je neprofitna humanitarna organizacija, ki deluje na področju zmanjševanja škode, ki jih prinaša uporaba drog. Izvajajo programe: dnevni centri, terensko delo, pobiranje rabljenih igel na javnih površinah, svetovanje, varna hiša in delo v zaporih.

1.1.10 Raziskovalni instrument ter postopek zbiranja podatkov

Intervjuje z mladimi in zaposlenimi sem delno strukturirala, vendar sem jih izvedla odprto, v času intervjuja sem se prilagajala in sledila naraciji sogovornikov, da bi dobila čim bolj spontane odgovor na vprašanja. Vprašanja in podvprašanja temeljijo na sedmih raziskovalnih vprašanjih. Pri oblikovanju vprašanj so mi pomagali teoretična izhodišča in predhodno poznavanje brezdomstva mladih iz prakse. Glede na to, da intervjuvance že poznam, sem posameznim osebam postavljala dodatna, specifična podvprašanja, da bi bile informacije čim bolj popolne.

Raziskava je bila izvedena v skladu z etičnimi smernicami v kvalitativnem raziskovanju (Kordeš in Smrdu, 2015). Intervjuji so dogovorjeni, izvedeni neposredno in individualno. Vsi intervjuvanci so se strinjali s tem, da intervjuje zvočno posnamem. Intervjuje sem sama transkribirala in analizirala. Zaradi zagotavljanja anonimnosti so v transkriptih in analizah imena oseb odstranjena, prav tako kraji, mesta in države, ki bi lahko kazala na identiteto osebe.

Intervju z osebo C je potekal v restavraciji po kosilu, z osebo K v kavarni ob kavi, z osebo F v njegovi najeti sobi, z osebo A v parku ob pivu. Ob intervjuju je bila edino oseba A pod vplivom alkohola, ostali intervjuvanci so bili trezni. Ker osebo A poznam že dlje časa, zagotavljam, da informacije, ki so mi bile posredovanje v intervjuju, ne odstopajo od njegovih običajnih pripovedi v treznem stanju.

1.1.11 Proces obdelave podatkov

Posnete intervjuje sem dobesedno transkribirala in analizirala po smernicah Meseca (1998). Gradivo sem analizirala ciklično v dveh fazah. V prvi fazi sem deduktivno glede na raziskovalna vprašanja in spomin iz intervjujev oblikovala kode prvega in drugega reda ter kodirala besedilo. V drugem krogu kodiranja sem kode dopolnjevala in preoblikovala. Pri analizi sem uporabila samo besedila, ki so se nanašala na odgovore na vnaprej postavljena raziskovalna vprašanja.

Tabela 4: Primer kodiranja intervjuja.

BESEDILO C	KODA 1. RED	KODA 2. RED
C: 16 let. I: 16, kdaj, a mi lahko opišeš? C: Sem bil star 16 let ja. In kako da ti opišem ... I: Kje si bil takrat, kaj se je zgodilo? C: Ma takrat sem šel v zavod in pole nisem več mogel domov hodit, ne, ker sem bil baraba, ne	Starost ob prvi izkušnji brezdomstva. Izvendružinska oskrba – izkušnja	Prva izkušnja brezdomstva. Prva izkušnja brezdomstva.

(smeh C in I). I: Kaj stari ti ni pustil da se vrneš domov iz zavoda... C: Da se vrnem domov ja, in pole, sem večinoma bil v zavodu, ja. I: A to ko si bil v (ime vzgojnega zavoda)? C: Ja. Sem bil pol večino časa tam, ne. I: Ok. C: In pol sem kadar sem šel ven, sem šel na ne dogovorjen izhod, ne. I: Na ne dovoljen izhod? C: Tiralica pomeni to.	brezdomstva. Brezdomnost. Beg iz vzgojnega zavoda.	Brezdomnost Prva izkušnja brezdomstva
V Ljubljano na ulico, tam k nunam. Pol sem bil pri njih do maja. Pol one tam zaprejo, ne ... Torej, ko si prišel k njim koliko si bil star? C: 20. Pol cesto - cesto. I: Ok. C: Nisem mogel več bit tam pri nunah, ne. I: Ja. V kakem zavetišču pol si bil ali ne? C: Sem bil samo eno noč. I: Kje? C: Na Poljancu ... I: Aha. C: Pa je bilo grozno.	Spanje v zavetišču. Starost v času brezdomstva. Spanje na ulici. Spanje v zavetišču. Slaba izkušnja spanja v zavetišču.	Strategije preživetja v času brezdomstva. Starost. Strategije preživetja v času brezdomstva. Strategije preživetja v času brezdomstva.
I: Kaj si pa ti najbolj potreboval, takrat ko si bil na cesti?	Hrana, namestitve	Potreba mladega

1.10 ODGOVORI NA RAZISKOVALNA VPRAŠANJA

1.1.12 V1: Kakšni so načini spoprijemanja in preživetja mladih brezdomnih?

V odgovorih na vprašanja, ki so se nanašala na načine spoprijemanja in preživetja mladih v času brezdomstva, so izstopale različne teme: spanje, preživetje in zagotavljanje sredstev za preživetje, uporaba dovoljenih in nedovoljenih drog, odnosi z družino. Čeprav se na to temo ne nanaša nobeno raziskovalno vprašanje, na koncu poglavja Odgovori na raziskovalna vprašanja pišem tudi o posledicah brezdomnega življenja, saj so mladi o njih govorili že v kontekstu brezdomnega življenja.

SPANJE

Mladi intervjuvanci osnovne eksistencialne potrebe zadovoljujejo na precej različne načine. Oseba C pravi, da se je počutil brezdomen že v času bivanja v vzgojnem zavodu. Zaradi slabih okoliščin se domov ob koncih tedna ni vračal, namesto tega je šel *»pohajati malo, malo po Sloveniji«*, vikende je preživel na *»begu«*. *»Sem bil malo na obali. Večinoma na klop'ci.«* Po dopolnjenem 18. letu ga je zavod usmeril k nekemu gospodu, kjer naj bi delal na kmetiji za namestitev, hrano in plačilo. *»To mi je zrihtal zavod in iz tam sem pole, sem ful pil, ne in sem šel kao v (ime mesta in bolnice) na kavo, na zdravljenje, in pole tam sem bil ker nisem mogel nikjer biti, sem šel kao na zdravljenje.«* Na tej kmetiji je začel vse bolj aktivno uživati alkohol. Ker ni imel druge opcije, se je odločil za bolnišnično zdravljenje odvisnosti od alkohola. Poroča, da je bil tam zadovoljen, saj je imel zagotovljeno spanje in hrano. Po zdravljenju je prišel v Ljubljano, in sicer na ulico, zatekel se je v zavetišče sester usmiljenk. *»V Ljubljano na ulico, tam k nunam ... Pol sem bil pri njih do maja ... Pol one tam zaprejo, ne ...«* Sledila je noč v zavetišču za brezdomne na Poljanskem nasipu, zaradi deljenja kontejnerja z odvisniki pa se v to zavetišče ni več vračal. V kontejnerju se je počutil bolnega. Sledile so noči pod mostom. V kratkem času si je uredil bazo: *»Pol sem spal na železniški, na železniški sem spal v kontejnerju kje so plakati gor, Evroplakati.«* Na železniški postaji je uredil svojo bazo, v kateri je bival do sprejetja v program Individualizirana in celovita nastanitvena podpora za brezdomne Društva Kralji ulice. V bazi je živel sam: *»Moraš bit sam, ker če ne jih pride še dvajset. Če imaš predober narejeno, ne. (...) Pol se začnejo še drugi zbirat, ne. Tako pa imaš svoj mir, ne.«* V vmesnem času je bival tudi v šotoru. Po zaključku programa pri Duštvu Kralji ulice je živel v samskem domu in nekaj dni na ulici. *»Ko sem zaključil program sem šel še vmes šel k Darji v Savlje v stanovanje. Sem bil tam mesec pa pol, dva in tole sem šel od Darje ven, sem bil (pavza) pet dni sem bil mal po ulici, pole pa sem šel na (vas v Sloveniji), ja.«*

Po odhodu iz Ljubljane je bival v manjši vasi. Čeprav so ga toplo sprejeli v svojo skupnost (bival je v prikolici za kampiranje), je vseeno bil v negotovem položaju oz. odvisen od dobre volje svojih gostiteljev. Iz vasi se je preselil »... k eni ženski« v drugo vas, tam je pomagal pri urejanju okolice in kmetije. *»Ne vem, včasih ko sem kaj jezen ali pa na koga družga jezen. Lej, če jaz pri komu živim sem jaz odvisen od tega človeka, ne. Zdej pol jaz morem bit ready tako kot reče, če ji tako ni tam so vrata in pejdi. Tako se mi je že zgodilo tuki, lahko bi šel, ne. (...) A pol sem spet na istem, veš. Je težko, a veš.«*

Oseba A je v času brezdomstva večino časa preživela v bazi pod enim izmed ljubljanskih mostov, spala je na klopcah v centru Ljubljane, nekaj noči je preživela v zavetišču za brezdomne na Poljanskem nasipu, vendar je od tam bila pregnana oziroma izključena: *»Imeo sam probleme, mlad sem, bil sem 27 let, in sam splezal čez zid sem šel na Metelkovo žurat in sem prišel nazaj čez zid. In to je bila največja napaka. Ne vem zakaj ampak pač. (...) Mislim da vem zakaj, nisem se držal pravil ki se bi jih moral. In on ne jebe.«* V času intervjuja je oseba A spala pri prijatelju, ki živi v bivalni enoti Javnega stanovanjskega sklada Mestne občine Ljubljana.

Oseba K je v času brezdomstva krožila od zavetišča, spanja na prostem, preko najema sobe na trgu do spanja v hostlu. *»Po sm bil neki časa u unem zavetišču za brezdomne narkomane par mescov. (...) To je blo še tle na Vošnjakovi. (...) Aam, po sm bil pa na cesti, prov na cesti 8 mescov, po sm bil umes v enem stanovanju na Rudniku, mi je šlo kar dobr. Sm začel še v službo hodt pa trenirat, pa sm spet stanovanje zgubu, pa spet na cesti prstal ... Zdej sm pa tkole po hostlih. Zdej pa nameravam it na to zdravljenje, da se s teh tablet skinem, pa de bi mel papir, kao da se jst trudem za svoj zdravje, bla bla ...«*

Od vseh intervjuvancev ima oseba F za sabo najkrajši čas brezdomstva, je pa tudi najmlajši, v času intervjuja je bil star 21 let. V času brezdomstva je spal v zavetišču, najemal sobo v samskem domu, živel pri delodajalcu in par mesecev živel pri družini v drugi državi. V zavetišču na Poljanskem nasipu je spal 20 noči: *»Tamo je bilo jako loše. (...) U kontejnerima. Ono, šta ja znam. Spavaš sa tri četiri narkomana, koji samo paze, da onaj ne uleti, da ih nevidi, bodu se. Prvi sudar ono, mislim, gledao sam ja to i pre, ali ovaj nisam spavo sa takvim majmunima, koji smrde. Šta ja znam.«* Živeti z družino tudi ni zmožel, saj je bil njegov stil življenja bistveno drugačen od njihovega. Ker se je zaposlil v hotelu, je v času, ko je delal, bival v hotelski sobi, s tem obdobjem je zadovoljen in o njem govori s ponosom: *»Tamo sam živio isto, tamo je isto bilo lepo, to baš fantastično. Gledao sam tamo zimu nekako da provedem, pošto je bilo grejanje na gas, sobe su bile baš, baš, baš sređene.«* Istočasno je najemal sobo v samskem domu ter tam preživljal vikende.

PREŽIVETJE IN SREDSTVA ZA PREŽIVLJANJE

Oseba C do stika z Društvom Kralji ulice ni vedela, da ji pripada denarna socialna pomoč, do takrat se je v času brezdomstva preživljala tako, da se je hranila pri različnih organizacijah in kradla: *»Jedel naokrog, nekaj sem kdaj ukradel mogoče da*

se lahko preživim pač.« Nekaj časa je oseba C prodajala cestni časopis ter tudi s tem nekaj prislužila. Ko se je preselil na vas, je C začel z občasnimi deli na kmetiji ter si na ta način zagotovil spanje in hrano, v tem času je prejemal tudi denarno socialno pomoč in dodatek za delovno aktivnost.

Pri osebi A so zelo izrazite polarne spremembe glede načina življenja in načinov preživetja, segajo od zelo urejenega življenjskega stila, ko se udeležuje izobraževalnih programov in zaposlitev: »*Nacionalno poklicno kvalifikacijo za blagovnega manipulanta, prosim. (...) Viličarist. In folk me je ful rad imel,*« do obdobj, ko živi na ulici ter se preživlja s pomočjo različnih organizacij, z denarno socialno pomočjo in manjšimi goljufijami in krajami: »*... bi prišel v trgovino in gospa, a imate novo frizuro, in sploh ni poštekala, da sem ji dal lire in ne 2 evra, pa mi je še 40 centov vrnila. (smeh) Vidiš no ...*«. »*Take male goljufije, pač za v svojo korist, ne. (...) Male kraje ja. (...) Da preneseš krize, ja.*«.

Oseba K se v prvi vrsti preživlja s preživnino: »*Preživnino dobivam. U bistvu skrbništvo ma centr za socialno delo ma skrbništvo nad mojim bančnim računom. (...) Jst dobivam pokojnino po očetu. (...) Pa mi dajo 15 eurov na dan, pač ostalo pa plačajo banki kar sm dovžn.*« V času intervjuja je živel v hostlu, katerega je plačeval: »*10, 12. 4 eure ti ostane. (...) Kšn euro nažicam.*« Poleg tega oseba po potrebi hodi na tople obroke v različne organizacije.

Oseba F se je v času brezdomstva preživljala s pomočjo organizacij, ki posredujejo obroke, s prodajo časopisa Kralji ulice, preprodajo drogein delom v hotelu. »*Ali ovde sam došao i mislim ti u Ljubljani realno nemožeš ostat gladan, znaš. Pa daju časopise, pa daju ovo, prodaj ono. Sve ima, odeš na Metelkovu, kupiš sebi pet grama trave, prodaj i zaradit ćeš, znaš, bilo je i takvih perioda. (...) Ili nemam pojma, neke žurke, vikendi maaa ideš i ono diluješ te eksere. Mislim ne diluješ ti jedini, svi diluju, svi imaju.*« V intervjuju je največ govoril o svoji zaposlitvi v hotelu, pravi, da je tam zaslužil »lepo« plačilo za svoje delo, vendar ga je tudi v kratkem času porabil. V prvih mesecih življenja v Ljubljani se je tudi poročil, da bi lahko zaprosil za dovoljenje za prebivanje, saj prihaja iz republike nekdanje Jugoslavije. Do poroke je prišlo zelo spontano in nenačrtovano: »*Kao jel očeš da se udaš? Oću. (smeh) Oću. I onda sam ovaj, jedva ih izbio, nemoš ih. Zakažemo venčanje i na dan venčanja ona meni kaže, da mora 10 minuta pre nego što je venčanje, da pokupi terapiju na Metelkovoj, tamo na onoj zdravstvenoj, inače neće imati 7 dana, taj neki metadon. (...) Wuuuuu, reko sestoooo. Kupit ću ti ja metadon, nego ajde. I ne, ne, šta ću ja moram s njom. U knap sam stigo tamo na venčanje. Kao ulazimo, scena Stevie Wonder, ja skidam onu jaknu; (ime) jedna narkomanka mi kuma. A da, ovo je bilo zanimljivo isto. (ime) je trebao da mi bude kum (smeh) i ovaj mislim da je 14. 6. vjenčanje bilo, a (ime) je 13. otišo u zatvor. Znači ja ću sutra da se vjenčam, a nemam kuma. Šta ću, de ću? Na kraju, ta šta je kuma, ovaj njen frajer.*« Oseba F je bila pri preživetju zelo iznajdljiva in aktivna, zelo hitro se je vmrežila v »brezdomno sceno«, ki ga je usmerjala k virom pomoči: »*Sa torbom slučajno završim na Kongresnom trgu i tu upoznajem jednog klošara, koji mi je pokazao Vincencu i sutradan Kralje. (...) Jeste.*

I ja sutradan odmah počnem da radim, mislim, da prodajem te časopise, da bi platilo kaznu i ovaj ostade ja tu, u međuvremenu se ja oženio, za papire i to. Papire naredio još nisam. Onda sam upao u (manjše mesto v Sloveniji) da radim. Nisam bio na Kraljima eto 10, 15 dana.» Ker je bil odprt in po svoje deloven, je brez težav zaslužil vsaj minimalna sredstva, ki so mu bila potrebna za preživetje.

DROGE

Poti intervjuvanih mladih brezdomnih so prepletene z zgodbami o občasni ali redni uporabi alkohola ali/in nedovoljenih drog, odvisnosti in posledicami. S to temo so povezana obdobja zdravljenja odvisnosti, predvsem v psihiatričnih bolnišnicah.

Kot je bilo opisano v prvem odstavku poglavja Odgovori na raziskovalna vprašanja, je začetek brezdomnega življenja osebe C zaznamovano z obdobjem prekomernega uživanja alkohola. Ko je živel na kmetiji je imel s tem precejšnje težave: *»Takrat sem se vsak dan napil ne, sedaj se ne napijem več. (...) Sem kar hiter pado not, tam ene 6-7 mesecev sem pil, je bila že kriza. (...) Zjutraj se zbudiš (pokaže na tresenje rok) in moraš nekaj spit da prideš k sebi.«* Po življenju in delu na kmetiji se je odpravil v psihiatrično bolnišnico na zdravljenje odvisnosti od alkohola. Na ta način je reševal tudi svoj brezdomni status, saj je na koncu zdravljenja »namenoma« povzročil recidiv, da bi podaljšal bivanje v bolnišnici: *»Nekaj časa sem bil, pol me pa zadnji dan sem ga se šel napit dol, da bi še podaljšal za en cikel še.«* Od drugih drog uživa cannabis: *»Pohal sem, stalnica. (...) Vsi ga pohajo.«* V času življenja v Ljubljani je poizkusil tudi ekstazi, čeprav ga ni redno užival: *»Sej sem, ja, bolj rekreativno, ne. (...) Tko da sem lih mal probal.«*

Življenjsko pot osebe A sta uživanje in odvisnost od alkohola pomembno zaznamovala. Za sabo ima 40 hospitalizacij na psihiatričnih klinikah in 17 zdravljenj odvisnosti od alkohola. S tem so povezane tudi druge zdravstvene težave, kot sta epilepsija in hepatitis C. V času intervjuja je imel precejšen problem, saj ga zaradi mnogih obravnav v psihiatrične bolnice niso več želeli sprejeti: *»In zdaj sem šel gor in so videli te papirje kolikokrat sem bil hospitaliziran in zdaj me še v psihiatrijo ne vzamejo. Ampak abstinencijska kriza je huda ker imam epileptične napade.«* Sam ni dovolj močan, da bi se sam streznil oziroma šel čez abstinencijsko krizo ter se na ta način pripravil na zdravljenje. Pravi, da je alkoholizem sedaj močnejši od njega, ter da zanj pitje že dolgo ne predstavlja več užitka. *»Po vino bi šel, a veš ker vino ne maram ampak ga pijem, js ne pijem vina zarad okusna, jaz ga pijem zaradi učinka, in to je kurac ne. (...) Ni več užitek. Alkoholizem ni užitek no.«* Pitje in pijanost so postali del njegove brezdomne vsakodnevice. Kljub visokim promilom alkohola v krvi ima načine, kako poskrbeti za osnovne stvari: *»Pač ko sem pijan se ne zavedam, ampak jaz tudi ko sem pijan se enih stvari zavedam. Vem kam denar moram pospraviti vem kako se moram zaščititi preventivno se zavedam, aha zdaj bo vse narobe. In tistkrat vse pospravim na varno mesto.«* Prav tako tudi, ko je zelo pijan in čuti, da bi se njegovo stanje znalo poslabšati: *»... zmeri takoj ko vidim da sem slab, pa da bo neki narobe, pa da bom dobil epileptični napad. Jaz bom pa zdaj prišel do*

kliničnega centra in se tam usul, pred urgenco in bom počakal da bom videl kaj bo z mano. To pa sem medicinc, no.«

Oseba K ima bogate izkušnje z uporabo dovoljenih in nedovoljenih drog in tablet. Že v otroštvu je od 7. do 18. leta zaradi hiperaktivnosti konzumiral Ritalin, po 18. letu pa Stratero. V življenju je poizkusil mnoge droge, kratek čas je imel težave s heroinom in z metadonom: *»Sm bil na metadonu. Heroin sm jemal ene dva mesca, isto sm pol sam pr seb ugotovu totalna bedarija ... (...) Ker pol na konc sam na to še misleš na konc. Ni nobenga žuljenja več zarad tega. Sam še na to misleš, kako boš pršu do dnarja, do droge, kako se ga boš zadev in pol zaspiš in pol nasledn dan se ponovi ...«* V času intervjuja je imel težave z odvisnostjo od različnih zdravil. Na začetku jih je zaradi bolezni potreboval, danes se jih želi znebiti: *»To so me navlekli takt u bolnici ka sm bil zarad te kisline. Pač od takt to jemlem, ampak samo kukr mi je predpisan, nč ne kupujem ne. Ne bi reku temu lih zloraba, ampak pač rad bi se pa vseen znebil tega, ka nočem bit cel žulene na tablete prvezan ane. In ni prijetno ane in pol ostaneš brez. Enkat ne vem zamudiš dohtarja. Pa se pa tkole treseš. Tist se mi je parkrat zgodil in je ful neprijetn, skoz morš pazit de maš to pr seb, al pa de jih dobiš. A veš kako je de si ti prvezan na ena zdravila ...«* Ko ostane brez zdravil, čuti močno krizo: *»Prov bolan, orng bolan. Tolk bolan, da ne morš žvet. Ne morš funkcionirat na noben način.«*

Oseba F ni izpostavila večjih težav, ki bi bile povezane z uporabo drog ali alkohola. Poizkusil je mnoge substance, vendar je imel samo manjše težave: *»Samo s travom. Mislim uzimo sam nešto, nisam uzimo nikad ovo heroin i nešto, kokain jesam x puta ali nisam se nešto navuko. Na travu sam se bio navučen, da pušim po 3-4 grama od onog ludog (ime). (smeh). Ovaj. Međutim, nje sam se rešio.«*

DRUŽINA

Intervjuvanci so pri odgovorih pogosto omenjali svoje družine in odnos z družinskimi člani v času brezdomstva.

Oseba C je imela v času brezdomstva z družino samo občasne kontakte, zaradi starih zamer se nanjo ni mogel in ni želel obrniti po pomoč.

Oseba A je v intervjuju kot najbolj pozitivno osebo v svojem življenju izpostavila svojo polsestro, s katero ima dober odnos in do nje goji visoko mero spoštovanja. *»Sestro pa nočem motit zato ker ima dva sina in že dvakrat me je iskala po Ljubljani a jaz se skrijem izza grma. Ne, zaradi spoštovanja.«* Dokler živi »neurejeno« življenje na ulici, si ne želi vzpostaviti kontakta s sestro: *»Sam, ima še zmeraj dva otroka tam zadaj, ne morem jest kar tako kakšen bom prišel stari, ne ne.«* V mnogih kritičnih življenjskih situacijah mu je pomagala, ga iskala po Ljubljani, pogosto kontaktira Društvo Kralji ulice, da bi se povezali in skupaj pomagali A. A je nad starši zelo razočaran, čuti, da so ga pustili na cedilu: *»Me, boli stari. Res, če bi jaz imel sina bi na konec sveta za njega pa še sto evrov bi našparal da mu za tobak*

prinesem. In ne razumem njihove logike, kako, kako jim lahko tko don't give fuck!« Čeprav bi si tega želel, stika s starši nima.

Oseba K je izpostavila, da odnosov z družino nima oz. je na zadnjem družinskem srečanju, katerega se je udeležil z bivšo partnerko, bil ponižan: *»Z mojo familio sva mela, sva svoje povabla na večerjo. Dedi, pa teto, pa sestrično, pa bratranca ... Pa še par ljudi, so me začel, pluvat po men. Sred večerje. De sm jst tisti pjanc, narkoman, klošar, uno tretje deset. In od takrat se čist ne pogovarjam sploh.«*

Oseba F je v kontaktu z družino, ki živi v drugi evropski državi. V času brezdomstva jih je obiskal, vendar si z njimi ne želi bivati: *»Previše naporan trip, znaš kad ti zadnjih 5-6 godina si totalno ko pas sa lanca pušten i sad ovaj, da živiš u dvosobnom, trosobnom stanu, neide, sa njih 5. A moraš da budeš miran jer nesmiješ da budeš loš uzor dva mala brata. Braća će da budu ko ti.«*

POSLEDICE BREZDOMNEGA ŽIVLJENJA

Čeprav intervjuvancev nisem spraševala, kakšne posledice ima zanje brezdomen način življenja, so njihove izjave nakazovale na negativne posledice na psihofizično počutje, zdravje in izgled. Ob tem je »presenetljivo« to, da ti mladi brezdomno življenje še vedno vidijo kot boljšo oziroma varnejšo izbiro od življenja z družino. Če bi intervjuvance longitudinalno spremljala in raziskovala omenjena področja, bi verjetno prišla do bolj poglobljenih odgovorov in analiz izjav. Ker je bil fokus tokrat na njihovem golem preživetju bom na koncu odgovorov na prvo raziskovalno vprašanje izpostavila par izjav, ki osvetlijo nekaj posledic brezdomstva na življenja mladih.

Oseba C je kot posledico brezdomstva izpostavila: *»Ja, močne posledice. Mene včasih kar matra, da bi šel nazaj na ulico.«*

Oseba A pravi, da ga življenje v revščini pripelje do tega, da postane oseba, kakršna si ne želi biti, agresivna in nepravična. *»Zaradi tega ker rabimo gon po preživetju. Gon za preživetje je močan in se moraš uštulit, če ne boš ostal brez vsega. In moglo bi bit 3 okenca in ne 1. Tako kot greš v ambulanto da se folk ne bo in da se ne tepe, recimo v Rogu ko hrano nosijo. Tri so bile zmenjene, ena je bila na začetku droga v sredini in tretja od zadaj in so si podajale one dobre stvari ja ko sem bil čist pijan in nakrizan pa nisem mogel priti do hrane in sem bil jezen kot ris potem sam to silo spravil na prvega ki je prišel, recimo (ime), nos sem mu zatolkel. (...) Ja. Prvi je bil ki je bil tam, ne. Ampak to je ker ne morem, ne morem držati v sebi. Bolijo me določene stvari.«*

Oseba K je izpostavila, da je njegov vsakdan na ulici: *»Grozn. Nimaš kej. Čist bedno.«* To, česar se je na ulici naučil oziroma začel spoštovati, je: *»Ja neki se sigurn naučiš ane. Eee, predvsem cent to ka maš, oziroma de veš tut da ni samoumevno, da maš eee toplo poslo, pa hrano pa računalnik, pa telefon, pa uno pa tret. Ka si večina ljudi to smatra za samoumevno ne. Dej ti enga povprečnga študenta najt, pa mu reč da gre za en mesc na cesto žvet. Kok časa mislš de bo zdržov? Misleš da bo 3 dni? Navajen na, kartica, bankomat, uno tretje.«* Za svoj

zunanjí videz, ki je posledica brezdomnega življenja, spontano pove: *»Fak ej, tale špegu! Tkole ka se pogledam v špegu kr aaaaa, tko kr ... Grozn zgledam! (...) Frizura. Oh. (...) Pa ful ne. Ful nism navajen sam sebe tak. Čist sm se posušu. (...) Mism, k en otrok zgledam. (...) Čist drgačn sm bil.«*

Tudi oseba F je omenila svoj zunanji izgled, ki se je v letu brezdomstva bistveno spremenil, kar jo je zaskrbelo: *»Pa u suštini, ja ti mogu pokazati svoju karticu, kako sam ja u Sloveniji propo. Mislim, nisam ja propo što je Slovenija loša, nego što je takav krug ljudi. Ja sam ovde sigurno izgubio desetak kila u ovoj godini dana, a i tad sam bio mršav za svoju visinu. (...) Pričam ti ovako, vidi sličica, bio sam mnogo deblji nego sam sada.«*

Za vse intervjuvane mlade je značilno, da so svoja prebivališča oz. mesta za spanje spreminjali zelo pogosto. Zavetišča za brezdomne so dobro poznali, vendar se v njih niso zadrževali dlje časa. Kje so mladi spali, je bilo v veliki meri odvisno od finančne preskrbljenosti; tako so spali v hostlih, si najemali študentske dobe, spali v cenejših prenočiščih, si uredili bazo. Vsi imajo izkušnjo spanja na prostem.

Sredstva za preživljanje so si zagotavljali na različne načine, ki segajo od ilegalnih in občasnih del do rednih zaposlitev in socialno-varstvenih prejemkov. Dve osebi se preživljata samo z denarno socialno pomočjo in občasnimi deli, ena oseba prejema preživnino, oseba F se preživlja z občasnimi legalnimi in ilegalnimi deli. Vsi intervjuvani mladi se preživljajo s pomočjo različnih društev, ki ponujajo obroke v Ljubljani.

Glede uporabe drog in odvisnosti se osebe zelo razlikujejo glede na vrste drog, ki jih uživajo, načine in posledice uživanja. Oseba C redno uživa samo cannabis, v preteklosti je imel težave z alkoholizmom. Življenje osebe A je zaznamovano z alkoholizmom, ne pa z odvisnostmi od težkih drog. Dolga leta intenzivnega pitja so pustila hude posledice na zdravju, kar pri drugih osebah ni tako. Oseba K ima bogate izkušnje z uživanjem dovoljenih in nedovoljenih drog, zanj so značilne tudi težave z odvisnostjo od zdravil; v času intervjuja si je želel končati detoksikacijski program, saj je imel težave s substitucijsko terapijo. Oseba F ni imela večjih težav z uživanjem drog ali alkohola.

Pri vseh intervjuvancih ima družina pomembno mesto v življenjski zgodbi, neglede na to da v času brezdomstva niso imeli veliko stikov z družinskimi člani. Osebi A in F stike sicer vzdržujeta, vendar ti niso zelo pogosti in podporni.

Mladi so izpostavili, da ulica pusti močne posledice na psihični in fizični ravni. Oseba C pove, da je ulica sedaj eden izmed njenih načinov preživetja, h kateremu se lahko vedno vrne, oseba A ogorčeno pove, da ga ulica spremeni v agresivno in nepravilno osebo. Osebi A in F izpostavita, da ju je ulica fizično spremenila, praviša, da sta suhi in slabotni. F poleg tega pove, da vsakdan na ulici sčasoma postane dolgočasen in brezizhoden.

Vsi mladi intervjuvanci so v času brezdomstva razvili svoje načine preživetja. Na te močno vplivajo pretekle življenjske izkušnje, osebne značilnosti in veščine, odnosi z družino in ponujene oblike pomoči. Lahko sklenem, da so v okviru danih alternativ mladi zelo iznajdljivi, po svoje izvirni in pogumni. To, da so se vsi intervjuvanci obračali po pomoč na različne organizacije, odpira možnost za ustvarjanje novih socialnopedagoških intervenc na področju brezdomstva mladih.

1.1.13 Kateri dejavniki so vplivali na pojav brezdomstva? Katera življenjska situacija je sprožila brezdomstvo?

Odgovori na ta vprašanja osvetljujejo okoliščine v življenju mladih, za katere sami menijo, da so rezultirale njihovem brezdomstvu. Tako kot je bilo opisano v teoretičnem delu, je vzročnost brezdomstva (po Razpotnik in Dekleva, 2007) praviloma kompleksna, pri tem gre za kombinacijo strukturnih in individualnih dejavnikov. Novejše študije brezdomstva in brezdomstva mladih raziskujejo trenutne življenjske poti mladih in ne »vzrokov« (pr. Razpotnik in Dekleva, 2007; Mayock in Parker, 2017; Winland, 2013 idr.), da bi pojasnili kompleksnost in preplet različnih dejavnikov, ki lahko vodijo v brezdomstvo. Poznavanje in razumevanje življenjskih poti, bi lahko pomembno usmerjala razvoj socialnopedagoških praks.

V prvem delu odgovora povzamem življenjske poti, ki so vodile k brezdomstvu štirih mladih, v drugem delu pa povzemam odgovore na vprašanja o konkretnih situacijah, ki so sprožile brezdomstvo.

a) Oseba C

Oseba C pove, da se sama ne počuti krive oziroma odgovorne za to, da je pristala na cesti. Pravi, da je v prvi vrsti odraščala v nasilju ter brez mame, v svojem otroštvu vidi več slabega kot dobrega. *»Brez mati sam živel, pa nasilje, oče alkoholik, nasilje v družini ne, videl sem ga samo kadar me je prebutal. Je bilo več slabih stvari z njim kot dobrih, ne.«* Oseba C že leta ne živi z družino, z očetom ni v rednem stiku: *»On mene nikoli ne pokliče. Samo kadar ga jaz, če kaj rabim, ga pokličem, ne, to ja, drugače on mene ne pokliče. Tut za rojstni dan me ne pokliče.«* Zanj pravi, da je alkoholik: *»... Pijanček, še.«* V otroštvu je zanj skrbela tudi babica, z njo je še vedno v stiku: *»Babi je, samo ona ima tudi neko filozofijo v glavi a veš, ko sem dolžan recimo jaz zmeram ko imamo cajt (nerazumljivo). In pol mi te stvari, ko so tut oni posledica tega, ne, da me silejo, recimo sem mogel hodit k maši, k meni ni bilo tako vseč, ne, danes več ne hodim, ne, in take stvari ne, če nisem hodil tja, tuf batine. (...) Tut babi, sej mi je vrgla uno železo, k ima za šporget, mi je vrgla tle v zobe recimo notri, zato ker nisem šel k verouku, enkrat, ne.«* Čeprav so načeloma v dobrih odnosih, se tudi z babico redkokdaj sliši: *»Se oglasi, ja pa pol meče une stare stvari v, kuha, ne, na novo ... (...) Pogreva. Zadnjič me je razpizdila, ne, sem ji kr reko, da me ne rabi sploh klicat.«* Z mlajšim bratom, ki je po njegovih besedah drugačen od njega, prav tako ni v stiku.

Zaradi slabih okoliščin doma ga je center za socialno delo napotil v mladinski dom, iz mladinskega doma je šel v vzgojni zavod, saj ni redno hodil v šolo, ter začel z manjšimi kriminalnimi dejanji. *»Končal sem nižjo poklicno šolo oblikovalec lesa, končal sem jo v zavodu. Pred zavodom sem bil tudi najprej v, vse je šlo po vrsti najprej v kriznem centru pole, v (ime mesta) je ta krizni center. Pole iz kriznega centra sem šel v stanovanjsko skupino, v (ime zavoda). Sem bil tam nekaj časa. (...) Pol ker nisem hodil v šolo tam, ne in iz tam sem šel potem v zavod. Pol sem tam končal šolo. Nekak.«*

b) Oseba A

Oseba A je v med intervjujem veliko govorila o svojem družinskem ozadju, tudi takrat, ko nisem povpraševala po tej temi. Kot je že bilo opisano v odgovoru na prvo raziskovalno vprašanje, ima dobre odnose edino s sestro oz. polsestro. S starši je v stiku in »dobrih« odnosih, vendar mu niso v pomoč in oporo. Glede svojega otroštva pravi, da je imel čudno vzgojo, ter da so do njega bili malomarni: *»Ja, malomarnost do mene. Malomarnost do mene, meni oče nikoli ni rekel da si zobe operem. Veš kako je pol feedback, tako ko se s sestro pogovarjam, ko vidim kaj se je sploh dogajalo, ker jaz se ne zavedam tega.«* Meni, da je za njegovo trenutno situacijo v določeni meri odgovorna vzgojna zanemarjenost. *»Men foter nikoli ni reku al pa mat rekla ... Jaz sem imel čudno vzgojo, lahko vprašaš mojo sestro am. Men foter al pa mat nikoli niso rekli da si moramo umivati zob. Zakaj bi si jih umival pol, in take neke glupe. (...) Nikoli niso rekli ne, in to je že vzgoja to je že posledica mal od vsega.«* Poleg tega je bil oče nasilen, zaradi tega sestra nima stikov s starši. Ko se A danes znajde v kritični situaciji, npr. zaradi hudih težav pristane v psihiatrični bolnišnici, se starši ne odzovejo oziroma ga ne pridejo obiskat. *»Ne zato ker tudi sestra jih ne mara, a ne. Posebej mojega fotra ne, ker je tepel mat in ... Pa tut mat, recimo. Jaz če bi imel, da bi imel sina v psihiatriji, v (ime mesta), ne; pa jaz iz Španije prištopal da ga vidim, pa nafehtal bi vmes, da mu prinesem kak tobak. In to men ne gre v račun. Oni pa ja "doči čemo, doči čemo, samo drugi mjesec 15og.«* Zanje pravi, da imajo težave z odvisnostjo: *»32 let sta zdravljena alkoholika kadita travo pa jeta benzodiazepine. (...) Mislim odvisniki ... Veš, odvisnik lahko neha pit ampak če ne spremeni karakterja je še zmeri odvisnik ker ima odvisniško obnašanje.«*

V svoji pripovedi poleg sestre kot pozitivno osebo iz družine izpostavi še babico: *»Z babico ja uuu. Zadnjič sem jo sanjal stari. (...) Pol ure nisem mogel k sebi prit. (...) Ker sem je imel še zmeraj v sebi in sem hotel obdržat te sanje, sam veš ko sanje izginejo pol. In ne moreš obdržat te sanje. (...) Ampak pozitivne sanje. Jaz pa bratranc sva bla. Se pravi, se še vedno spomnim.«*

Na njega so pomembno vplivale pogoste selitve in menjave šol. Iz države bivše Jugoslavije so se v Slovenijo preselili, ko je hodil v tretji razred osnovne šole, znotraj Slovenije so se selili še štirikrat. Zamenjal je 5 osnovnih šol. Zase pravi, da je čefur. Obdobja šolanja se spominja z zgodbami o maltretiranju in grupiranju z »drugimi južnjaki«, ki so ga branili: *»Jaz sem bil v petem razredu ne in mene so vsi maltretiral. Jaz sem prišel v majici s kockami. In je odzadi pisal: I'm proud to be Croatian, a ne.*

(...) Pa je Yellow cab superge, in so me maltretiral, in pol sem dobil une, ki so z Balkana, a ne. Sem imel leđa. In tistokrat sem dojel da imam leđa, ne. (...) Sem fural to celo življenje. (...) Ne, jaz sem imel tist folk za sabo jaz sem bil mulc 13 let star. Sem prišel do nekoga sem ga sprovciral, sam za to da so imeli razlog da ga pretepejo.« Pravi, da so ga selitve pomembno zaznamovale: »Pridobil sem to da se lahko prilagajam v vsaki situaciji, a ne. V vsakem slabem je nekaj dobrega, ne. (...) Slabo je to da sem dobil agresijo v seb, ko sem bil čefur ker sem bil pač Hrvat, čeprav sem bil Hrvat sem bil Bosanc pa vse, a ne, čeprav sem bil Hrvat.« Kljub težkim pogojem je končal srednjo šolo, smer elektrotehnika.

A pravi, da sta na pojav brezdomstva pomembno vplivala njegova splošna žalost in alkohol. Pravi, da je za situacijo »Kriv sam dost sam, no.«, pri čemer misli na konzumacijo alkohola in alkoholizem.

c) Oseba K

Življenjsko pot osebe K je prav tako zaznamovala zanemarjenost in nasilje s strani staršev ter njegova odvisnost. Za svojo družino pravi, da nikoli ni bila skladna: *»Mislem fotr pa mt sta bla itak, nista bla poročena sploh. Pa ja. Mat je žvela tle u (ime mesta), jst sm žvel najprej pr njej ... Pol je najprej brat, mam starejšga brata, najprej je on zbežu, ker naju je tolkla pa ... (...) Pa upila je. Pa nismo se ... Ful smo se skoz kregal pa tepl pa. In pol je brat taprv' zbežu od doma. (...) Po sm pa še jst. Po smo se po sodišču, za skrbništvo ane to. In pol je fotr dobiv skrbništvo. Prej sva bla sam čez vikend pr nemu, po sva bla čez tedn tud. In sm se upisu u šolo tam, u bistvu 5., 4. razredu ... Tm je blo pa bolš. Sam je pa tut fotr mel svoje. On si pa ni nikol cajta vzel. Njega pa ni nč brigal kaj midva delava. Recimo, če sm jst bil nekje, sm pršov ob polnoči domov, ka sm bil 13 let str. On je kar zaklenu vrata in me kar pustu uzun. (...) Sploh ga ni brigal kje sm. Niti me ni poklical niti nč. Niti me ni vprašal kje sm bil.«* Do brata je bil oče prav tako malomaren, čeprav je bil brat karakterni drugačen od njega: *»Sam brt je bil pa čist drgačn k jez. Brt je bil skoz doma, jst sm pa skoz okol šibu. Pa se men ni dal bit doma. On je pa skoz doma sedu, pa gledal fuzbal pa je igrov igrce na plejstejšn. Tak zaliman je bil na kavč.«*

Na šolskem področju je bil učno uspešen, gimnazijo je končal kot zlati maturant ter se vpisal na Fakulteto za kemijo. Ampak na osnovno in srednjo šolo nima dobrih spominov. Pravi, da je hiperaktiven, zaradi česar je od 7. do 18. leta jemal Ritalin: *»Sam na začetku nisem hotu jemati, ka sm se ful čudno počutu. Nism vedu kaj to je. Po sm pa tabletke skrivu, pa sm jih pluvov vn pa take stvari. Po sm pa ugotovu tam, kot pravm, nekje u petmu razredu am pa ugotvou de mi to ful pomaga ... (...) da sm si sam seb škodo delu s tem.«* Zamenjal je 3 osnovne šole: *»Mev sm skoz ene probleme. Skoz sm se pretepu, pa sm skor šolo zažgal. Pa tko nism bil lih pridn. Sej pol sm se umiriv tm prot konc osnovne šole. Tam, v sedmu razredu.«* Srednjo šolo je delal po izpitih: *»Teško sm zdržu. Sej v srednjo šolo nism hodu, sm delu po ispitih ... (...) Men je blo ful bedno tam v gimnaziji, ker je bla skoz neka zajebancija, a veš tist ... (...) Mislem mel sem občutek kot da zgubljam čas tam. A veš, tri četrt časa je bla zajebancija, četrt časa smo se pa neki dejansko učil. (...) Sej men zdel, jst lahko*

karkol družga delam cel dan, te tri ure se pa pol že usedem dol pa naučim tole ane ...«

Razen na šolskem področju je bil uspešen tudi v nogometu: *»Ja, najprej sm igrov za (ime nogometnega kluba), pol pa za (ime nogometnega kluba), pol sm bil v kadetski pa mladinski reprezentanci slovenski ... (...) Do 18. leta.«* Ko je bil star 18 let je utrpel težjo poškodbo noge, zaradi katere je moral prenehati z igranjem nogometa.

Pravi, da je imel veliko prijateljev; v petem razredu osnovne šole je dobil punco. *»Po sm pa zmeri več časa pač bil pr njej, čez vikende, vsake počitnice, poletne počitnice sm bil skoz tm. Par mescev skp sm bil tm, sploh nism šov domov nč.«* Proti koncu srednje šole sta se preselila na svoje v Ljubljano, po uspešno končani gimnaziji sta se vpisala na fakulteto. On fakultete ni končal: *»Ja kemijo sm naredu 2 letnika. 3 leta sm šu ...«* V času, ko sta z dekletom še živela skupaj, se jima je rodila hči. Partnerka mu je veliko pomenila in mu stala ob strani, vendar ni prenesla uporabe drog in psihoz, povezanih s konzumacijo: *»Čeprov pol ko so se mi začele te psihoze pa to, sva se pa parkat orng skregala. So me prvič u Polje odpelal, ene tri teden sploh govorila ni z mano. Ko sva pršla domov, je rekla, ti če se misleš tko obnašat, jst nočem bit s tabo in pol sm takt sm neki časa nehu. To me je pa res zbolel.«*

V času študija je s prijateljem začel s proizvodnjo metamfetamina: *»On je bil, on je znov, ful je bil dober. Mism en izmed najbolših študentov in me je nauču kako se kuha ta metamfetamin, doma, iz takih sestavin ka se jih kup. Pa sva midva to nabavla in sva pa sva pr njemu u (ime mesta) u bajti, ka je mel od staršev eno staro bajto in je mel dvonadstropno. In tm sva midva, v zgornem štuku, na podstrešju si nardila kukr en laboratorij in sva to kuhala.«* Pravi, da jima je zelo dobro šlo, dokler on sam ni začel s prekomerno konzumacijo: *»Pol sm jes to začel konzumirat. In sm dobil psihoze ne, paranojo. Se mi je začel prkazvt kako policaji, prov čist halucinacija. In sm eno noč, sm reku aaa ne jst ne morm več ke nism mogu spat in sm ustav in sm šu u tisto omaro, tam ka sm mel in sm dvignu tisto poličko sm mev skrito a veš, u podnu, uno desko sm dvignu, notr sm mel pa tak kukr sef ne vem, pa notr paketke in sam vse stresu u sekret in potegnu vodo. 3 kile tistga metamfetamina, a veš kok dnarja uff.«*

d) Oseba F

Oseba F na samem začetku intervjuja pove: *»Brezdomac sam sad, zato što to tako nekako jednostavno hoću, šta ja znam. Imam normalnu porodicu i sve, smeta mi taj neki zatvor, tipa da moraš da se pravdaš nekom nešto i to je to.«*

S svojo družino, predvsem z mamo, ima stik, čeprav si z družino ne želi živeti. V otroštvu je bilo družinsko življenje precej burno. Do šestega leta je oče osebe F in njenega starejšega brata še živel z njimi, vse dokler ni zapadel v hude dolgove: *»Da i ovaj, tata je imao neku pekara i bilo je previše para, pekara, kafić, restoran; umeo je da kocka 20 000 maraka naveće i tako jednom 20 dana zaredom i da posle 20 dana da se osvesti i da mu ništa nebude, koliko je jako bio. Ali svako, ovaj, svaki đep ima*

rupu, ako si nenormalan. I onda je tata došao do te neke rupe i morao da se zaduži, pa se zadužio nekih, odprilike nekih 2003, tek su se evri pojavili, oko 1 milion evra, što zelenašima. I po 100 hiljada evra državi, za neki kredit. I onda je, hteli su da ga roknu, pa je on morao da pobjegne. Pobego je za Crnu Goru...» »Onda je taj mamin stari heroj, zbog kojeg se ona udala za mog tatu, se pojavio. Rastero sve te, i on je bio malo u tom nekom fazonu, neki kriminal. Rastero sve te zelenaše, svi su ga se i nešto bojali. (...) Tate više od tad nema i on je došao i to je zaboravljeno. I onda kad ti sa 6 i po godina upadneš ovaj, u novu porodicu sada ...«. Od takrat naprej so se večkrat selili. Očim se je ukvarjal z vzgojo psov za borbe, nad čemer je bil F navdušen. »... sećam se, preselili smo se u (manjše mesto), u (manjše mesto) (nerazumljivo), to ti je nekih 60 km, 50km ne znam ni ja razdaljine od (večje mesto). I sjećam se prvi susret, ono ulaziš u to dvorište (...) uđeš, vidiš 15-16 pasa, pitbull, kao pitbull je jedan jako umiljata životinja, ovaj, i ne možeš da ga ne zavoliš. Tako sam ih ja zavoleo, nisam ih ja zavoleo iz kompleksa, ono, samo borbe.« Pravi, da je zaradi ljubezni do vzgoje psov tudi zapustil dom in to pri 15ih letih: "I tu smo počeli da se svađamo oko toga u porodici, kad sam ja napunio nekih 15 godina, taj mator je presto to da drži jer je dobio dva klinca s kevom, e a ovaj ja sam bio i suviše mlad, da shvatim, da to možda i ne treba da držim. I ovaj ... (...) Ja sam hteo i dalje i onda su rekli ako to hoćeš, onda moraš da ideš odavde. To su mi rekli čisto malo da se uplašim, a ja sam to shvatio i tako što sam prečuto, otišo gore da se spakujem i otišo. I od tada sam ja bio povremeno kod njih ali slabo." Tega obdobje ne more označiti kot obdobja brezdomstva: »Ono s 15, 16, to da. (...) Pa znalo je da me ne bude i po par meseci, ali ono, brezdomec ... (...) ... sam bio par dana, ono, uvek se snađeš, kod nekog, jer tamo su stanovi jeftini.«

Čeprav bi ga družina sprejela nazaj, si on tega ni želel. Ker je še bil mladoleten, so družino pogosto obiskovale socialne delavke v spremstvu policije. Zaradi bežanja od doma je bil nastanjen v mladinski dom. Tudi tam se ni dolgo zadržal, saj je zapadel v slabo družbo in začel s kaznivimi dejanji, zaradi katerih je pristal v priporu: »I pošalju me u dom, u domu sam bio nekih par meseci. Tu smo ovaj orobili neke trafike i potukli se na spomeniku u (ime mesta) sa nekim indijancima i onda sam ja udario momka šipkom u glavu i dobijem određeno mi je 30 dana pritvora CZ, 30 i još 30. I ovaj, onda sam sa roditeljima i onda sam živio još nekih mesec dana kod svojih i onda sam opet otišo. Tu sam već imao 16. Pa sam onda sa 17. već sam živio samostalno. Čak sam radio u nekoj pekarici i ovij. (...) ... da, imao sam kuću sa tih par pasa. Ali su moji znali. Mama je svaki drugi treći dan dolazila, kuvano mi donosila, pogurala.«

F je končal osnovno šolo, »srednju nisam, ja sam inače 8 ili 9 osnovnih promjenio. I svega toga moja keva nije svjesna da utječe na klinca i ... (...) Stariji burazer se nije iz razloga što je možda 2-3 srednje samo promenio, mada je već tada bio zreliji i tako dalje. A ja sam ovaj, od prvog razreda konstantno menjao škole znači od 8 razreda osnovne ja sam promenio 9 osnovnih, ne 8 već 9. (...) Tako da ovaj, znaš koliko je to samo ovih, novih lica. (...) Da sam ja bio ozbiljan, napravio bi nešto sigurno. Ja sam luto mnogo.«

Do prve izkušnje brezdomstva, ki se je zgodila, ko je bil F star 21 let, se je preživiljal na različne načine, predvsem s svojim delom: *»Pa, konobarstvom, malo đukci, neki dobermani.«* Z bratom je poskusil delati na Švedskem, vendar pravi, da je bil preveč neresen za tovrstne podvige. Tam se je zaljubil in se zabaval, zaradi pretepa se je vrnil nazaj. F je v času, odkar se je odselil od staršev, veliko potoval ter se preživiljal na različne načine: *»Ja sam sa već sa 16, 17 odem, sezonu odradim u Crnoj Gori, konobario, pa se vratim, pa zapalim bez novaca u Grčku, pa se vratim. Posle 12 sam, prvo kradeš po prodavnicama da jedeš, posle ovaj ideš, bereš neke masline, nešto, neka se mreža ispod stavi, ti treseš (smeh), da zaradiš. Tipa satnica je bila za jednu satnicu si mogo da kupiš 20 jaja. Opališ 4 sata i možeš se kupat, možeš svašta. Pa onda opet Crna Gora iii. Pa šverc. Bio sam i u Austriji, ali sve sam se to kratko zadržavao.«*

Ko se je družina preselila v drugo evropsko državo, on ni želel z njimi, kar mu mati še vedno zameri.

Katera življenjska situacija je sprožila brezdomstvo?

Oseba C zase pove, da je prvo izkušnjo brezdomstva doživela, ko je prišla v vzgojni zavod. Ob vikendih je morala ostajati v zavodu zaradi slabih pogojev in odnosov doma. Ker se je v zavodu počutila utesnjeno: *»Ne morš bit skoz tam, ne. Zaprt, ne, kot v zaporu.«*, je začela begati po Sloveniji: *»In pol sem kadar sem šel ven, sem šel na ne dogovorjen izhod, ne.«* V tem času je C večinoma spal na klopcah v parku.

V zgodbi osebe A je bila ključnega pomena deložacija staršev oziroma družine: *»Mat pa fotra so deložirali. (...) In so šli ... Onadva sta dobila penzijo in sta šla na Hrvaško živet, ne. Jaz sem pa tle sam ostal. I sad snadi se. A veš ...«* Čeprav ni takoj po deložaciji pristal na cesti, je zgubil jedro oziroma primarno varno okolje, kamor bi se lahko zatekel v kriznih situacijah.

Pri osebi K so se nakopičile težave z odvisnostjo, ki so skrhale odnos s partnerko. Ker ni bil v dobrih odnosih z domačimi, je po razhodu s partnerko končal na ulici: *»Ja ka se je moja odselila. Sm ji dal vse kar sm mel pa sm šov na cesto.«*

Oseba F je zapustila državo iz strahu pred pregonom. Namreč bila je soudeležena pri kaznivem dejanju ter se je zato umaknila iz države. *»I onda se desi, da sam s jednim indijancem otišo u kafić, to jest, ozvala me njegova devojka, samo sam ja mogo da ga smirim, jer mi je bio dobar drug. I ovaj ... Kaže ovaj, poludeo je totalno, ja došo, na kraju i onda pobegla i ostade ja i on sami i on izvadi pištolj, raspuca se i slučajno pogodi konobara od 18 godina. (...) A već je robijao jedno 6 sigurno. Ja jedini svedok i sad, ja ovaj malom tog spasim mu život. Pogodi ga u arteriju, u nogu ga pogodi. I probije mu i u drugu nogu. Mali pade u nesvest odma, padne, tako je šikljala krv. Ja sa nekim kesama ga uvezo, sve i s ovim nesto. I jebiga samim tim, što nisam zvao policiju, što nisam zvao hitnu odma i mene malo terete, ali mali me je spasio, što je reko da sam mu spasio život, i ovaj. A ja da sam se pojavio na sudu, ja bi moro da kažem šta je bilo inače bi robio. I ovaj ... Ja sam onda zapalio sa 4 eura ... (...)Ja sam samo krenuo iz (država nekdanje Jugoslavije). Imao sam nekih 5 eura*

u đepu, krenuo autostopom. Stignem u Ljubljano, izađem na ovaj autoput, stopiram, oko 5 ujutro sam stigao. U 7 ujutro me zaustave policajci, uzmu mi dokument ...»

Če povzamem odgovore intervjuvancev, je za vse značilno to, da je bilo njihovo otroštvo zaznamovano z mnogimi stresorji, ki so predvsem vezani na družinsko in šolsko področje. Vse osebe so poročale o odvisnosti staršev, pri tem prevladuje alkoholizem. Vse osebe so v svojih zgodbah pripovedovale o vzgojni zanemarjenosti, oseba C je bila prav iz teh razlogov umaknjena iz družine, najprek v krizni center, sledil je mladinski in na koncu vzgojni dom. Za osebo C življenje v vzgojnem zavodu pomeni tudi prve dneve brezdomstva. Oseba F je bila pri starosti 15 in 16 let nameščena v mladinski dom, predvsem zaradi bežanja od doma, potem je zaradi kaznivih dejanj končala v priporu. Osebi A in F sta poročali o pogostih selitvah in menjavah šol, ki so slabo vplivale na šolski uspeh in socialno vključevanje. Niti ena izmed oseb ni poročala o lepih spominih iz obdobja šolanja, prevladujejo slabi spomini in zgodbe o neuspehu.

Glede prve izkušnje brezdomstva se osebe močno razlikujejo med seboj, pri osebi C je prva izkušnja vezana na bivanje v vzgojnem zavodu, oseba A je prvo izkušnjo doživela po deložaciji staršev iz doma in selitve staršev v drugo državo, oseba K je na cesti končala zaradi posledic uporabe nedovoljenih drog, medtem ko je oseba F pred pregonom zbežala v drugo državo.

1.1.14 Kaj nevladne organizacije ponujajo mladim brezdomnim in ali obstajajo prilagoditve programov za mlade?

Čeprav se pri svojem delu srečujejo z mladimi brezdomnimi, Društvo prostovoljcev Vincencijeve zveze dobrote zaenkrat nima programa, ki bi bil namenjen izključno mladim brezdomnim osebam. Ne glede na to so v vseh programih mladi dobrodošli. Zaposlena na društvu izpostavi, da do mladih brezdomnih najlažje dostopajo z vztrajnim terenskim delom. *»Terensko delo je tisto, ki je zelo veliko dopolnilo dnevnim centrom ali nastanitvenim podporam.«* Poglavitni cilj dela z brezdomnimi je vnašati »duh doma«, skupnostnega življenja in odgovornosti do iste skupnosti. Zaposlena izpostavi to, da je mlade brezdomne težko motivirati za aktivno vključevanje, pove, da je njihova glavna motivacija denar in ne varno okolje, radost in počitek, ki ga prinesejo različna dela in delavnice v organizaciji društva. *»Se pravi, eno izmed velikih vprašanj je kako se tem mladim približat, ker je, če je naravnano vse na dobiček, oziroma na to, kako bom lahko bolje živel, a ne, je to zelo težko. Če nam je podarjeno oziroma dano vse, je to zelo težko njemu rečt, pridi sem, vključi se v delavnice, naredi nekaj; te pa vpraša koliko pa plačaš? Mislim ne bom jaz tebi plačala, ti si tukaj, da se boš ti mal spočil, malo misli zbistriti, tako da neki narediš, da boš ti zaživel, razvijal svoje talente, da boš. Vprašanje je, koliko mi plačaš oziroma, a mi daš dodatek za prostovoljno delo. Se ni, tukaj naš cilj ni, da oni delajo za nas, tukaj je cilj, da oni zaživijo zase, da se zbudi ena, da se da delu svoja cena in da ne blodijo po ulicah, ampak da so tukaj. Jaz ti tega ne morem plačat.«*

Društvo DrogArt se je v času izvajanja dnevnega terena na Metelkovi v Ljubljani začelo srečevati z vse večjim številom mladih brezdomnih. Preko terenskega dela, ki ima za cilj informiranje in zmanjševanje škode zaradi uporabe nedovoljenih drog in alkohola, so začeli z mladimi navezovati bolj pristne stike ter reševati tudi druge težave, ki so povezane z urejanjem statusa, bivanja, družinskih odnosov itn.

Glede prilagoditve programov Društva DrogArt zaposlena pove: *»Ja, mislim, naš program v prvi vrsti ni namenjen mladim brezdomnim. Mi delamo na področju zmanjševanja škode uporabe droge in alkohola, se pa zaradi rizičnih dejavnikov posledično zdaj po novem s poglobljenimi stiki, se srečujemo s tematiko brezdomstva in je zaradi tega toliko bolj pomembno da se povezujemo z drugimi organizacijami ki delujejo na tem področju.«* V prvi vrsti se povezujejo z društvi, ki delujejo na področju brezdomstva v Ljubljani in s centri za socialno delo. Intervjuvanka, ki med drugim opravlja tudi terensko delo, s primerom mlade brezdomne punce oriše prilagoditev programa dnevnega terenskega dela in povezovanja z drugimi organizacijami: *»Ko smo se srečali z eno punco to je pravo frišen primer, am. Pravkar 18 stara punca uporabnica prepovedanih substanc, am, in v bistvu preko nekih drugih debat ki smo ih z njo začenjali, je prišla do tega vprašanja da me je vprašala ali slučajno poznaš neko poceni stanovanje oziroma sobo, kje bi lahko prespala. In je to že odprlo neko rdečo luč, ok, čaki ... Tako smo začeli odpirati pogovor in smo prišli do tega da so je par dni nazaj starši dali na cesto in da ne ve kaj zdaj. Naš način spoprijemanja s tem, ker nimamo svoj program in ne delujemo na temo brezdomstva je povezovanje z drugimi organizacijami. In takrat smo kontaktirali prvo Kralje ulice, tam so nas preusmerili na Stigmino varno hišo. Predvsem ker to ni mladoletna pa še predvsem zelo mlada punca in ženskega spola, zavetišča sploh ne pridejo v poštev. Potem Stigma, varna hiša za uporabnice, so takoj urgirali, takoj njo kontaktirali, z njenim dovoljenjem seveda, je pa sedaj še v tej varni hiši. (...) Ja ima dobro izkušnjo. Hodi tudi k nam na svetovalnico, seveda to sem mogoče prej pozabila povedat, znotraj DrogArta je poleg dnevnega terena, še ena taka zelo specifika, da imamo svetovalnico kje se potem vključujejo naši uporabniki ki želijo ali zamenjati, mislim spremeniti malo vedenje, ali zmanjšat uporabo, ni nujno da je abstinenca končni cilj. In recimo je ta punca vključena v našo svetovalnico in se rešuje težava konkretno, oziroma njene cilje konkretno v svetovalnici in njeno stanovanjsko stisko v Stigmi.«*

Zaposlena na društvu Kralji ulice pove, da so mladi dobrodošli v vseh programih, ki jih društvo izvaja. V največji meri se z mladimi srečuje znotraj družin, s katerimi dela v okviru programa preprečevanja deložacij in krepitev moči za ohranjanje obstoječih nastanitvev. Pove, da je v zadnjih letih vse več mladih, ki zahajajo v dnevni center društva, ali jih srečujejo na terenu, določeni so bili vključeni tudi v nastanitveni program. *»... pri nas pa se mi zdi, da v neki meri, kolikor se to da, v kontekstu programa prilagodit, se prilagodi, tudi takrat nastanitveno podporo smo nekaj poskušali prilagodit. Ko so bili mlajši, pa smo imeli stanovanje v katerem, naj bi bili mladi, pa se je takrat večkrat tedensko neka podpora izvajala, pa se mi zdi da se je takrat veliko govorilo o pomenu tega družabništva, širjenja socialne mreže tem*

mladim, vpeti jih v neke druge aktivnosti, čim bolj mogoče stran od dnevnega centra Kralji ulice, tko no, se mi zdi da smo takrat, s tem nekim zavedanjem, da bi to mogoče bilo fajn, in tudi so oni v bistvu na nek način to izražali in tudi zgrabili to idejo in željo.» V konkretnem primeru je bilo mogoče program prilagoditi potrebam, saj precejšen del programa sloni na individualnem delu s posameznikom. Glede dnevnega centra pa intervjuvanka pove, da si niti ne predstavlja, na kakšne načine bi lahko prilagodili dnevni center, da bi bil bližje potrebam mladih. To, kar delavci delajo, je bolj poglobljeno in senzibilizirano delo z mladimi z namenom hitrega interveniranja, da se mlada oseba ne bi asimilirala v brezdomni življenjski slog.

Zaposlena na društvu Stigma pove, da do mladih brezdomnih največ in najlažje dostopajo na terenu ter ta del dela najlažje prilagodijo mladim. *“... mislim, jaz sem tudi opazila, recimo takrat, ko smo mi začeli še posebej aktivno delat na terenu z mladimi, so nekateri pol prišli v dnevni center. Ja, ja. Tak, da mi se zdi to zelo dobro, da je teren.»* Ko mlada oseba pride v dnevni center pa: *»Mi recimo tudi vidimo, če pride kateri mlad, mu damo ta naš priročnik, varnejše injiciranje, povemo tudi na začetku osnove, na kaj pazit, kako se pravilno zadevat in te stvari. Pa če rabi karkoli da se na nas lahko obrnejo, zaradi česa drugega in pol je zelo odvisno no. So pa precej bolj zaprti oz. ne govorijo toliko o svojih zadevah, koliko mogoče ti starejši.»*

Svojih programov posebej ne prilagajajo mladim, saj se bolj soočajo s staranjem svojih uporabnikov in imajo s tem vse več povezanih težav. Prostorske in kadrovske kapacitete pa ne zadostujejo za razvoj programov za dve različni populaciji v tem času.

Vse intervjuvane zaposlene se pri svojem delu srečujejo z mladimi brezdomnimi. Posebnih projektov ali programov ne izvaja nobena izmed organizacij, obstajajo pa manjše prilagoditve programov, ki ne zadostujejo potrebam in obsegu mlade populacije brezdomnih. Vse intervjuvanke izpostavijo, da v stik z mladimi brezdomnimi najpogosteje prihajajo s terenskim delom, zaposlena na društvu Kralji ulice še pove, da mladi zahajajo v dnevni center za brezdomne ter da se z njimi srečuje znotraj družin, ki jih spremlja. Zaposleni na društvih DrogArt in Kralji ulice izpostavita, da zaposleni poskušajo čim bolj prilagoditi standardne oblike dela in slediti potrebam mladih brezdomnih. Pri tem izpostavita pomen prilagojenega individualnega dela ter mreženja in sodelovanja z drugimi organizacijami in institucijami.

1.1.15 Kako mladi ocenjujejo programe, namenjene brezdomnim, ali jih poznajo in v katere programe in aktivnosti se vključujejo?

Oseba C je uporabljala storitve zavetišča za brezdomne na Poljanskem nasipu, društev Kralji ulice in Vincencijeve zveze dobrote; glede na to, da so njegove potrebe bile povezane predvsem z brezdomstvom, ne pa tudi z uporabo drog in alkohola, druge vrste pomoči ni niti potreboval. V času brezdomstva se je vključil v skoraj vse

programe Društva Kralji ulice: obiskoval je dnevni center, prodajal je cestni časopis, udeleževal se je nogometne in šahovske delavnice, izletov, vključil se je v Program individualizirane in celovite podpore brezdomnim, kjer je imel namestitev, bil je deležen svetovanja, dobil je namestitveno in drugo podporo. Najbolj kritičen je bil do nastanitvenega programa, v katerega je bil najbolj intenzivno vključen. Pravi, da mu je program pomagal, čeprav je zadovoljen, da je iz njega šel, saj zaradi sobivanja z osebami, ki redno uživajo drogo, meni, da: *»Tudi tveganje je bilo zame, ja.«* Do sobivanja odvisnikov in neodvisnikov je kritičen: *»V resettlementu (programu nastanitvene podpore, op. a.) je meni bilo v redu. Najprej sem bil na (ime lokacije), tam ni bilo lih v redu ker bi mogla bit večina približno ljudeh na istih substancah, v istem stanovanju. Oni ki so pa malo na drugačnih substancah pa v drug stanovanje.«* Motila ga je uporaba trdih drog: *»Ko sem prišel tam v kuhinjo se je tam en pribil pred mano, veš, to ni, če nisi na tem, ne. (...) Eni so pol zapadli v to. (...) Iz istega stanovanja kje sem bil jaz. (...) Mene je naredil bolj močnega, druge je pa pač pokopalo.«*

Organizacije je ocenjeval z ocenami od 1 do 5, pri čemer je 5 najboljša ocena. Društvo Kralji ulice je ocenil parcialno po programih, ki jih je uporabljal, in sicer: ulični časopis Kralji ulice z oceno 4-5; šahovsko in nogometno sekcijo z oceno 5; Dnevni center z oceno 5; Individualizirano in celovito nastanitveno podporo za brezdomne z oceno 3.

Zavetišče za brezdomne na Poljanskem nasipu je ocenil parcialno, in sicer: spanje v zavetišču z oceno 1, kosilo v zavetišču pa z oceno 5.

Društvo prostovoljcev Vincencijeve zveze dobrote je ocenil s povprečno oceno 4, bil je zadovoljen z odnosom zaposlenih do njega in hvaležen za tople obroke.

Oseba A je do organizacij in društev precej kritična. Več let je uporabljala različne storitve različnih organizacij. *»Problem je to stari, k ti programi sploh niso več programi taki, da so za brezdomce, ampak je to tržnica droge, stari. Sori ampak, vsak ki se dobi ob desetih pred Kralji, se dobi zaradi tega da si apaurine, leksaurine, amigdale dilajo. Tudi Stigma in Vincenciji, je pa uno posebej stari me sprašuje a kaj rabiš, čeprav nikoli nisem koristil, pa kar silijo.«*

A je v intervjuju izpostavil »mentorstvo na ulici« oziroma to, da je večkrat ljudem, ki so se šele znašli na ulici, pomagal tako, da jih je usmeril na različne organizacije. Zaradi zgoraj opisanega je dodal: *»Ja, in ne veš ali mu s tem pomagaš ali mu škodiš.«*

Iz zavetišča na Poljanskem nasipu je bil izključen: *»Imao sam probleme, mlad sem, bil sem 27 let, in sam splezal čez zid sem šel na Metelkovo žurat in sem prišel nazaj čez zid. In to je bila največja napaka. Ne vem zakaj ampak pač.«* Sedaj je na »črni listi« in nima več možnosti za spanje v zavetišču.

Ker je bil kandidat za program nastanitvene podpore društva Kralji ulice, sem ga povprašala za mnenje o tem programu: *»Če odvisnik hoče narest resettlement, se*

že preventivno zaveda, da ima probleme z alkoholom in drogo in ne bo mogoč it notr. (...) Zato, ker bo vsak petek zamudil. To iz lastnih izkušenj govorim. Jaz bi ful rad, da tam živim, ampak.» Pri A se pogosto pojavi težava, da takrat, ko konča z zdravljenjem, nima kam iti, v tem primeru pa program nastanitvene podpore zanj ni primeren, saj bi se postavil v zelo rizično okolje ter tvegala mesece zdravljenja. »Ampak ne bi mogel živeti z nekom ki tam pije. Veš kaj je, prvih 6 mesecev alkoholizma, prvih 6 mesecev se ti, imaš, tisto, ko si ranljiv, po šestih mesecih lahko ti rečeš ne, ampak ...« Za sabo ima 17 zdravljenj odvisnosti ter je bolj nagnjen k terapevtskim programom kot k nizkopražnim programom za brezdomne: »Vi imate premalo strokovnih oseb stari in psihoterapevtov. (...) Ne, psihoterapevta rabite stari, ki bo vse popravil stari.«

Oseba K je z mrežo pomoči načeloma zadovoljna: »Vse skupi se nekak deluje uredi se mi zdi.« Po pomoč se največ obrača na Društvo Kralji ulice: »Hja na Kraljih mi največ pomagajo zmeri, oziroma pomagata. (...) Kadar sm kej rabu uredit, pomoč pr bilo čemu, pa mleko, uno tretje. Sm se zmer lahko obrnu na Ines al pa na kogar koli. Skratka. Em in tut takt, ka sm prvič na cesti prstov so mi tam največ pomagal. So mi že tkt nazaj Goran pa una Hana, pa Monika so mi mal razložil kje je kej, kam kako. Pokazal vse te stvari. Tko da nikol nism bil lačn, al pa tko.«

Iz zavetišča na Poljanskem nasipu je bil izključen, tudi on je na »črni listi« oziroma prespati v zavetišču več ne sme. »U zavetišču sem bil ... Ja en mesec sm bil u unih kontejnerih tm. Po sm se pa tm skregu z enim zaposlenim, mam zej trajno prepoved. (...) Ka sm mu grozil, ker mi je tok na živc stopu a boah. Tak zoprn. (...) Veš kako me je žalu. Po sm pa js nemu reku de ga bom kar iza tega zida, ka ni kamer, da ga bom zbov ne ... In pol sm reku normlano de sm grozil, pa so mi pa dal trajno prepoved in tako dalje (smeh).«

Nekaj časa je spal v Zavetišču za brezdomne uporabnike nedovoljenih drog društva ŠENT. Tudi tam je dobil prepoved: »Tm pa, tm sm pa tut enkat ... Kaj je blo že? Z, enkat sm bil pijan in sm s cigaretom zaspal in sm zažgal en kavč. Baje je blo vse u dimu in ne vem kaj. Ni blo nobenga zavravn.«

Hodil je po tople obroke na Društvo prostovoljcev Vincencijeve zveze dobrote, vendar z obroki ni bil zadovoljen: »A veš kuko tm na Vinčenciju dobiš? Dej lepo te prosm. Tist srov krompir, pa tist. O fak. Ne hodm več tja, zato ker prideš vn bl lačn kot greš not. (...) Tko mal, tko škroto kuhajo, da ... pa še z'nč.«

Ko je prišel v Slovenijo, je F 20 dni spal v zavetišču na Poljanskem nasipu. Čeprav mu v zavetišču ni bilo prijetno, izraža spoštovanje do zavetišča in zaposlenih. »Da, pa jedno dvadesetak dana sam spavo na Poljanskoj u kontejnerima onim, što su. (...) Tamo je bilo jako loše. (...) Spavaš sa tri četiri narkomana, koji samo paze, da onaj ne uleti, da ih nevidi, bodu se. Prvi sudar ono, mislim, gleda sam ja to i pre, ali ovaj nisam spavo sa takvim majmunima, koji smrde. Šta ja znam.« Vodja zavetišča je F podaljšal bivanje v zavetišču na 20 dni, čeprav je kot tujec upravičen samo do 3 dni spanja v državnem zavetišču.

V Društvo prostovoljcev Vincencijeve zveze dobrote je predvsem hodil na tople obroke. Zaradi odnosa zaposlenih je tja nehal redno hoditi. *»Tamo sam dobio da klopam i onda kad sam klopao sam dobio odma dve krpe da čistim. (smeh F in I). I onda sam tamo bio sedam, osam, deset dana i onda sam odlučio da tamo više nebudem, ne sviđa mi se to iz razloga što mislim da so malo iskvareni. (...) A oni od tebe prave još većega retarda nego što jesi, a sigurno si retard čim si sebi dozvolio da si tu.«*

Od vseh organizacij se je najbolj obračal na Društvo Kralji ulice, ki so mu, pravi, največ pomagali. *»Al ono, najviše sam gotivio Kraljeve, jer su bili ono svestrani i radili su svoj posao kako treba da rade. (...) Ali oni su mi nekako najdraži iz razloga što su najrealniji, znaš ono. Ovi, što dolaze tamo neki penzioneri, što imaju penziju u Vinčencu da im jedu. Samo zato što imaju male penzije ovaj, njih neteraju da rade, a ovi, tebi koji si brezdomec tebi sole pamet ovaj, da moraš da čistiš recimo, moraš ovo, moraš ono, pa se čovek ume i proderati malo onako bezobrazno, kad im dosadi sve to, bezobrazni su jako, ovaj. Kod Kraljeva to ide drugačije, čak i kad si bezobrazan oni te smiruju.«* Čeprav tudi za Društvo Kralji ulice pravi, da goljufajo in kradejo denar na račun brezdomnih: *»Ma neeee, pazi, da ti iskreno nešto kažem, evo snimaš, i to su isto prevaranti jebiga. Dobija se tu mnogo brate od raznoraznih udruženja iz Italije i svega.«*

Največja kritika Društva Kralji ulice je letela na program nastanitvene podpore, saj je bil razočaran, ko je obiskal prijateljico, ki je živela v programu: *»Tolko droge u stanu, da to nije pristojno. Ovaj ... E to je ono što mislim da nije pravedno po meni. Ovaj ... Pošto ti ljudi imaju socialu, imaju dovoljno svojih stalnih mušterija za šta rade već i ovaj, plus prodaju Kraljeve, pogotovo ona ispred Kraljeva na onom parkingu.«*

F je do društev, ki delujejo v humanitarne namene, zelo skeptičen, meni, da vsi goljufajo in kradejo denar na račun brezdomnih. *»A što se tiče tih udruženja, kažem ti. Ubeđen sam da je tu neka varaja. Kako, šta, neću da idem duboko, ne interesuje me. Čim ne znam ovaj nemogu da ovaj ni da se, mješam. (...) Dali su časopise, dali su ovaj, ako će neko da mi kaže da Kraljevi ulice, vrata na nulu sve minuse preko časopisa što prodaju nama, to nepije vodu. Iz razloga što, ovaj ... (...) Ne, ne, nemogu na pozitivnu nulu da ostvar sa time što tamo piše.«*

Če povzamem, vsi intervjuvani mladi so se v določeni meri udeleževali aktivnosti društev in zavetišč, ki delujejo na področju brezdomstva v Ljubljani. Glede aktivnosti različnih društev so zelo dobro informirani. Intervjuvanca A in K sta prihajala tudi v stik z Društvom Stigma. Z aktivnostmi društev so povprečno zadovoljni. Vsak izmed njim ima svojo osebno zgodbo in izkušnjo, prav tako tudi ideje, kako bi lahko bili programi boljši.

1.1.16 Kakšne so razlike med izraženimi potrebami mladih brezdomnih in delavcev v nevladnih organizacijah, ki delajo tudi z mladimi brezdomnimi?

Glede izraženih potreb mladih brezdomnih se potrebe, kot jih vidijo zaposleni na področju brezdomstva in mladih brezdomnih, precej razlikujejo. Spodnja tabela nazorno prikaže razlike, ki se pojavljajo, v nadaljevanju so izražene potrebe bolj podrobno prikazane.

Tabela 5: Prikaz izraženih potreb mladih brezdomnih in zaposlenih v nevladnih organizacijah.

	Izražene potrebe
Mladi brezdomni	Hrana, stanovanje, varno okolje, pomoč pri vzpostavljanju in ohranjanju dobrih odnosov z družino, pijača, pogovori in svetovanje.
Zaposleni	Mladi nimajo potreb, dostojno življenje, prilagojene oblike zaposlitve, nizkopražni dnevni center, varna hiša, stanovanjske skupine, podpora staršev, lažji dostop do centrov za socialno delo in drugih institucij, učenje osnovnih veščin samostojnega življenja, psihosocialna podpora, spremljanje, materialna pomoč, vnašanje smisla v vsakdan.

Oseba C je glede potreb, ki jih je imela v času brezdomstva, bila kratka in jedrnata: *»Hrano in topele dom.«* Oseba A je na samem začetku s črnim humorjem odgovorila: *»Kaj potrebujem? Hrano pa pijačo, zato ker pijača me odpelje od tega sveta, da ne razmišljam, kaj narobe delam. Kaj čem komplicirat, ta je čist preprosta.«* A se je najbolj usmeril v obdobje po zdravljenju, takrat rabi: *»Ma varno okolje stari.«* Govoril je tudi o pomenu družine in strokovne podpore pri vzpostavitvi in vzdrževanju dobrih odnosov: *»Ampak družina stari, odnos z družino je če se le da, stari ... Vsaj da te ne, družina je ful pomembna stari. (...) Ja, da dobiš kontakt. Družina te mora kot dobrega videt, ne kot takega kot sem jaz. Jaz se pred sestro skrivam.«* Oseba K pa izpostavi: *»Ne vem ... Najbl ... Ne vem. To pogovor, nasvet, nekoga da je na voljo za ... Ka pa vem. Em ... Ka ti pomaga pač ... Ne vem kako bi reku.«* Na vprašanje, kako si zamišljajo idealno pomoč, pa doda še: *»Stanovanje, prehrana zaston. Mal bl urejeno, oziroma mal boljšo, kokr pa tele ptičje porcije 2x na dan.«* F reče, da več od tega, kar je že dobil od obstoječih organizacij, ne potrebuje, če bi lahko kaj dodal, bi to bila krizna nastanitev oziroma stanovanje.

Mnenja zaposlenih o potrebah brezdomnih mladih se v določeni meri razlikujejo od potreb, ki so jih izrazili mladi brezdomni. Razlika je tudi v načinu odgovarjanja na vprašanje; namreč poleg potreb, ki jih zaznavajo pri mladih, so vse zaposlene svoje odgovore o potrebah mladih brezdomnih oblikovale tudi v različne primere

programov in metod pomoči, ki bi po njihovem mnenju zadovoljevali potrebe mladih brezdomnih, ki jih srečujejo pri svojem delu.

Zaposlena na Društvu prostovoljcev Vincencijeve zveze dobrote kot največji problem mladih brezdomnih vidi to, da »nimajo potreb«, saj so njihove eksistencialne potrebe po spanju in prehranjevanju zadovoljene, imajo samo potrebo po več denarja. Za vsako dodatno delo in/ali aktivacijo zahtevajo plačilo ali pogodbo o prostovoljstvu, s katero bi pridobili višjo denarno socialno pomoč. *»Nobenega pomankanja ni, torej nimajo nobene potrebe. Po pomoči. Oni imajo samo pomoč, daj mi še kaj več denarja, ali pa daj mi še kaj več ... Ni potrebe po tem, da bi spremenili svoj način življenja, ne. Želja je ostajat v tem življenjskem ritmu in še naprej tako živeti.«* Pove tudi, da mladi potrebujejo pogoje za dostojno življenje in prilagojene oblike zaposlitve.

Zaposlena na društvu DrogArt izpostavi, da mladi brezdomni potrebujejo prostor, dnevni center, kamor bi se čez dan lahko zatekli, stanovanjsko skupino s prožno in individualizirano podporo, podporo na družinskem področju, učenje osnovnih življenjskih veščin, informiranje in spremljanje. *»Vsekakor je nekaj vključitev v program mogoče še nek dnevni center, da je nekje zmožen oziroma možno preživeti vsaj ta dnevni čas, am. (...) kje bi lahko tudi ti ljudje ne glih uporabljali droge, tam bi bila neka varna hiša ali kaj takega, ampak tako da tam lahko hengajo, izvajajo svoje neke želje, se pomaga tako in potem sigurno stanovanjska problematika, stanovanjske skupine, tukaj res vidimo da je mogoče ena, na dolgi rok ena rešitev ki bi bila za njih.«* Pri spremljanju mladih uporabnikov na terenu opaza, da pogosto nimajo dovolj informacij o različnih institucijah in storitvah, ki so na voljo, prav tako nimajo izkušenj v komunikaciji, pisanju prošenj itd. Izpostavi, da bi morali mlade informirati in spodbuditi k čim večji aktivaciji in jih pripeljati do samostojnosti: *»Takih stvari do funkcionalno it na banko na pošto, da ve zakaj je zdravstveno zavarovanje, da imaš opcijo CSD-ja, kaj lahko dobiš, kako dobiš službo kaj rabiš za službo, zavod kaj lahko ponudi zavod, torej celotna ena taka obravnava kako bi se človek lahko znaš v tem današnjem svetu, da lahko preživi in čez kako leto dve gre samostojno na svojo pot, ne vem, v kombinaciji še z nekom ki je tam spoprijateljil, ali gre v svojo sobo ... Ampak da je korak naprej, da ne ostane tu v samem v mladinskem stanovanju, tem stanovanju. To naj bi bil nek prehod v samostojno življenje. Zdaj lahko je podpora pol leta, lahko pa je 3 leta. Odvisno od tega koliko bo ta oseba potrebovala, torej je prilagojeno za mladostnika ...«*

Izpostavi tudi, da bi institucije in službe morale biti dostopnejše mladim: *»Mogoče tudi lažja dostopnost do teh institucij, hitrejša tako. Boljša. Sem tela rečt, ko pridejo enkrat, recimo, postanejo odrasle, pri osemnajstih, jim ta CSD predstavlja en velik bau-bau in tudi je tak nastop strokovnih delavcev, si pač na tekočem traku. (...) Tko da mislim, da tudi institucije bi mogle malo se spremeniti oziroma preusmerit, biti bolj dostopne ...«*

Zaposlena na Društvu Kralji ulice se prav tako usmeri k različnim oblikam programov, ki bi jih morali ponujati s ciljem zadovoljevanja potreb mladih

brezdomnih: *»Predvsem to, da vzpostavimo neke programe, ki so nekak, prilagojeni njim. Njihova potreba je seveda, rabijo storitve, ki jih Kralji nudimo, rabijo tut obleko, fajn jim je dnevni center, fajn jim je prit na kavo, ne vem, svetovanje, računalnik, ampak okolje se mi ne zdi primerno za njih. Zato se mi zdi, da je treba neke druge programe snovat. Aaaaam, potreba je predvsem po tem, umestiti se v življenjski čas, tu in zdaj. Kako jim osmisli ta, težko mi je rečt sedaj, kaj je potreba po ne vem ... Se mi zdi ključno to, kako zdej osmisli, ok, star sem toliko let, sprejemam odgovornost sam zase, ammm, ne vem, imam tako znanje, imam tako socialno mrežo, imam to in to in sedaj kako to vse osmisli, da lahko preživiš v tem svetu in se znajdeš. In živiš nekak ok lajf.«*

Zaposlena na Društvu Stigma je izpostavila, da mladi brezdomni v prvi vrsti potrebujejo namestitve. Njen odgovor se navezuje na odgovore kolegic iz društev Kralji ulice in DrogArt, razlikuje pa se po tem, da osvetli še področje zdravljenja odvisnosti od drog. Meni, da bi morali razvijati alternativne oblike zdravljenja, saj so tiste, ki so danes na voljo v Sloveniji, preveč toge in neprilagojene zmožnostim uporabnikov: *»Aaaaam, ne vem, pol verjetno ne vem, različne programe in vključevanje, recimo na zavodi, pa ne vem, da dokončajo šolo, da se vključijo kam, take stvari. Jaz to bolj gledam na tej ravni. (...) Pa, valda kaki dnevni centri in kake stanovanjske skupine za mlade. Ne. Tega tudi nimamo. Potem tudi možnosti zdravljenja, ki so pri nas čist togi, rigidni, moreš biti čist, da prideš na detoks. Mislim, to je skregano z logiko. To naši rečejo večkrat, lej če se jast, če bi meni ratalo ne drogirat se bi nehal sam, jaz glih rabim neko, inštitucijo, neke, da se neham drogirat. Ker tam na detoksi zahtevajo, da si pozitiven samo na terapijo. In pol niti ne bi rabil detoksa, če bi to bilo to, ne.«*

Če povzamem, mladi v prvi vrsti izražajo potrebo po hrani, stanovanju, varnem okolju, pomoči pri vzpostavljanju in ohranjanju odnosov z družino, svetovalnih in razbremenjujočih pogovorih. Zaposleni na društvih izražajo stisko glede dela z mladimi, saj jih nimajo kam usmeriti. Izpostavijo, da v Sloveniji ni primernih programov, ki bi naslavljali specifične probleme mladih brezdomnih. Zato so se pri odgovorih na to raziskovalno vprašanje usmerili v pojasnjevanje programov in aktivnosti, ki bi bile prilagojene tem mladim. Predlagajo razvoj posebnih oblik nizkopražnih dnevnih centrov, zasilnih zavetišč in nastanitvenih programov, posebne oblike individualnega spremljanja, ki bi obsegalo informiranje, učenje za vsakodnevno življenje, sistemsko opismenjevanje in pomoč ter podporo na družinskem področju. Zaposlena na Društvu Stigma k temu doda še razvoj prilagojenih oblik zdravljenja odvisnosti.

1.1.17 Kako nevladne organizacije delujejo v smeri preprečitve brezdomstva?

Društvo prostovoljcev Vincencijeve zveze dobrote ima širok spekter preventivnega dela: *»Imamo možnost tudi s šolami, alternativni vzgojni ukrep, to sicer ni prostovoljsko delo, ampak je za tiste lumpe, ki niso pridni v šoli, smo povezani, da k*

nam pridejo opraviti določeno število prostovoljskih ur. Eni potem še večkrat ostanejo. Večinoma so to dijaki. Dijake težko dobiš noter, da bi bili kot prostovoljci, je pa zelo dobra izkušnja za njih, da vidijo, da je tukaj ogromno še enih mladih. Potem preko šol in tega socialnega dela, prostovoljskega socialnega dela. Potem preko tudi socialni praktikumi, delovne akcije korporativne, in tako naprej.» Pri tem izpostavi pomen prostovoljskega dela: »Na preventivi, ja seveda. Mi imamo zelo okrepljeno prostovoljsko delo. Ogromno imamo od 60, do 60 aktualnih prostovoljcev, samo Ljubljana, skupno z Mirenskim gradom, seveda na letno, Ljubljana okrog 100, z gradom pa od 250 do 300 prostovoljcev. To niso vključeni, tisti, brezdomne osebe. Gre za mlade, starejše, ljudi s težavami v duševnem zdravju, zaposlene, nezaposlene, tistih, ki so na socialnih transferjih, pa zelo pisano družčino in roko na srce, k nam trkajo na vrata, ki so skoraj da pred pragom brezdomstva. Am, če ne že, lažje korakajo tam in mnoge smo že potegnili na ven. Da se je s prostovoljnim delom okrepil, zaživel, našel zaposlitev, in od tukaj šel naprej. Sej mi smo Društvo prostovoljcev Vincencijeve zveze in bi seveda bilo malo čudno, če ne bi govorili o prostovoljnem delu. Mogoče sem zato tako velik kritik, mislim kritik, imam višji nivo prostovoljskega dela, a ne. Gre za meni za ljubše izraze socialna in psihosocialna rehabilitacija, a ne. Da njih okrepiš do tega, da postanejo prostovoljci.«

Na društvu DrogArt se konkretno s prevencijo brezdomstva mladih ne ukvarjajo. Z mladimi brezdomnimi se srečujejo na terenu, tam posredujejo različne informacije ter ponudijo pomoč, vendar zaposlena izpostavi, da takrat že gre za kurativo posledic brezdomnega načina življenja in ne preventivno delo.

Zaposlena na društvu Kralji ulice izpostavi, da posebnega programa prevencije brezdomstva mladih na društvu ne izvajajo. »Ful premalo se dela na tej preventivi. Tako to delo z družinami mi se zdi da je en tak lahko močan vidik tega, kje se preprečuje to generacijsko prehajanje in revščine in nekih brezdomstva in nekih mehanizmov in vzorcev vedenja. Se mi zdi to en ključen moment, am, pol je ta skupnostni prostor v katerem mi se zdi da v to smer nekak delujemo, čist zares ne vem, kako usodno ima to vpliv, ne vem, čist zares ne vem.« Mnenja je, da je prevencija brezdomstva lahko zelo širok pojem ter da bi različne oblike podpore za ranljive družine lahko bile velikega pomena pri prevenciji brezdomstva mladih. »Pač prevencijo je treba delati na drugih področjih. Glih v tej neki krepitvi, jaz mislim, da je to ključno. Da bi mogel cel sistem, kot država, krepiti familije, neke podporne mreže tem familijam, da bi ti otroci ne bi končali v zavodih. Zdej sem zelo kritična do zavodov, ampak meni je težko to gledati, ko mulci, ki jih poznam iz zavodov, potem pridejo k nam na Kralje. Veš, da je malo časa preteklo, da so jim, da je mogoče bilo fajn v zavodu in so se neke stvari spremenile, ampak ko so prišli nazaj, je pa vse bilo isto, a ne. (...) Tako da ja no, prevencija se v mojem kontekstu, prevencija je treba delati itak nekaj splošnega, z neko širšo, v smislu dajati nek večji poudarek na neke zelo ranljive družine in skupine, ampak no, mislim, prav to v tem kontekstu krepiti družine pri vzgoji otrok, jim omogočati to, da ne živijo v bedi in revščini, jim tem mladim omogočati da si širijo to mrežo. Tako kot sem prej rekla, jaz mislim, da je ključno pri teh mladih, da so neopremljeni za življenje, ker kako čejo pač bit, če so

večinoma živeli v nekih takih familijah. In da je treba jih nekako jih naučit živet sam, ker jih familija temu ni mogla naučit.«

Društvo Stigma ne deluje v smeri prevencije brezdomstva mladih.

S prevencijo brezdomstva mladih se v določeni meri ukvarja samo Društvo prostovoljcev Vincencijeve zveze dobrote, in sicer z izvajanjem različnih izobraževalnih programov za mlade in vključevanjem mladih v prostovoljsko delo z brezdomnimi. Ostala društva ne izvajajo aktivnosti, ki bi bile ciljno usmerjene v preprečevanje brezdomstva mladih.

1.1.18 Kakšne so možnosti za razvoj mladinskih stanovanj za mlade, stare od 18 do 29 let?

V Sloveniji posebni nastanitveni programi za mlade in/ali mlade brezdomne ne obstajajo. Tri od štirih intervjuvank so povedale, da so znotraj njihove organizacije o ideji mladinskih stanovanj že razmišljali. Odgovori zaposlenih ne odražajo nujno mnenja celotne organizacije. Glede na to, da društva oziroma intervjuvane zaposlene obravnavajo različno populacijo ter izvajajo različne podporne programe, se tudi ideje o mladinskih stanovanjih skladno s tem razlikujejo.

Na Društvu prostovoljcev Vincencijeve zveze dobrote že nekaj časa razmišljajo o razvoju namestitvenega programa za mlade, in sicer za mlade prostovoljce v stiski: *»... to imamo zelo v mislih, za mlade prostovoljce, ali mlade, ki so v stiski, gledamo, kako bi jih čedalje bolj vključili, jih vključili v kako stanovanje ali karkoli, je še v povojih, tako bom rekla. Nimamo pa nič še.«* Njihov program nastanitvene podpore se razvija počasi in temeljito, prav tako se zaposleni odzivajo na potrebe, ki jih zaznajo na terenu oz. program prilagajajo populaciji, ki se obrača po pomoč. Trenutno v ospredju niso mladi, nekoliko več pozornosti namenjajo družinam v stiski.

Zaposlena na društvu DrogArt pove, da glede razvoja mladinskih stanovanj v imenu društva ne more odgovoriti, izpostavi pa, da potrebo po tovrstnih programih zaznavajo. Glede razvoja tovrstnih programov izpostavi, da je v prvi vrsti pomemben odnos, ki ga gradimo z mladimi.

Na Društvu Kralji ulice je ideja mladinskih stanovanj živa že nekaj let. Intervjuvanka pove, da je ideja bila najbolj izražena in živa takrat, ko so v program Individualizirane in celovite nastanitvene podpore bili vključeni mladi. Takrat se je individualno delo prilagajalo v največji možni meri, vendar pa se sam program ni spremenil oz. se ni oblikoval poseben program za mlade brezdomne. Kot pomembno izpostavi tudi angažiranost ene izmed zaposlenih za delo z mladimi. Tako kot zaposlena na Društvu prostovoljcev Vincencijeve zveze dobrote izpostavi, da so potrebe drugih ranljivih skupin prevladale ter da je razvoj mladinskih stanovanj trenutno v ozadju. Glede razvoja mladinskih stanovanj meni, da bi bilo bolje, če bi nosilci razvoja tovrstnih programov bile organizacije, ki delajo predvsem na področju mladih, in ne

brezdomstva. »... kar pa jaz razmišljam zadnje čase, mi se zdi ful bolj smiselno, da bi to delala neka X organizacija. Neka X organizacija, ali pa, DrogArt, ki mogoče niti ni tako vpet oz. da bi to nekak skupaj delali. To mi se zdi ful nekak bolj fajn, da bi mi to neko znanje, ki ga imamo, nekak skupaj z nekom povezali, ki ima mogoče fokus bolj na mlade.« Pri tem ima v mislih tudi zaščito mladih pred asimilacijo v brezdomni način življenja. »Imelo bi mal drugačen kontekst in jaz ne vem, če bi ga mi čist zmogli obrniti pri nas. Zato mi se zdi, da bi to lahko bil nekdo, ki ima čist nek drug, ki iz drugačnega prihaja v to. Mi se zdi vseeno, da imamo ful znanja na tem področju, da bi lahko to nekak sfurali. (...) Ker se mi lih to zdi, da mi nismo čist zares v tem kontekstu nismo primerni za mlade, a ne.«

Na Društvu Stigma še ne razmišljajo o razvoju mladinskih stanovanj za mlade brezdomne, saj je pozornost zaposlenih trenutno bolj na razvoju in realizaciji projekta varne sobe za injiciranje in posebnih programov (tudi nastanitvenih), ki bi bili namenjeni starajoči se populaciji aktivnih uporabnikov nedovoljenih drog.

Če povzamem, tri od štirih intervjuvanih so o razvoju mladinskih stanovanj že razmišljale. V Društvu prostovoljcev Vincencijeve zveze dobrote in Društvu Kralji ulice pa so v določeni fazi že začeli konkretno razmišljati o razvoju programa mladinskih stanovanj za mlade v stiski oziroma mlade brezdomne. Zaposlena na Društvu Kralji ulice je omenila tudi strukturne dejavnike, ki niso naklonjeni razvoju tovrstnih praks, oziroma pomanjkljivost, da ne obstaja strategija na državnem nivoju, ki bi strukturno omogočala razvoj mladinskih stanovanj za različne skupine ranljivih mladih. Sklenem lahko, da motivacija za razvoj mladinskih stanovanj je, vendar v praksi še nimamo mladinskih stanovanj za mlade brezdomne.

1.11 INTERPRETACIJA REZULTATOV

V tem poglavju združujem odgovore na raziskovalna vprašanja v celote, ki so se med kodiranjem pokazale kot ključne. Vežejo se tako na življenja mladih brezdomnih kot na razvoj novih oblik dela z brezdomno populacijo.

Brezdomstvo se v prvi vrsti veže na to, da osebe nimajo doma, kjer bi lahko spale in zadovoljevale druge osnovne življenjske potrebe. Pri reševanju problema »kje prespati« se intervjuvani mladi brezdomni razlikujejo, za vse pa je značilno hitro menjavanje mest prenočevanja. Pri večini gre za kroženje med spanjem doma, pri sorodniki, prijateljih, v hostlih, bazah ali na cesti. Kot ugotavlja Razpotnik (2007), je za mlade bolj kot za starejše brezdomne karakteristična nestalnost bivanja in hitro menjavanje življenjskih stilov. Intervjuvanci so v času brezdomstva za svoje spanje poskrbeli tako, da so spali v zavetiščih za brezdomne na prostem (klop v parku, pod mostom, v šotoru), v hostlu, si uredili bazo, spali pri prijateljih, za kratek čas najeli sobo v samskem domu ali na prostem trgu, spali pri delodajalcu ali čas preživeli v psihiatrični bolnici, kjer so se zdravili od odvisnosti. Razlogi za kratkotrajno

zadrževanje v omenjenih oblikah nastanitve so pri posameznih intervjuvancih različni.

Pri odgovorih na prvo in drugo raziskovalno vprašanje ima področje družine zelo velik pomen, mladi so se o družinskem ozadju in trenutnih odnosih z družino precej razgovorili. Za vse je značilno, da je bilo njihovo življenje znotraj matičnih družin turbulentno, pogosto zaznamovano z odvisnostjo staršev, in sicer v primerih oseb C, K in F, ter z nasiljem znotraj družine pri osebah C, A in K. Večina jih prihaja iz materialno ogroženih, revnih družin, edino oseba K ni poročala o teh težavah. Zgodbe o družinskih ozadjih so prepletene, kompleksne in večplastne. Intervjuvanci so v kontekstu družine govorili predvsem o jedrni družini, in sicer mami, očetu, bratu in/ali sestri, dva intervjuvanca (C in A) kot pomembno omenjata tudi babico. Parker in Mayock (2018) v raziskavi o družinah mladih brezdomnih poročata prav o kompleksnosti družinskih ozadij mladih brezdomnih. Ne glede na to, koliko so družinski odnosi skrhani, oddaljeni ali zaznamovani z najrazličnejšimi oblikami nasilja, zlorab in zanemarjanja, ostajajo družine pomemben del zgodb mladih tako v procesu odraščanja in osamosvajanja kot v obdobju brezdomstva. Družine v že tako osiromašeni socialni mreži vseeno ostajajo vir čustvene in materialne podpore za nekatere izmed njih. Osebi A in F kot pomembno okoliščino, ki je povezana z družinskim življenjem, omenjata pogoste selitve, ki so slabo vplivale na njuno socialno vključevanje in spremljanje šolskega procesa. Trije intervjuvanci so poročali o težavnih ob ločitvah staršev, in sicer osebe C, F in K. Intervjuvanca C in K sta poročala o fizičnem nasilju nad njima, vsi štirje intervjuvanci pa so poročali o vzgojni zanemarjenosti in/ali vzgojni nemoči staršev. Pri osebah C in A izstopa še zgodba o odvisnost staršev od alkohola, pri starših osebe A še uporaba marihuane in tablet.

Za vse intervjuvance je značilno, da so zaradi skrhanih družinskih odnosov ali slabega ekonomsko-socialnega statusa družine doživeli svojo prvo izkušnjo brezdomstva. Intervjuvanec C se je prvič srečal z brezdomstvom v vzgojnem zavodu, kamor je prišel zaradi nasilja v družini in nezaželenega vedenja v mladinskem domu. Po deložaciji iz hiše so se starši intervjuvanca A preselili na Hrvaško, sam je ostal v Sloveniji brez družinskega zavetja. K je že v osnovni šoli šel od doma ter se preselil k družini svoje partnerke. Zaradi težav, ki so se pojavile ob uporabi nedovoljenih drog, je končal partnersko zvezo in pristal na cesti. Zaradi omejevanja staršev je F s petnajstimi leti odšel od doma, od takrat je z družino živel le občasno.

Tri od štirih oseb (C, F in A) še vedno vzdržujejo stike s starši, vendar v različnem obsegu. Iz pripovedi mladih je zaznati, da samo oseba F v kriznih trenutkih lahko računa na pomoč staršev, čeprav sam pomoč in globji stik zavrača, saj meni, da bi bil s svojim načinom življenja slab vzor mlajšima bratu in sestri. Oseba A bi si stika s starši želela, vendar ga nima, vzdržuje pa tesne stike s sestro. Ta mu je v pomoč še posebej takrat, ko je pripravljen izboljšati svoj socialni status in psihofizično stanje. Oseba C želi vzpostaviti stike z družino, vendar ga družina zavrača; ob kontaktu se pogosto nadaljujejo konflikti, zato se delno temu tudi izogiba. Parker in Mayock

(2018) v poročilu študije o družinah mladih brezdomnih pišeta o tem, da si mladi brezdomni pogosto želijo stika s starši kljub burni preteklosti, ki je pogosto zaznamovana z različnimi oblikami nasilja in zanemarjanja. Tudi mladi brezdomni, vključeni v to študijo, v večini primerov niso bili v dobrih odnosih s svojo matično družino, vendar je bila večina vsaj v občasnem stiku. Ta longitudinalna študija (prav tam) je pokazala, da mladi in družinski člani, ki so »delali na odnosih« oziroma so se trudili za izboljšanje odnosov na obeh straneh, poročajo o izboljšanju odnosov in večji podpori družine. Odnosnemu preobratu so pogosto botrovale pomembne življenjske spremembe, kot so rojstvo otroka, udeležba zdravljenja od odvisnosti ipd. Winland (2013) glede dela z mladimi brezdomnimi na področju družine izpostavi, da je na mlade treba gledati kot na aktivne soustvarjalce odnosov v družini, ki potemtako niso samo rezultat družinskih okoliščin in odnosov, temveč akterji, ki lahko aktivno prispevajo svoj delež pri izboljšanju odnosov in položaju družine. Temu v prid govori aktivni položaj intervjuvancev, ki so poleg ozadja osvetlili tudi svoje poskuse intervencij in svojo aktivno vlogo znotraj družine.

Osebi C in F sta bili nameščeni v mladinskih domovih. Oseba C je bila kasneje nameščena v vzgojni zavod. Prve izkušnje brezdomstva je doživela prav v vzgojnem zavodu, saj zaradi nevarnosti in neurejenih odnosov ob koncih tedna ni mogla domov. Ker se v vzgojnem zavodu (v katerega je bila premeščena zaradi »kriminalnega vedenja«) očitno ni počutila dobro, je bila ob koncih tedna na begu. Oseba F je iz mladinskega doma zbežala. V času življenja v mladinskem domu je začela izvajati kazniva dejanja ter zapadla v slabo družbo. Oba intervjuvanca (C in F) izpostavita, da sta se v zavodu od sovrstnikov naučila »kriminala«. V strokovni literaturi o mladih brezdomnih je bivanje v zunajdružinski vzgoji eden izmed najbolj pogosto omenjenih dejavnikov tveganja pred brezdomstvom. Za mlade, ki živijo v zunajdružinskih oblikah oskrbe je značilno, da prihajajo iz revnejših družin s primanjkljaji na mnogih področjih, tako materialnih, socialnih, kot vzgojnih itn. Številne študije v tujini so pokazale, da je med mladimi brezdomnimi precejšen delež tistih, ki imajo za sabo izkušnjo zunajdružinske vzgoje. Na Irskem je imelo 65% mladih brezdomnih izkušnjo zunajdružinske vzgoje (Mayock, Murphy in Parker, 2014), v Veliki Britaniji od 1/5 do 1/2 mladih (Randall in Brown, 1999), v Kanadi ocenjujejo, da je med 40% in 50% mladih imelo izkušnjo zunajdružinske vzgoje (Gaetz i dr. 2013). V slovenskem prostoru težko govorimo o številkah, saj tovrstne raziskave še niso bile izvedene. Upoštevamo lahko rezultate raziskave Razpotnik in Dekleve iz leta 2007 v kateri sta raziskovala dostopnost zdravstvenih storitev brezdomcem. Od vseh anketiranih brezdomcev je imelo 27% za sabo izkušnjo zunajdružinske vzgoje. Pri tem je treba upoštevati, da v to število niso vključeni tisti, ki so bili nameščeni v rejniške družine. Lahko domnevamo, da bi bilo s temi vred število še večje.

Intervjuvanci niso poročali o poodpustnem spremljanju; po bivanju v mladinskem domu ali zavodu so bili prepuščeni sami sebi in lastni iznajdljivosti. Intervjuvanec C je bil napoten na kmetijo, kjer je delal za hrano in spanje, v tem času je začel

prekomerno uživati alkohol. S kmetije je »zbežal« na zdravljenje od odvisnosti od alkohola.

Vsi intervjuvanci so poročali o težavah na šolskem področju. Vse intervjuvane osebe so končale osnovno šolo, tri izmed njih (C, A, K) tudi srednjo poklicno šolo, ena oseba (K) se je vpisala na fakulteto, vendar je ni dokončala. Tri osebe so zamenjale več osnovnih šol. Oseba F devet, oseba K tri, oseba A pet. Oseba C je zaradi premestitve od doma v mladinski dom in nato v vzgojni zavod zamenjala tri srednješolske programe. Oseba K je srednjo šolo končala po izpitih, saj zaradi hiperaktivnosti ni mogla slediti programu. Vsi intervjuvanci so poročali o različnih težavah, ki so jih imeli na šolskem področju. Ule (2008 po Razpotnik 2010) piše, da so osipništvo in slabši rezultati na šolskem področju povezani z družbenim razredom ter da imajo otroci iz bolj preskrbljenih družin boljše rezultate na učnem področju. »Izpad iz šolskega sistema, ki ga pogosto spremljajo izključenosti iz drugih sfer, se lahko izteče tudi v brezdomstvo. Če se problematiko zanika, odreka družbeno odgovornost zanj in resno ukrepanje (tako kurativno kot tudi preventivno), se brezdomstvo in ekstremna socialna izključenost mladih lahko kronificirata, pogloblja pa se tudi dolgoročneje tveganje za medgeneracijsko ohranjanje skupine ekstremno izključenih« (Razpotnik, 2010, str. 448-449).

Življenjske poti intervjuvancev je zaznamovalo večletno brezuspešno kroženje od nezaposlenosti, vključevanja v sheme poklicnega usposabljanja, do kratkih obdobj zaposlitev in poskusov najti se v drugih, pogosto nelegalnih ekonomijah. V času brezdomstva so se preživljali s pomočjo denarne socialne pomoči, preživnine, prodajali ulični časopis Kralji ulice, občasno delali na črno, preprodajali nedovoljene droge, vršili manjše kraje in goljufije ter se hranili pri različnih organizacijah, ki ponujajo obroke. Lahko rečemo, da so bili mladi pri iskanju in zagotavljanju sredstev izjemno iznajdljivi in podjetni. V zvezi s to skupino mladih govorimo o t.i. učinku vrtljivih vrat (Roberts v Razpotnik 2010). »Mladi se med temi in še drugimi oblikami nekako vrtijo v začaranem krogu in si poskušajo najti alternativne načine preživetja, njihovo vrtenje med različnimi stanji pa je prav znak neuspešnosti in brezupnosti teh oblik, poti, izhodov, ki niso izhodi« (Razpotnik 2010, str. 448). Prav tam Razpotnik povzema Keiselbacha (2010), ki pravi, da sta prav nizka kvalificiranosti in nezaposlenost osrednja dejavnika tveganja za mlade pred celostno socialno izključenostjo.

V raziskavi Mayeck in Parker (2017) mladi brezdomni, ki so bili vključeni v izobraževanja, treninge in na trg dela, poudarjajo, da je ta vključenost pomembno vplivala na njihovo izboljševanje situacije. Vključenost in dodaten zaslužek sta jim omogočila samostojno življenje in pokrivanje dnevnih življenjskih stroškov. Večina mladih se je vseeno soočala z velikimi omejitvami na poti vključevanja v izobraževanja, treninge in na trg dela, kar je slabo vplivalo na občutek lastne vrednosti in okrepilo socio-ekonomsko marginaliziranost.

Lahko rečemo, da so se mladi glede zaposlitev in preživljanja znotraj svojega sveta dobro znašli. Presenetljiva je podobnost zgodb intervjuvanih iz pričujočega dela ter

intervjuvanih iz študije o mladih brezdomnih iz leta 2007 (Razpotnik, 2007). Tudi tem desetim mladim je bilo skupno to, da so postopoma izpadali iz posameznih sfer – družine, stanovanja, izobraževanja, trga dela, socialne mreže, zdravstva. Svoj način življenja težko združujejo z redno službo. Večina jih izraža potrebo po tem, da bi se vključili v »normalne« delovne aktivnosti, vendar jim na poti spodrsne, delo težko uskladijo s svojim življenjem na ulici. »Tako za mlade kot starejše je tudi značilno, da nimajo razvitih socialnih mrež, ki bi jim lahko pomagale pri pridobitvi zaposlitve, manjka jim tako materialna kot emocionalna opora ob poskusih spremembe. Brezdomcem so poleg tega zaradi njihove nizke kvalificiranosti pravzaprav zares dostopne le temu primerne službe, kjer so tudi pogoji dela slabi: nizke plače, negotovo okolje, delavci pa so lahko zamenljivi.« (Razpotnik 2007, str. 129)

Mladi intervjuvanci niso omenjali nobene kompenzacijske, varovalne in podporne mreže, ki bi jim v času odraščanja pomagala pri doseganju boljših šolskih rezultatov ali vključevanju na trg dela. Izjema pri tem je oseba K, ki je od petega razreda osnovne šole večino časa preživela pri družini svoje partnerke.

Nedovoljene droge, alkohol in cigareti so spremljevalci intervjuvanih mladih brezdomnih. Tako kot je pokazala raziskava Kirst in Erickson (2013), 40-71% mladih brezdomnih uporablja dovoljene in nedovoljene droge, in sicer dekleta sedemnajstkrat več kot dekleta v splošni populaciji, fantje pa desetkrat več od svojih vrstnikov iz povprečne populacije. Uporaba nedovoljenih drog predstavlja pomemben del življenjskih zgodb vseh intervjuvancev v pričujoči raziskavi. Za vsakega imajo droge in alkohol drug pomen, pri vseh pa je ta problematika živa in vpeta v vsakdan. Oseba C je imela že pred osemnajstim letom težave z alkoholizmom ter se z osemnajstimi leti zdravila odvisnosti od alkohola v psihiatrični bolnici. V času intervjuja je redno kadila marihuano, ker jo kadijo tudi vsi v njenem okolju. Nima veliko izkušenj s trdimi drogami. Intervjuvanec A ima hude težave zaradi odvisnosti od alkohola, zaradi opitosti je bil velikokrat hospitaliziran, imel je nekaj nesreč (padcev, pretepov) pod vplivom alkohola, ki so ga tudi življenjsko ogrozili. Udeležil se je sedemnajst zdravljenj odvisnosti. V času intervjuja ga na zdravljenje niso sprejeli, saj je bil po notranjih predpisih Psihiatrične klinike v Polju že prevečkrat hospitaliziran iz istega razloga. Pravi, da zanj pitje že dolgo ni več užitek, temveč potreba. Brez alkohola ima hude abstinenčne krize, delirije itn. Ker so tako intenzivni, jih ne more premagati brez zdravniške pomoči. Zaradi epilepsije bi bilo odvajanje v nekontroliranem okolju lahko celo tvegano. Intervjuvanec K je bil v času intervjuja na substitucijski terapiji in planiral zdravljenje v detoksikacijskem centru v Ljubljani. V preteklosti je s prijateljem proizvajal in preprodajal metamfetamin ter ga tudi sam užival. Uživanje metamfetamina ga je spremenilo. Nakopičene psihične težave in težave s partnerko so ga pripeljale na ulico. To obdobje obžaluje, izraža veliko željo po »normalnem« življenju brez drog. Intervjuvanec F ima nekoliko manj izkušenj z drogami. Alkohola v svoji pripovedi ne omenja. Od drog redno uživa le marihuano, od katere je bil nekaj časa tudi odvisen. Druge droge je poizkusil, nekaj časa je užival kokain, vendar zaradi tega ni imel težav. Preprodajanje drog v manjšem obsegu je bil za F nekaj časa dodatni vir dohodka.

Vsak izmed intervjuvancev substance uporablja iz različnih razlogov in vzgibov. Podobno tudi Kirst in Erickson ugotavljata (2013), da mladi brezdomni uporabljajo substance iz mnogih razlogov, ključni so: vključitev v določeno socialno mrežo, rekreacija in užitek, mehanizem za spopadanje s težavami, ki jih prinaša življenje na ulici. Avtorja opozarjata na to, da uporaba substanc lahko slabo vpliva na različna življenjska področja, saj poveča tveganje pred nalezljivimi boleznimi, odvisnostmi, sproži težave v duševnem zdravju ter lahko vodi v spolno izkoriščanje, predoziranje, kriminalno obnašanje in nasilje, povezano s preprodajanjem. Vsi intervjuvanci kadijo tobak, vendar noben izmed njih tega ni problematiziral.

Za vse intervjuvane mlade brezdomne je značilno to, da počasi izpadajo iz različnih socialnih mrež in sfer, ki so pomembne pri osamosvajanju. To, da mladi brezdomni postopoma izpadajo iz družine, stanovanja, izobraževalnega sistema, trga dela, družbe in včasih tudi zdravstvenega sistema, ugotavlja tudi Razpotnik (2007) v raziskavi o brezdomcih v Ljubljani.

Z intervjuvanci sem govorila tudi o različnih oblikah pomoči, ki so na voljo. Vsi so dobro informirani o organizacijah in društvih, ki delujejo na tem področju. Večina je obiskovala predvsem razdeljevalnice toplih obrokov in zavetišča. Intervjuvanci so izrazili interes za vključitev v program Individualizirane in celovite nastanitvene podpore za brezdomne društva Kralji ulice.

Intervjuvanci so govorili o posledicah brezdomstva na svoje življenje. Oseba C je izpostavila, da si v težkih življenjskih situacijah želi nazaj na ulico, kar pomeni, da ulica zanje pomeni domač in varen prostor. Intervjuvanec A pove, da ulica iz njega izvleče najslabše, in sicer agresijo in nepravilnost. Osebi K in F sta izpostavili telesno propadanje in slabšanje zunanjega izgleda, kar jih plaši.

Izbrane intervjuvanke so zaposlene na različnih društvih ter se pri svojem delu srečujejo z mladimi brezdomnimi. V stik z njimi največkrat pridejo preko terenskega dela na ljubljanskih ulicah. Mladi brezdomni se programov in aktivnosti društev poslužujejo redkeje kot starejši, zato zaposlene izpostavijo, da je za stik z njimi najpomembnejše prav terensko delo. Mladi v svojih poročanjih terenskega dela ne omenjajo, najverjetneje zato, ker je to delo neoprijemljivo in neopazno, dogaja se na »njihovem terenu« in ga ne zaznavajo kot strokovno pomoč.

Vsi intervjuvani mladi brezdomni so uporabljali zavetišča za brezdomne v Ljubljani. Osebi A in K sta bili zaradi kršitev pravil izključeni iz zavetišča na Poljanskem nasipu in Zavetišča za uporabnike nedovoljenih drog društva ŠENT. Osebi C in F pa v zavetiščih nista želeli bivati dlje časa zaradi drugih uporabnikov, ki so v zavetišču aktivno uporabljali droge, saj jima je bilo ob tem zelo neprijetno. Vsi intervjuvanci so koristili tople obroke v zavetišču na Poljanskem nasipu in v Društvu prostovoljcev Vincencijeve zveze dobrote, edino oseba K je bila kritična do kakovosti hrane, oseba F pa je bila kritična do grobega odnosa zaposlenih do mlajših brezdomnih. Od društev, ki ponujajo različne oblike pomoči brezdomnim, so se največ obračali po pomoč na Društvo Kralji ulice. Osebi C, ki je bila vključena v skoraj vse programe

Društva Kralji ulice, je večina aktivnosti zelo všeč. Nestrinjanje je izrazila le glede programa Individualizirana in celovita nastanitvena podpora, predvsem zaradi sobivanja abstinentov in odvisnikov.

O posebnih programih in prilagoditvah za mlade so zaposlene intervjuvane že razmišljale in imajo veliko idej o tem, katere aktivnosti in programe bi lahko znotraj svojih organizacij razvijale za mlade brezdomne. Predlogi mladih brezdomnih za razvoj programov prav tako ne odstopajo od predlogov zaposlenih. Zaposlena na Društvu prostovoljcev Vincencijeve zveze dobrote predlaga razvoj različnih podpornih oblik zaposlitev, s katerimi bi mladi lahko odkrili svoje potenciale in talente, se zaposlili in se ponovno vključili v družbo. Zaposlena na Društvu DrogArt predlaga razvoj posebnih dnevnih centrov za mlade brezdomne, ki bi imeli nizek prag vključitve. V sklopu dnevnega centra bi obstajale tudi kapacitete za krizno nastanitev mladih brezdomnih. Zaposlena na Društvu Kralji ulice pove, da mladi poleg humanitarne pomoči potrebujejo tudi posebne oblike svetovanja in vodenja, ki bi mladim osebam pomagale na poti osamosvajanja, pri tem pa izpostavi umeščenost v »tukaj in zdaj«, logoterapijo in učenje za samostojno življenje. Tako mladi brezdomni kot zaposlene so težko artikulirali potrebe mladih brezdomnih, obe skupini sta na to vprašanje odgovarjali z možnimi oblikami programov in pomoči, s pomočjo katerih bi mladi lažje samostojno zaživel.

Zaposlene na društvih DrogArt, Kralji ulice in Stigma izpostavijo potrebo po vzpostavitvi posebnih stanovanjskih skupin za mlade brezdomne, ki bi poleg dosegljive namestitve obsegale tudi prožno in individualizirano psihosocialno podporo s strani strokovnih delavcev. Pri tem ima pomembno vlogo učenje za samostojno življenje, ki obsega osnovne življenjske veščine kuhanja in vzdrževanja stanovanja ter komunikacije in iskanja informacij, povezanih z zaposlitvijo, pridobivanjem različnih oblik podpor in pomoči, šolanja, zaposlovanja itn. Zaposlena na Društvu Stigma še dodaja, da bi morali razvijati alternativne oblike zdravljenja odvisnosti, ki bi bile manj rigidne. Podobno predlagajta Kirst in Erickson (2013), ki izpostavita, da mladi s težavami z odvisnostjo potrebujejo prilagojene programe zdravljenja in zmanjševanja škode, ki od njih ne bi zahtevali popolne abstinence. Z nižjim pragom vstopa bi bili programi pomoči in zdravljenja bolj dostopni mladim, ki imajo težave, povezane z uporabo drog in alkohola.

Zaposleni opozarjajo na potrebo po tem, da bi se institucije, kot so centri za socialno delo, zavodi za zaposlovanje, zdravstveni domovi ipd. bolj posvečali mladim brezdomnim, saj ti še nimajo znanj in izkušenj, povezanih z uveljavljanjem socialno-varstvenih storitev in pravic.

S prevencijo brezdomstva mladih se ne ukvarja niti ena izmed organizacij, vključenih v raziskavo. Društvo prostovoljcev Vincencijeve zveze dobrote izvaja preventivni program, vendar je ta namenjen splošni prevenciji in ozaveščanju o brezdomstvu in ne ciljno preprečevanju brezdomstva mladih. Pri tem izstopa prostovoljsko delo, ki je pomemben del delovanja društva. Zaposlena na Društvu Kralji ulice našteje nekaj aktivnosti za družine in skupnost v naselju Javnega stanovanjskega sklada Mestne

občine Ljubljana, katerim pa ne pripiše pomena prevencije brezdomstva mladih. Meni, da je prevencija brezdomstva mladih širok pojem. Pomembno priložnost za razvoj prevencije brezdomstva mladih vidi v izboljševanju splošne socialno-ekonomske klime v družbi ter razvoju različnih podpornih programov za ranljive družine in mlade s posebno pozornostjo na mladih, ki živijo v zunajdružinski oskrbi. Lahko sklenemo, da sistema ali programov prevencije brezdomstva mladih v Sloveniji ni. Gaetz (2013) razloži, da prevencija brezdomstva mladih pomeni sistemsko preprečevanje brezdomstva mladih. V primerih, ko vseeno pride do brezdomstva, pa je potrebno hitro ukrepanje, da se oseba čim hitreje okrepi na vseh življenjskih področjih.

V Sloveniji še nimamo nastanitvenih programov za mlade brezdomne. V treh od štirih organizacij, kjer so zaposlene intervjuvane, o razvoju tovrstnih programov že razmišljajo. Na Društvu prostovoljcev Vincencijeve zveze dobrote razmišljajo o prilagojeni obliki nastanitvene podpore za mlade prostovoljce, ki so v stiski. Zaenkrat v obstoječi program nastanitvene podpore niso vključevali mladih. Na Društvu Kralji ulice imajo že nekaj izkušenj z mladimi znotraj programa Individualizirana in celovita nastanitvena podpora. Med leti 2016 in 2017 so bili v program vključeni mladi, katerim se je individualno delo prilagodilo. Ker pa trenutno mladih brezdomnih v programu ni, je tudi ideja o razvoju posebne oblike programa v ozadju. Zaposlena na društvu prav tako meni, da bi zaradi finančnih in kadrovskih omejitev težko ločili program za mlade od ostalih programov. Pove, da je sobivanje mladih in starejših brezdomnih za mlade lahko škodljivo, saj lahko z mešanjem populacij hitro pride do asimilacije mladih, ki nimajo dolge brezdomne kariere, v vsakdan brezdomcev z dolgo brezdomno kariero. Na to opozarja tudi intervjuvanec C, ki je v stanovanju bival z odvisniki. S tem v mislih zaposlena na Društvu Kralji ulice poda idejo, da se tovrstni program zasnuje znotraj organizacije, ki dela predvsem na področju mladih in ne brezdomstva.

Lahko sklenem, da potrebe po razvoju posebnih oblik pomoči za mlade brezdomne obstajajo, saj se zaposlene v različnih nevladnih organizacijah z njimi vsakodnevno srečujejo. Prav tako imajo zaposlene veliko idej glede razvoja različnih programov za to populacijo. Iz pripovedovanja mladih brezdomnih sklepam, da bi se odzvali na različne pobude. Sklepam, da v Sloveniji potrebe po razvoju tovrstnih projektov in programov obstajajo, prav tako ne manjka znanja in poguma stroke in laične javnosti. Tako kot izpostavi Dekleva (2017), ko govori o razvoju specifičnih oblik podpore za mlade, ki zapuščajo zunajdružinske oblike oskrbe: »Verjetno manj zahteven korak kot je sprememba sistemskih pogojev, predstavlja razvoj specifičnih lokalnih projektov, ki nudijo celovito nastanitveno podporo (fleksibilno, nespecifično in »plavajočo« (Dekleva, 2013)), ne da bi zahtevali večje sistemske spremembe. Potrebujejo pa seveda strokovni zagon z lokalno podporo in financiranjem« (str. 142).

4 SKLEP

Pomembno vodilo socialne pedagogike je zavzemanje za družbeno marginalizirane skupine in razvoj praks, ki so usmerjene k izboljševanju njihovega statusa in njihovemu družbenemu vključevanju. Mladi brezdomni spadajo v skupino ekstremno izključenih skupin, stanovanjska izključenost pa je v večini primerov samo vrh ledene gore. Tema brezdomstva mladih je za slovenski prostor relativno nova, tudi v socialnopedagoških krogih. V pogovorih s strokovnimi delavci se vse pogostejše omenja in išče rešitve za mlade, ki se znajdejo v stanju brezdomstva. Pri delu v Društvu Kralji ulice se srečujem z brezdomnimi mladimi, ob čemer se pogosto znajdem v slepi ulici, saj primernih programov zanje ni. Zaradi tega so se mladi brezdomni primorani vključevati v druge programe, ki zanje pomenijo tveganje za asimilacijo v subkulturo brezdomstva, ki je pogosto zaznamovana z nasiljem, odvisnostmi, spolnim nadlegovanjem itn. Raziskava v magistrskem delu je pokazala, da postaja brezdomstvo mladih kljub široki ponudbi programov nevladnih organizacij na področju brezdomstva in sorodnih tem vse bolj pereč problem. Na terenu primanjkuje programov in storitev, ki bi pokrivali specifične potrebe mladih brezdomnih. V magistrskem delu je izpostavljeno nekaj uspešnih praks iz tujine, ki bi se sistemsko lahko vpeljale v slovenski prostor. Iz poročanja zaposlenih je razvidno, da idej in znanj za razvoj tovrstnih praks ne primanjkuje.

Kot ugotavljajo različni avtorji (Aldanas, 2016; Gaetz, 2013; Avramov, 1997 idr.), so bolj učinkovite politike držav, ki se sistemsko lotevajo izboljševanja pogojev za osamosvajanje vseh mladih in razvijajo podpirne oblike pomoči za ranljive skupine. Ker je fenomen brezdomstva mladih sistemski problem, ga moramo na tej ravni tudi reševati, pri čemer mislim na sistemske ukrepe, ki bi v prvi vrsti na državni in/ali evropski ravni izboljševali stanje na stanovanjskem področju in na trgu dela. Trenutno smo priča protestom v različnih evropskih državah, protestniki zahtevajo sistemsko urejanje trga nepremičnin in večjo dostopnost neprofitnih stanovanj. Tudi v Sloveniji je med populacijo mladih in študentov vse več tistih, ki so zaradi visokih cen nepremičnin porinjeni na rob družbe. Kljub iniciativam, ki imajo cilj izboljšati pogoje za osamosvajanje mladih, zaradi močnih nepremičninskih lobijev v kratkem ne gre pričakovati radikalnih preobratov na tem področju. Zato smo primorani razvijati socialnopedagoške prakse, ki bodo namenjene najranljivejšim.

Varen prostor in sprejetje sta predpogoja za socialnopedagoško interveniranje in življenjske spremembe. V teoretičnem delu sem izpostavila koncept Najprej stanovanje z Gaetzovimi navodili (2014b) za razvoj različnih nastanitvenih programov za mlade. Navodila so podprta s primeri uspešnih praks, ki se lahko prenesejo v slovenski prostor. Če povzamem glavne iztočnice, moramo pri razvoju tovrstnih programov upoštevati načelo postopnosti in majhnih korakov, ukrepati tukaj in zdaj, mladim brezpogojno omogočiti varno bivanje, izbiro in upravljanje z življenjskimi cilji prepustiti mladi osebi, biti usmerjeni v pozitiven razvoj mladih, podporo individualizirati in usmeriti v socialno integracijo.

Empirični del magistrske naloge je pokazal, da bi morali posebno pozornost posvetiti mladim, ki zapuščajo zunajdružinske oblike oskrbe. Ta skupina mladih je še posebej ranljiva, saj praviloma nima družine, ki bi jim stala ob strani. Ti mladi se osamosvajajo pri osemnajstem letu, kar bistveno odstopa od slovenskega povprečja, ki je okoli sedemindvajsetega leta starosti. Zaradi nezmožnosti priskrbeti si osnovna sredstva in pogoje za preživetje so se ti mladi v večini primerov prisiljeni vrniti domov v razmere, ki niso bistveno spremenjene. Zato bi bilo treba razvijati programe poodpustnega spremljanja, ki bi mladim omogočali varno osamosvajanje.

V intervjujih so mladi brezdomni veliko pozornosti posvetili svojim matičnim družinam; tudi teoretiki in praktiki, ki obravnavajo brezdomstvo mladih, družinskemu področju posvečajo veliko prostora. Večina mladih ima poškodovane družinske odnose, družinske zgodbe so pogosto zaznamovane z nasiljem, odvisnostmi, zanemarjanjem ipd. Kljub temu veliko mladih izraža željo in potrebo po ponovnem povezovanju z družino. Parker in Mayock (2018) ter Winland (2013) poudarjajo, da se skrhane družinske vezi sčasoma lahko obnovijo. Pri razumevanju pojma družine moramo ozavestiti širši krog družinskih članov oziroma upoštevati vse tiste, ki predstavljajo pomembno socialno mrežo mladi osebi. Lahko gre za ožje, širše družinske člane ali prijatelje. Socialna mreža mladim osebam predstavlja pomembno čustveno, materialno in praktično oporo. Strokovna družinska mediacija je lahko dobra intervencija v smeri reševanja starih težav ali trenutnih nesoglasij in družinskih problemov. Avtorice izpostavijo, da se veliko število mladih po sproženi mediaciji vrne nazaj v domače okolje. Če vračanje domov ali delo s celotno družino ni možno oziroma je za mlado osebo ali druge tvegano, je delo usmerjeno v predelavo travmatičnih izkušenj ter v umeščanje te izkušnje v življenjsko zgodbo mlade osebe ali drugih. Za delo na družinskem področju je seveda bolje, če ima oseba zagotovljeno varno bivanje, vendar so raziskave pokazale (Winland, 2013; Winland, Gaetz in Patton 2011; Parker in Mayock 2018), da je to možno tudi takrat, ko mladi bivajo na ulici.

Študija Kirst in Erickson (2013) je pokazala, da mladi uporabniki drog, ki imajo varno namestitev, uporabljajo droge na varnejše načine kot tisti, ki namestitve nimajo. Prav tako izpostavijo, da imajo mladi manj znanj in izkušenj z uporabo drog, zato med njimi beležijo več infekcij in predoziranje kot pri starejši populaciji. Zaposlena na Društvu Stigma prav tako izpostavi, da bi potrebovali posebne programe zmanjševanja škode, ki bi bili bolj prilagojeni mladim brezdomnim. Tako kot starejši uporabniki tudi mladi potrebujejo programe za zmanjševanje škode, kot so varne sobe za injiciranje, kjer lahko uporabljajo substance na manj tvegane načine, programe izmenjevanja pribora za injiciranje, substitucijske programe itn. Študija Kirst in Erickson (2013) je pokazala, da se redki brezdomni mladi odločajo za zdravljenje odvisnosti, zato je smiselno razvijati programe zmanjševanja škode, ki od mlade osebe ne pričakujejo abstinence, lahko pa ponujajo medicinsko in psihološko pomoč, ki v smer abstinence (lahko) vodi. Prav sprejemanje mladih takšnih, kot so, lahko privabi mlade v nizkopražne programe, kjer se jih opremi z informacijami, tehnikami in veščinami, ki lahko zmanjšajo škodljive posledice uporabe drog in

alkohola. Intervjuvanka, zaposlena na Društvu DrogArt, izpostavi potrebo po razvoju nizkopražnih dnevnih centrov, zasilnih zavetišč in drugih nastanitvenih programov, ki bi sprejemali mlade uporabnike nedovoljenih drog.

Nastanitveni programi, ki temeljijo na ideji Najprej stanovanje vključitve v program ne pogojujejo z abstinenco. Ravno obratno, stanovanje vidijo kot bazo, iz katere lahko oseba vnese več kontrole v svoje življenje in s tem tudi v načine uživanja drog. Varnost, ki jo človeku dajeta stanovanje in fleksibilna pomoč strokovnih delavcev, lahko izboljša zdravstveno stanje uporabnikov. S tovrstno podporo obstaja manjša verjetnost, da bodo zaradi uporabe drog prizadeta druga področja življenja, kot so zdravje, socialna vključenost ipd.

Zaposlene na društvih so izpostavile, da do mladih brezdomnih najlažje dostopajo prek terenskega dela, kar je pomembna informacija za razvoj nadaljnjih projektov. Razpotnik (2007) dopolni, da bi socialni pedagogi morali razvijati terensko in projektno delo z mladimi ter skupaj z njimi razvijati nadaljnje projekte. Terensko delo nam omogoča vzpostavitev stika in zaupnega odnosa, kar je predpogoj za socialnopedagoške intervence. Terensko delo je priročen način dela z mladimi, saj nam omogoča reagiranje tukaj in zdaj. Vključevanje mladih v projekte, v katerih bi sami prispevali ideje in sodelovali pri organizaciji, lahko pomembno vpliva na razvoj njihovih potencialov, občutka lastne vrednosti in socialno vključevanje.

Pri krojenju programov je treba mlade, katerim bodo programi namenjeni, vključiti v načrtovanje programa od začetnega stadija planiranja do implementacije. Na ta način poskrbimo za to, da program prilagodimo njihovim potrebam, poleg tega lahko tako mlade aktiviramo in v njih prebudimo občutek odgovornosti in vpliva na svoje življenje. Mladi na ulici imajo praviloma kompleksne potrebe, nanje moramo gledati celostno. Upoštevati moramo posledice revščine, travm, duševnih bolezni, primanjkljaje veščin, zgodnje nosečnosti in starševstva mladih. Poleg tega da pri mladih prepoznamo mnoge prikrajšanosti, jih moramo videti tudi kot odporne mlade osebe, ki preživijo težke pogoje življenja v brezdomstvu, ter na že obstoječih točkah odpornosti graditi intervence. Verjeti moramo v to, da alternativni programi lahko pomembno pozitivno zaznamujejo njihove življenjske poti.

Pri nadaljnjem raziskovanju bi se lahko bolj posvetili družinam mladih brezdomnih, razvoju nizkopražnih programov za mlade uporabnike dovoljenih in nedovoljenih drog, raziskovanju in implementaciji sistemske prevencije brezdomstva mladih itn.

Ob koncu bi želela opomniti na to, da je za razvoj in dobro delovanje mreže pomoči za brezdomne ključnega pomena stalnost in dolgoročnost financiranja organizacij, ki le tako lahko kakovostno razvijajo in izvajajo programe.

5 LITERATURA

Aldanas, M. J. (2016). Model of youth aftercare: The transition from care into independent adulthood. Brussels: Feantsa.

Allen, C. (2001). On social Consequences (and Social Conscience) of 'the Foyer Industry': A Critical Ethnography. *Journal of Yoth Studies*, 4(4), 471-494.

Avramov, D. (1997). *Youth Homelessness in the European Union*. Bruselj: FEANTSA.

Being Young in Europe Today (2015). Luxembourg: Publications office of the European Union.

Bilčič, I. (2015). *Zunajdružinska oskrba in brezdomstvo mladih*. Diplomsko delo, Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Pedagoška fakulteta.

Boys and Girls club of Calgary: The Infiniy project (b.d.). pridobljeno 22. 5. 2017. s: <http://www.boysandgirlsclubsofcalgary.ca/our-impact/youth-homelessness/>

Boškič, R., in Zajc, M. (1997). Brezdomstvo. *Teorija in praksa*, 34(2), 241-252.

Burns, S., Graham, K. in MacKeith, J. (2013). *Outcome Star, The Star for People With Housing and Other Needs*. Hove: Triangle Consulting Social Enterprise Ltd.

Dekleva, B. in Razpotnik, Š., (2007). *Na cesti- brezdomci o sebi in drugi o njih*. Ljubljana: Pedagoška fakulteta.

Dekleva, B. in Razpotnik, Š., (2007a). Definiranje brezdomstva in merjenje njegovega obsega. *Socialna pedagogika*, 11(1), 1-36.

Dekleva, B. in Razpotnik, Š. (2007b). *Brezdomstvo v Ljubljani*. Ljubljana: Pedagoška fakulteta.

Dekleva, B., Filipovič Hrast, M., Nagode, M., Razpotnik, Š. in Smolej, S. (2010). *Ocena obsega odkritega in skritega brezdomstva v Sloveniji* (Poročilo študije). Ljubljana: Inštitut RS za socialno varstvo, Fakulteta za družbene vede UL, Pedagoška fakulteta UL.

Dekleva, B., Kozar, M. in Razpotnik, Š. (2012). Evalvacija programa nastanitvene podpore društva Kralji ulice po prvih štirih letih delovanja, *Socialna pedagogika*, 16(2), 95-132.

Dekleva, B. (2017). Izvendružinska vzgoja in brezdomstvo. V *Za človeka gre! Zbornik posvečen Vinku Skalarju* (str. 129-144). Ljubljana: Pedagoška fakulteta in Fakulteta za varnostne vede.

DePaul- Nightstop program (b.d.) pridobljeno 1. 4. 2019 s: <https://www.nightstop.org.uk/about-us>

Dragoš, S. in Leskošek, V. (2003). *Družbena neenakost in socialni kapital*. Ljubljana: Mirovni inštitut, Inštitut za sodobne družbene in politične študije.

Društvo Kralji ulice. (2010). Končanje brezdomstva: priročnik za oblikovalce politike. V Dekleva, B. In Razpotnik, Š. (ur.), *Konferenca o socialni izključenosti, revščini in brezdomstvu. Razvoj predloga nacionalne strategije na področju brezdomstva* (str. 42-63). Ljubljana: Pedagoška fakulteta Ljubljana in Društvo za pomoč in samopomoč brezdomcev Kralji ulice.

Eva's Family Reconnect Toolkit. (2016). Pridobljeno 20. 4. 2017 s: www.evas.ca/family-reconnect-toolkit/

Filipovič Hrast, M. (2014). Scaling Up Housing First in Europe, *European Journal of Homelessness* 8(2), 255-259.

Fojan, D. (2005). Zmanjševanje škode na področju drog. *Socialna pedagogika* 9(2), 177-192.

Forchuk, C., Richardson, J., Lavery, K., Bryant, M., Rudnick, A., Csiernik, R. idr. (2013). Service Preferences of Homeless Youth with Mental Illness: Housing First, Treatment First, or Both Together. V Gaetz, S., O'Grady, B., Buccieri, K., Karabanow, J., Marsolais, A. (ur.), *Youth Homelessness in Canada, Implications for Policy and Practice (95-111)*. Toronto: Canadian Homelessness Research Network Press.

Gaetz, S. in Scott, F. (2012). *Live, learn, Grow: Supporting Transition to Adulthood for Homeless Youth- A Framework for the Foyer in Canada*. Toronto: The Canadian Homelessness Research Network Press.

Gaetz, S., O'Grady, B., Buccieri, K., Karabanow, J., Marsolais, A. (2013). *Youth Homelessness in Canada, Implications for Policy and Practice*. Toronto: Canadian Homelessness Research Network Press.

Gaetz, S. (2013) Ending Youth Homelessness in Canada is Possible: The role of Prevention. V Gaetz, S., O'Grady, B., Buccieri, K., Karabanow, J., Marsolais, A. (ur.), *Youth Homelessness in Canada, Implications for Policy and Practice (469-501)*. Toronto: Canadian Homelessness Research Network Press.

Gaetz, S. (2014). *A safe and Decent Place to Live: Towards a Housing First Framework for Youth*. Toronto: The Homeless Hub Press.

Gaetz, S. (2014a). *Coming of Age: Reimagining the Response to Youth Homelessness in Canada*. Toronto: The Canadian Observatory on Homelessness Press.

Gaetz, S. (2014b). Can Housing First Work for Youth? *European Journal on Homelessness*, 8(2), 156-175.

Johnson, G., Natalier, K., Mendes, P., Liddiard, M., Thoresen, S., Hollows, A. In Bailey, N. (2010). *Pathways from Out of Home Care*. Australian Housing and Urban Research Institute *Research & Policy Bulletin*, 131.

Kastelic, A. (2015). Programi zdravljenja odvisnosti od drog v Republiki Sloveniji. V Čuk Rupnik, J. (ur.), *Ob dvajsetletnici ustanovitve mreže centrov za preprečevanje in zdravljenje odvisnosti od prepovedanih drog*. (11-17) Ljubljana: Ministrstvo za zdravje RS.

Keller, P., Keller, C., Corbett, M. (2000). *Left Out On Their Own, Young People Leaving Care in Ireland*. Dublin: Oak Tree Press.

Kirst, M. In Erickson, P. (2013). Substance Use & Mental Health Problems among Street-involved Youth: The Need for a Harm Reduction Approach. V Gaetz, S., O'Grady, B., Buccieri, K., Karabanow, J., Marsolais, A. (ur.), *Youth Homelessness in Canada, Implications for Policy and Practice* (185-198). Toronto: Canadian Homelessness Research Network Press.

Koredeš, U. in Smrdu, M. (2015). *Osnove kvalitativnega raziskovanja*. Koper: Založba Univerze na Primorskem.

Kozar, M. in Jurančič Šribar, L. (2008). Nastanjanje brezdomnih- Norveška politika in praksa. *Socialna pedagogika*, 11(4), 437- 446.

Kreft Toman, I. (2016.). *Odraščanje v izvendružinski vzgoji kot dejavnik brezdomstva*. Diplomsko delo, Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Pedagoška fakulteta.

Kuhar, M. in Gorenc, K. (2017). *Dolgoročno spremljanje izvajanja Strategije MOL za mlade 2016-2025* (raziskovalno poročilo). Ljubljana: Mestna občina Ljubljana, Oddelek za kulturo, Urad za mladino.

Kuljanac, B. (2009). Pilotski projekt nastanitvene podpore za brezdomne. *Socialni izzivi* 15(30), 36-38.

Leskošek, V., (1999). Stanovanje kot pomemben prispevek k samostojnosti mladih. V: Mandič, S., *Pravica do stanovanja: brezdomstvo in druga stanovanjska tveganja ranljivih skupin*. Ljubljana: Visoka šola za socialno delo.

Letnar, S. (2014). *Brezdomstvo med mladimi : predstave o brezdomnih mladih*. Diplomsko delo, Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede.

Mayock, P., Murphy, A. in Parker, S. (2014). *Young People, Homelessness and Housing Exclusion*. Dublin: Focused Ireland.

Mayock, P. In Parker, S. (2017). *Living in Limbo, homeless Young People's Paths to Housing*. Dublin: Focus Ireland.

Mandič. S. (ur.) (1990). *Pravica do stanovanja: brezdomstvo in druga stanovanjska tveganja ranljivih skupin*. Ljubljana: Visoka šola za socialno delo.

Mesec, B. (1993). Akcijsko raziskovanje. *Socialno delo*, 32/1-2, 62-90.

Mesec, B. (1998). *Uvod v kvalitativno raziskovanje v socialnem delu*. Ljubljana: Visoka šola za socialno delo.

Nacionalno poročilo 2013 o stanju na področju prepovedanih drog v Republiki Sloveniji. (2013). Ljubljana: Inštitut za varovanje zdravja Republike Slovenije.

Nacionalni stanovanjski program 2015-2025. (2015). Ljubljana: Ministrstvo za okolje in prostor. Pridobljeno 27. 10. 2015 s: http://www.jss-mok.si/sites/www.jss-mok.si/files/nsp_-_javna_objava.pdf

Parker, S. In Mayock, P. (2018). »*They're Always Complicated but That's the Meaning of Family in My Eyes*«: *Homeless Youth Making Sense of Family Relationships*. Dublin: Trinity College Dublin, the University of Dublin.

Pleace, N. (2016). *Housing First Guide Europe*. FEANTSA. Pridobljeno 3. 5. 2017 s: <http://housingfirstguide.eu/website/>

Ploštajner, K. (2015). Neoliberalizem in njegove manifestacije v mestu. *Teorija in praksa*, 52 (3), 476-493.

Ploštajner, K. (2017). Ideologija lastništva in (re)produkcija neenakosti. *Socialno delo*, 55(5-6), 267-278.

Rock trust (b.d.). *Housing First for Youth*. Pridobljeno 17. 2. 2019 s: <http://www.rocktrust.org/housing-first-for-youth/>

Quilgars, D., Johnsen, S. in Pleace, N. (2008). *Youth homelessness in the UK. A decade of progress?* York: Joseph Rowntree Foundation.

Randall, G. In Brown, S. (1999). *Prevention is better than cure*. London: Crisis.

Razpotnik, Š. In Dekleva, B. (2009). *Brezdomstvo, zdravje in dostopnost zdravstvenih storitev*. Ljubljana: Ministrstvo za zdravje.

Razpotnik, Š. (2007). Delovno mesto ulica. V Dekleva, B., Rapuš Pavel, J., Zorc Maver, D. (ur.), *Prehodi v svet dela- izbira ali nuja?* Ljubljana: Pedagoška fakulteta, str. 124-157.

Razpotnik, Š. (2010). Mladi in zdravi, zakaj ne gredo delat?! Problematiziranje družbenega pogleda na brezdomne mlade. *Socialna pedagogika*, 14(4), 439-466.

Scott, F. in Harrison, S. J. (2013). Calgary, Alberta: The Infinity Project. V Gaetz, S., Scott, F. In Gulliver, T. (ur.): *Housing First in Canada: Supporting Communities to End Homelessness* (45-56). Toronto: Canadian Homelessness Research Network Press.

Serme-Morin, C. in Coupechoux, S. (ur.). (2018). *Third Overview of Housing Exclusion in Europe*. Bruselj: FEANTSA in Abbe-Pierre Foundation.

Steen, A. In Mackenzie, D. (2013). *Financial Analysis of Foyer and Foyer-like Youth Housing Models* (Raziskovalno poročilo). Swinburne: Swinburne University.

Turšič, M. (2012). Prekerno delo- nova prevladujoča oblika dela na trgu dela. *Socialna pedagogika*, 16(2), 175-198.

Winland, D., Gaetz, S. Patton, S. (2011). *Family Matters- Homeless youth and Eva's Initiatives "Family Reconnect" Program*. Toronto: Homeless Research Network Press.

Winland, D. (2013). Reconnecting with Family and Community: Pathways Out of Youth Homelessness. V Gaetz, S., Scott, F. In Gulliver, T. (ur.), *Housing First in Canada: Supporting Communities to End Homelessness* (15-39). Toronto: Canadian Homelessness Research Network Press.

Y-foundation (2017). *Home of your own, Housing First and ending homelessness in Finland*. Finska: Y- foundation.

Zakon o zakonski zvezi in družinskih razmerjih, Uradni list RS, št. 69/04. Pridobljeno 14. 6. 2018, s: <http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO40>

Združeni narodi (1948). Splošna deklaracija o človekovih pravicah.